

LETO II. - 1939

ŠTEV. 7-8

OBZORJA

REVIJA ZA LEPOSLOVJE UMETNOST IN PUBLICISTIKO

VSEBINA

M. Berdnik: VEČERNE PESMI — J. Čarek: ČEBELA — F. X. Šalda: PASKALOVA SKUŠNJAVA — K. Biebl: NEDELJA — Fr. Halas: ROKE STARIH ŽENA — Zd. Němeček: BARBARI — K. Toman: DOMA NA POKOPALIŠČU — J. Čarek: PODVEČER — J. Durych: BALADA — K. Bednář: MLADOST — M. Berdnik: SONČNI ZAHOD — J. Čep: SMRT IN POGREB STAREGA ZAVADILA — M. Berdnik: PESEM — B. Borko: V SPOMIN KARLU ČAPKU — J. Knap: EDEN IZ JUŽNE IN DRUGI IZ SEVERNE ČESKE — Irpen: ČESKA POVOJNA POEZIJA — B. Borko: RAJNER MARIA RILKE IN ČESKA PRAGA — Dr. D. Cvetko: ČESKI UTRINKI — J. Träger: NOVA POTA ČESKEGA GLEDALIŠČA — Dr. D. Cvetko: PLZENSKI SKLADATELJI — A. Klemenčič: PREGLED ČESKE SOCIOLOGIJE IN NJENIH ZASTOPNIKOV — Dr. Zd. Pírko: MATEMATIKA, FIZIKA, KEMIJA — Dr. J. Jirsík: ZOOLOGIJA IN ANTROPOLOGIJA — Doc. dr. K. Cejp: BOTANIKA — OCENE

Revija „OBZORJA“

izhaja dvanaajstkrat na leto.

Naročnina znaša za vse leto din 100.—, za pol leta din 50.—, za vsak mesec din 9.—, za dijake za vse leto din 84.—, za pol leta din 42.—, za vsak mesec din 7.—.

Uredništvo in uprava v Mariboru, Kopališka ulica 6. Prispevki in rezenzijski izvodi naj se pošiljajo uredništvu „Obzorij“, Maribor, Kopališka ulica 6. Nenaročenih rokopisov uredništvo ne vrača.

Revija se naroča ali reklamira pri upravi.

Revija je glasilo Umetniškega kluba v Mariboru. Ureja jo prof. dr. Vladimir Kralj v Mariboru.

Zalaga, izdaja in tiska Mariborska tiskarna d. d. v Mariboru.

Za uredništvo, izdajateljstvo in tiskarno odgovarja ravnatelj Stanko Detela v Mariboru.

SPOROČILA UPRAVE:

Prosimo vse one, ki so revijo lani prejeli in še niso poravnali naročnine, da jo poravnajo čimpreje.

Vsakomur je dano na izbiro, kako poravna naročnino, bodisi celoletno, polletno ali mesečno.

Vse, ki smo jim poslali revijo, prosimo, da jo pokažejo tudi svojim znancem in prijateljem ter nam sporočijo naslove onih, ki bi se radi naročili nanjo. Sporočite in napišite nam čitljivo ime in popoln naslov.

Pridobivajte novih naročnikov! Poslužite se položnice poštnega čekovnega računa št. 11.787 „Mariborske tiskarne d. d., Maribor“ s pripisom na srednjem delu (sporočila) zgoraj „Obzorja“.

Kdor želi originalne platnice „Obzorij“, letnik 1938, naj pošlje na upravo din 10.—, z vezavo vred pa din 20.—.

CENIK INSERTOV:

Cela stran velja din 800.—, pol strani din 400.—, četrt strani din 200.—.

Pričujoča dvojna številka »Obzorij« je posvečena kulturnemu razvoju češkega naroda v letih 1918—38.

Izšla je ob izredno težavnih uredniških okoliščinah. Njena prvotna zamisel sega eno leto nazaj, pred one usodne dogodke, ki so spremenili zemljevid povojne demokratske Evrope. Od onih dni pa do danes so se večale uredniške težave in z njimi vred se je tudi spreminjal prvotni načrt izdaje, dokler ni obveljal sedanji: dati kratek pregled kulturnega dela v bivši republiki in tako v kulturnem pogledu utemeljiti njen obstoj v družbi kulturnih evropskih držav. Tudi ta poskus je ostal torzo, in ob današnjih razmerah tudi ni bilo drugače mogoče.

Naša izdaja je prispevek h kulturni vzajemnosti našega naroda s češkim, ki se mu ima zahvaliti naš narod za nešteto pobud v kulturnem, gospodarskem in narodnem življenju. V tej več kot stoletni tradiciji kulturnih stikov smo si okrepili zaupanje v zmago moralnih vrednot in pridobili vero, da narod, ki je v duši čvrst, nikoli ne klone pred silo časa in razmer. V tej živi veri smo tudi izdali ta zbornik.

UREDNIŠTVO.

VEČERNE PESMI

MATIJA BERDNIK

I.

Moje oči daleč vidijo,
še dalje, še dalje slutijo.
Na Kolpi bledí zlato
zahajajočega sonca,
nebo spušča zavese
na okna vasi,
zavese brez konca.
Med njivami bela cesta,
drevesa ob njej si šepetajo
lahko noč.
Lahko noč, moja nevesta,
deželica bela —

Moje oči te iz dalje poljubljajo,
poljubljajo pred spanjem,
kramljajo s teboj po nekdanjem,
kot veter z brezo v mesečini.

Vem, zopet bom molil:
odpri mi, odpri mi
vrata v naš dom,
odgrni mi okna.

Ali kdaj slišiš mojo molitev,
večerno molitev svojega sina,
danes diši mi opojno
bela posteljnina.

Moje oči te iz dalje poljubljajo,
poljubljajo pred spanjem —
lahko noč, moja nevesta,
deželica bela.

II.

Nocoj, samo to noč
bi rad bil gospodar
kamenite gmote.

Iz dalje govori mi
duša tvoja,

razgaljena iz dalje,
kažeš mi lepote
nevidne v bližini.

Samo kipar
bi dal obliko tej daljini
svetli, ki nocoj
me s tabo veže.
Le v marmorja belini
bi ta poljub ostal
in ko najhuje bi bolan bil,
bi mi zdravje dal.

ČEBELA

JAN ČAREK

Rekel sem ji — odleti, prismoda,
vzel jo med prste in z okna jo pustil.
Glej, da pozdraviš lipovo cvetje,
ljubke oblake, kraj moj v dolini.

Žalosten za rešetkami ječe
tebe pošiljam, svoj zlati brenčeči poljubček,
vsem ga oddaj — soncu in vódam,
ženam in ptičem, celemu svetu.

Prev. O. B.

PASKALOVA SKUŠNJAVA

F. X. ŠALDA

Nekako ob polnoči med 17. in 18. avgustom so prijeli Pascala tako siloviti krči, da dolgo ni mogel priti k zavesti; tako bi se mu bilo malone zgodilo, da bi umrl neobhajan s poslednjimi tolažili, po katerih ga je mnogokrat mučilo hrepenenje. Ljubezen njegove sestre, gospe Périerove, pa je bedela. Dan pred tem je bila nekaj zaslutila, pripravila sveče in vse, kar je bilo treba za obhajilo. Tako je sedaj zadostovalo, da je samo poslala po župnika, ko so krči popustili in je prišel Pascal znova k zavesti.

Župnik je stopil v sobo in zaklical bolniku: „Glejte, naš odrešenik, prinašam vam njega, ki ste po njem tolikanj hrepeneli.“ Napol dvignjen v postelji je Pascal prepričeval duhovnika, da veruje v vse člene vere, za katere ga je vpraševal; potlej pa je prejel popotnico in poslednje olje, ves kopneč v solzah nežnosti. Ko ga je duhoven blagoslovil s ciborijem, je rekel: „Bog, nikdar me več ne zapusti,“ kar so bile njegove poslednje besede, kajti kmalu nato so ga prijeli krči in niso več popustili, dokler ni izdihnil.

Bilo je tik pred eno po polnoči 19. avgusta, ko je Pascal izbulil oči in ugledal poleg sebe posteljo in na nji bolnika v cunjah, ki se je premetaval v vročnici in imel na pol odprta usta, kakor da lovi sapo. Prav nič se ni začudil. Mar ni bila v zadnjih dneh njegova najbolj goreča želja, da bi poiskali v fari kakšnega bolnega siromaka, ga položili poleg njega, stregli enako kakor njemu in preskrbeli enako kakor Pascala z vsem potrebnim, da bi ne bilo razločka med obema bolnikoma? Smrt nas vse izenačuje; toda Pascal, ki je tudi poštenega človeka prehiteval v vsem ostalem, je hrepenel, da bi bil izenačen že kakšen dan prej. Potemtakem se ni nič začudil, ko je videl tik sebe bolnika, ki je hropel v vročnici in ki so mu gorela lica.

„Ali hudo trpiš, Pascal?“ In njegova pogleda sta se obrnila nanj kakor dva noža, ki se bosta zdaj zdaj zapičila v njegove oči.

„Trpim po milosti božji.“

„Mar ne misliš, da bi bilo boljše, če bi bil zdrav brez njegove milosti?“

S Pascalove postelje je nekaj rahlo zastokalo in njegova glava se je za spoznanje zganila, kakor bi ne imela več moči za odklonitev teh bogokletnih besed.

„Glej!“ — in tujec je dvignil v roki fiolo, ki je zaigrala z mavričnim bleškom v luninem žarku; nemara je padel nanjo iz velike daljave. — Pascalu se je vsaj zdelo kakor da zmrzuje točka, na kateri se je bil dotaknil stekla.

„Nama obema bi bilo treba vrniti zdravje. Ali slišiš Pariz? Vse do

semle prihaja šum njegovega razkošja, še naju obrizgava val njegove tople krvi. Vzemi to zdravilo in ozdravel boš. Pariz je tvoj. Potopiš se vanj kakor riba v vodo, kakor ptič v ozračju. Vem, da ne draži tvojih čutov; ne kot uživač, marveč kot opazovalec in modrec ga znova, še z večjim užitkom prehodiš, odkar si postal za toliko zrelejši! Preudari za hip! Ali je kje večja in trajnejša slast nego proučevanje človeka? Tvoj mojster Montaigne je preživel vse življenje nagnjen nadenj kakor orač nad polje, ki ga reže s svojim plugom. Prav do konca sveta ni in ne bo dana človeku bogatejša naloga.“

„Poberi se! Ne skušaj me, ne zlorablaj moje slabosti. Z zdravjem bi mi vrnil vso bedo pekla, ki sem iz njega zbežal, ne da bi vzel vsaj plašč s seboj. Opazovati človeka — kaj je varljivejšega od tega? Rajši bi s sitom vodo nabiral. Mar moreš opazovati s čim drugim kakor z domišljijo? Domišljija opazuje domišljijo, oblak skuša pronikniti vodo, nad katero plava in ki se na njej odraža. Ali še poznaš na svetu igro, bi bi bila bolj ničemerna? Ta mrhovina domišljije! Vlačuga vseh vlačug, ki tem bolj seje zmoto in prevaro, čim bližja je včasih resnici — bližja od same resničnosti. Ko bi vsaj dosledno lagala, ko bi bila v njeni laži metoda! Toda ne, rajši podlega luni in je vedno drugače blazna: kakršen krajec je že. Čemu si izgovoril te preračunljive besede, da bi mi vzburkale domišljijo in me zastrle pred samim seboj? Kako naj se sedaj spoznam v sebi? Skalil si vodo moje notranjosti. Kako naj ti to odpustim?“

„Kakšen bebec sem pač,“ se je zasmejal berač in se tlesnil po goli lobanji, kakor bi s pokalnikom ubijal muho. „Da sem te mogel tako slabo poznati! Tebe, kristjana, naj pošljem na forum! Forum je vendar poganska naprava, medtem ko ti, meniška duša, ljubiš nad vse celico. Mar ne? Ko bi se bil mogel takole zapreti v sobo in ne hoditi nikamor iz nje! Glej, srčna kamrica — samo tam je varnost; izven nje se ti vse meša, vse se maje, vse je vrtinec in prepad. Toda razodenem ti gotovost, ki je zanesljivejša od gole gotovosti štirih sten. Postavi namesto njih ženo in otroke. Ločijo te od sveta še varneje kakor stene, zazidajo te od sveta, oddaljijo ga od tebe za tisoč... kaj pravim: za deset tisoč sežnjev. Vzemi si ženo, vem, da si imel nekoč ta namen; imej z njo otroke in živi med njimi, z njimi, v njih!

Nič ne daje toliko občutja gotovosti kakor življenje v lastni rodbini. Je podaljšanje tebe samega; namesto z eno, poženeš s petimi koreninami v zemljo. Nič ti ne more toliko razganjati dvomov kakor objem žene in nič ne more tako prepoditi od tebe obupa kakor dih otroka, ki ga poljubljaš.“

Pascal je zastokal in dolgo je trajalo, preden je mogel odgovoriti:

„Mar ne poznaš Kristusove besede, da umej kristjan zapustiti očeta, mater in ženo? Žrtvuje naj Bogu vse prirojene, še tako upravičene težnje. Kako naj skrbi za Boga, kdor mora skrbeti za otroka? Toliko časa sem si

prizadeval, preden sem naposled izkoreninil iz sebe starega Adama. In ti ga znova seješ vame?“

„Prav imaš! Res si pust in opustošen kakor gozd, ki so mu posekali drevje. Kakor najhujši siromak se bližaš svojemu Bogu: nag si in drgetaš od mraza, ubožec!“

Gnus je spreletel Pascala. Glej, tudi tale berač ga sme pomilovati! A brž nato ga je postalo sram gnusa, ker je razumel, da je tu začetek napuha. Ali sme biti kristjan ošaben? Mar se ni vse življenje bojeval z napuhom: z vsemi njegovimi oblikami?

In kakor bi bolni berač uganil Pascalovo slabost, mu je dejal: „Ali je zares v tebi že tako malo moža? Ti krščanska mevža! Krščanska baba! Ali si izgubil peroti raziskovalca, ki so te nosila po vsemirju? In njegov napuh, ki te je poganjal bolj kakor same peroti? Mar nimaš več ponosa, da bi proučeval zakone vsemirja, se poglobljal v sestavo materije, prisluškoval ritmu zvezdnega plesa in si zapisoval melodijo nebesnih sfer? Mar nočeš spoznati, kako število posnema prostor, kako priroda začenja vedno znova samo sebe in ustvarja neskončnost kot neskončen posnetek svojega gladu? Ali ne maraš vladati prostoru s tem, da ga zajameš v nekoliko znakov, ki jih vse skupaj zgneteš na nekaj pol papirja? In če ti je zares treba Boga, ga lahko duhovito postaviš med nje. Mar ga ni potreboval tudi Descartes, da bi spravil svet v gibanje?“

„Potlej pa ga je zavrzel med staro šaro,“ je zastokal Pascal. „Kakšna odvečnost je ta tvoja veda brez Boga! Kaj naj mi govori nemo vsemirje? Vse do semle slišim suho šumljanje njegovega presipavanega peska, peska, peska, nenehno samo peska. Oh, kako mi rjuje po sluhu. Kako me reže v dušo! Kako hitro se spreminja v žejno puščavo, puščavo in samo puščavo. Izsehlo, izžeto puščavo. Mar ni pomnoževanje mrtvih vednosti strašno kratkočasje? Ali si z njim ne posvečuješ najmučnejše puščobe? Ni to najbolj nespametna odvečnost? Znanost me ne poučuje niti o stvareh, kaj šele o Bogu! Samo o relacijah reči. Ali je kje kaj bolj ničemernega kakor izračunavanje odnosa med milijoni, ali bolje: bilijoni in trilijoni peščenih zrnc?“

„In ti meniš, da je mogoče spoznati Boga?“

Upadle beračeve prsi je vzburkal silen smeh, lil je iz njih v valovih, ki se je o njih zdelo, kakor bi vzvalovali tudi zrak v sobi in potlej tekli z njim skozi okna, zajemali ulico, trg, reko, drevje, krajino, zemljo, zvezde. Kakor bi se ves vsemir s satanskim smehom grohotal sključeni Pascalovi duši.

Pascal si je skušal s slabotnimi, klečajočimi rokami zamašiti ušesa. Zaman. Tudi tako mu prodira v dušo beračev glas in njegov smeh, z njim pa smeh vsega sveta: rjove ji in jo neznansko trpinči.

„Mar more imeti Bog kakšne lastnosti, razen te, da nima nobene lastnosti? Ali ga lahko opišeš, omejiš? Mar ga ne izgubiš v tistem hipu, ko se mu hočeš po tej poti približati? Kot fizik vendar veš, kaj je materialna

neskončnost. In bi hotel opisati neskončnost Duha? Samo nekaj lahko veš o Bogu: da o njem nič ne veš in nič ne izveš, dokler dihaš in misliš.“

„In vendar Ga spoznavam v svojem srcu,“ se je vzravnal Pascal v postelji in oči so mu zažarele. „Vem, komu sem zaupal na dan Klementa, papeža in mučenca. Um ne more ničesar spoznati, srce pa vse! Spoznavam Ga v srcu! Objemam Ga s srcem! S posredovanjem Jezusa Kristusa ga spoznavam; nisem in ne bom nikdar odtrgan od njega. Tokrat je zanetil v mojem srcu velik ogenj ljubezni; ta ogenj ne more nikdar ugasniti.“

In komaj je bil izrekel te besede, mu je padel na srce nekak obup, kakor bi mu kdo nasipal v misli sivega pepela. S poslednjo močjo je napel ramena, kakor bi hotel ujeti ljubljeno bitje, ki se mu je umikalo. In na mah je videl svoje srce mrtvo, suho, zmaličeno kakor ovenel list, ki ga je zanesel jesenski veter daleč od rodnega drevesa, luknjasto kakor razbit vrč, ki je iz njega iztekla voda. „Ne! Nikdar več se ne razcvete roža jerihonska, mrtva je na vekomaj. Nikdar več ne oživi ta razkrojena, gnojna mišica.“

Ni mogel prenesti pogleda na to bedo. Z obupnim, v nebo vpijočim glasom je klical svojega Boga, ki ga je bil zapustil.

Solze so ga tako zalile, da ni niti videl oči domnevnega berača, ki so žarele kakor dva oglja; ni opazil, da so se obrisi njegovega života razraščali in se potlej trgali kakor jesenska megla; da je z glavo prodril v strop in izplaval v zatohlo poletno noč, ki je ležala nad zemljo kakor težek pokrov.

Zdajci je Pascal občutil, da poplavlja neki strahoten nalive z vzburkano vodo črepinje njegovega srca, ki so bile še pred hipom prazne. Groza in radost, muka in sreča so ga na mah obdale in se valile v njegovo notranjost kakor storočna povodenj. Vse, kar je življenje razdvajalo in izločalo, vsa duševna protislovja, beda in veličina, gorje in vrisk, obup in vzvišenost, vse je planilo v njegovo srce in se tu ustalilo. Glej, mu je šinilo v možganih, tisti višji red ljubezni, ki je postavljen tako visoko nad logiko in razum, glej, ta me je sedaj stisnil v svoj ognjeni objem!

In utegnil je samo še doumeti, da je Bog dovolil, naj bi ga skušal satan.

„Kakor Jezusa Kristusa,“ mu je preletelo za hip skozi misli in mu za trenutek dvignilo srce v napuh. In že v drugem hipu ga je premagal z nadčloveškim vzgonom vsega svojega bitja.

„Toda On je za tri leta preživel svojo skušnjava,“ je spregovorila Milost, ki je v njem pravkar pregnala napuh, „medtem ko ti umiraš tukaj po nji.“

In bila je smrt, ki je vanjo vstopil Jezus Kristus, da bi se združil s svojim učencem.

Prev. B. Borko

NEDELJA

KONSTANTIN BIEBL

Medtem ko se pripravljáš pozajtrkovati
Na stropu
Teh nekoliko divnih breskev in vinski grozd
S katerega kaplja sladek sok
V tvoja usta
Ki jih je tiho poljubila sestra
Ko je zjutraj prišla dvigat zastore
Kajti na vzhajajoče sonce smo zadeli
In cela ta ladja zaraščena z brajdo
Zlahka se potaplja
Drevesa in cvetice so pridrvele
V našo kajuto
Kakor zelena voda
Ti še spiš
Samó drozg na vrtu bije plat zvona

(„Nebesa, peklo, raj“) — Prev. Duš. Ludvik

ROKE STARIH ŽENA

FRANTIŠEK HALAS

ve rôke starih žená
par šuštečih listov
obrnjenih od nestrpljivosti svitanja
obrnjenih od trpljenja
obrnjenih od molitve

ve rôke starih žená
tako pozabljaajoče
na tilnike mož
na lase otrok

ve rôke starih žená
močne le takó
da držite robec ko brišete solze
da držite sliko v krsti
da držite križ ko vam zatisnejo oči
ve rôke starih žená

(„Staré ženy“) — Prev. Duš. Ludvik

BARBARI

(Poglavje iz romana Zd. Němečka „Na západ od Panonie“)

Stopnice, ki vodijo v uredništvo dnevnika „La Gazette du Gard“, so temne, zavite in tako ozke, da se na njih dva človeka s težavo izogneta, ne da bi se morala pri tem drug drugemu vljudno opravičevati. Te stopnice ne škripajo, tihe so, dobro izhrojene in obložene z bukovimi pragovi. Po njih se raznašajo vesti, odlomki in ruševine življenja, vsakdanji kruh ljudske radovednosti. Zato čemi v njeni ograji že davno zapredek bodočé nesreče. Šele v drugem nadstropju životari plaho majhna, zaprašena žarnica, očiten posmeh Edisonovemu geniju; sveti pa po dnevi in po noči ter meče navzdol sence od palic ograje.

Zato ljudem, ki gredo v uredništvo, ne vidiš v obraz, spoznaš jih samo po postavah.

Zunaj pa se lahko južnofrancosko sonce še tako čudovito bohota, razsipno razmetava snope svoje jarke svetlobe, zbira iz tisoč kotov in ploskev svoj bleščeči sijaj in ga pošilja na vhod zanemarljene hiše, vse zaman: z njim se je brezimni stavbenik enkrat za vselej kruto ponorčeval.

In vendar je reporter Géricault, opravljen v ceneno konfekcijsko, pri tem pa zelo nenavadno obleko, ki je še pred kratkim zamenjala uniformo alpskih strelcev, stekel po stopnicah s spretnostjo, ki je delala čast slovesu temnomodrih alpincev.

Ni se oprijemal za majavo ograjo, v levici je držal ugaslo pipo iz bruyrovega lesa, v desnici pa šop listov, popisanih z gostimi vrstami stenografskih znakov.

Ko je stopil v velik, prav tako skromno razsvetljen prostor, podoben vrtiljaku iz miz in papirja, je padel naravnost v sredo uredniškega nereda. Naglo in veselo je pozdravil, toda od treh navzočih mu ni nihče odzdravil. Dva starejša moža in mlada žena so z očmi lovili vrstice, iz katerih bodo jutri navsezgodaj časniki. Tako je bilo pač v redu, nemara mu vobče ni bilo treba pozdraviti. V tem trenotku so iz mogočne piramide dnevnih dogodkov in dejstev tuji ljudje izbirali peščico pestrih kamenčkov in jih zlagali pod naslov: „Dernière Heure“. S češljem uredniške izkušnosti so urejali zmedo malenkostnih tragedij hudo zaspanega provincialnega življenja in misleč samo na povprečnega bralca, so izbrali samo nekaj učinkovitih klicajev.

„Pardon, Mademoiselle, pardon, Messieurs, pa še enkrat dober večer!“
Nič.

„Gospodična Bonnet, prosim za trenutek, dokler imam to še v glavi. So vam že popravili stroj?“

„So.“

Vitko deklet s temnimi kot moker asfalt bleščečimi lasmi je počasi sedla za pisalni stroj. „Sodišče ali občinski svet?“

„Sodišče, ma chère, chronique judiciaire!“

„Daljša stvar?“

„Krajša, nego bi slučaj to zaslužil.“ Mladi mož je nekajkrat obrnil svoje liste. „Tako približno dve četverki. Ste gotovi? No, pričnimo.“

Dekle je pogledalo reporterja po strani, nekoliko z nezaupanjem, nekoliko z zanimanjem in se nato trudno nasmehnilo.

„Izvolite. Veliki naslov: Gardska porota.— Spodaj: Strašna žaloigra v rudarski koloniji v La Grand' Combe. — Tako, in niže spodaj pride ta zadevica! Très bien!“

Stoječo svetilko je porinil bliže svojega obupnega stenograma ter je iz zank, vejic, krogov in zapredkov predel nit dogodkov, ki so se pred nekaj časa odigrali v zatohlem ozračju porotne dvorane gardskega departmaja. Včasih se mu je to lepo posrečilo, gladko skozi celo vrsto, ponekod pa se je popravljal, mršil čelo in dostavljal iz spomina.

Po kratkem premolku je z dvignjenim in enoličnim glasom zdeklamiral prvi stavek svojega nastajajočega članka. In prav ta stavek je treba iz pomembnega razloga pustiti v reporterjevi materinščini:

„Une Pannonienne, Iréna Kirluga, femme Poluboj, était accusée hier de coups mortels; mariée et mère d'une fille de 18 ans et d'un garçon de 12 ans, elle a tué, dans de conditions restées encore presque ténébreuses, un de ses compatriotes, le nommé Karger.“*

Druga beseda tega stavka je črnolasi strojepiski prizadela precej preglavic; dasi je imela precejšnjo uredniško prakso in je v okraju kar mrgolelo tujih imen (od katerih so bila nekatera za francosko uho pravi izbruhi soglasnikov), toda na tako besedo doslej še ni naletela. Molče in glasno jo je zlogovala. Navsezadnje je opozorila svojega tovariša, da krasi to nenavadno barbarsko besedo nič manj kot pet n.

Nato si je gospodična Bonnet dovolila majhno vprašanje, zastavljeno brezbrizno, tjavendan, da si ne bi pred možmi jemala ugleda: „Pannonienne — to je onó — bi dejala — nekaj narod — kaj neda?“

Reporter Géricault je vidno zardel in ji z nasmehom odvrnil: „Jasno! Nova država, narod, tam na vzhodu od... Te nove politične tvorbe ob reki — kako se že pravi... Jelite, gospod Jolly?“

Urednik Jolly je slovel v okolici po svojem nevsakdanjem znanju. Poznal je na pr. vse francoske plemiške rodove, in vobče je uživala zgodovina Francije njegovo posebno naklonjenost. Guizotovo delo o evropski civilizaciji je znal skoraj na pamet, pa ne morda zato, ker se je

* Iréna Poluboj, roj. Kirluga, panonska državljanka, je bila včeraj obtožena umora. Ta poročena žena, mati osemnajstletne hčerke in dvanajstletnega sina, je v dosedaj še nepojasnjenih okoliščinah umorila svojega rojaka, po imenu Kargerja.

ta slavni zgodovinar in slabi politik narodil v isti ulici in skoraj v isti hiši v Nimesu kakor on, marveč ker je ljubil latinsko civilizacijo in jo občudoval.

Toda vprašanje mladega tovariša ga je tako rekoč zaskočilo. In kakor se to včasih zgodi, v tem trenutku so se mu zmedli pojmi starega veka in sedanjosti, in v glavi, natrpani z znanjem, se mu je celo porodila misel, ali ga noče ta novinarski dojenček javno osramotiti. Preko očal je pogledal v smeri pisalnega stroja, osvetljenega od stoječe svetilke, in je naglo zagodrnjal: „Panonija, Srednja Evropa — jasno kot beli dan!“ Géricault je samo površno pokimal in zamomljal: „Seveda!“ Pri tem se je nevoljno spomnil, da je čitanje osebnih podatkov obtožene tujke v resnici prešlišal in da mu je to nenavadno ime omenil na hodniku njen zagovornik.

Ta advokat Julien je v zasebnem življenju znan cinik, porogljivec in pripovedovalec anekdot. Rad zbija surove šale zlasti z mladimi reporterji. Tokrat pa je bila zadeva preveč resna. Saj je šlo v porotni dvorani že za drugo človeško življenje.

Sicer pa leži tam nekje, zakopan med zaprašenimi cunjami in rumenimi časopisi, poučni slovar, mali ilustrirani Larousse. Ali naj vstane in pogleda vanj?

Za nič na svetu! Da bi si škodoval pred gospodično in starejšimi tovariši! In bi dobil slabo oceno pri vsevednem Jollyju. Ne, za nobeno ceno!

Trenutek tišine. Nekak porogljivi genij slabotno šepeče: Pannonia resurrecta! In glej! Stara rimska provinca je oživljena in vstopa v dogajanje današnjih dni. Zato se bodo tudi ljudje, ki so se v njej naselili pozneje, imenovali Panonci. V njih mišljenju, običajih in težnjah so samo malenkostne razlike, in še te se izravnavajo v novem osredju, v katerega jih je postavila usoda.

„Prosim, gospodična, dalje!“

„Tekst?“

„Tekst!“ Géricault narekuje: „V rudniku družbe La Grand' Combe, v našem departmaju, so zaposleni rudarji skoraj vseskozi tujih narodnosti. Ravnateljstvo rudnika jih je deloma poklicalo naravnost iz tujine, ali pa so prišli sem sami, išoč dela. Krog rudniških jam so postavili zanje vrste hiš ali cele „cités“. Ena med tako zgrajenimi četrti se imenuje Cité Ste. Barbe. — Odstavek! Šestega aprila, po enajsti uri zvečer, je odšel panonski rudar Karger, potem ko se je poslovil od svojih prijateljev, v imenovano rudarsko kolonijo obiskat svoje rojake. Ko je šel mimo hiše zakoncev Polubojevih, je zagledal Polubojevo ženo, ki je stala v tem poznem času na hišnem pragu. Spregovorila sta nekaj stavkov v svojem jeziku. Nato je stopila žena v notranjost stavbe in se takoj vrnila, držeč v vsaki roki po eno težko steklenico piva. Z eno je udarila Kargerja v prsa, z drugo na teme glave. Karger se je zgrudil — kot — kot — napišite

kar — kot posekano drevo in krvavel iz obeh ran. Čeprav so ga kmalu nato pripeljali na rudarsko rešilno postajo in pozneje v mestno bolnišnico, je težko ranjeni čez dvajset dni umrl — zapišite — končno izdihnil. — Tako. — Dalje!“

„Orožništvo je takoj prijelo morilko, ki se je branila in pojasnjevala v čudnem francoskem jeziku, da jo je krajan hudo razžalil; baje je celo potegnil bodalo in ji grozil z njim. — Odstavek. — „Tudi udaril me je“, se je zagovarjala Polubojeva. „Tu glejte, imam še rano na zgornji ustnici!“ Nato je sledilo zasliševanje številnih bolj ali manj zanimivih oseb iz vrst priseljencev. Ti ljudje so se razdelili v dva tabora: na one, ki so slišali plosk klofute, in one, ki niso slišali nič!“

Géricault je navdušeno pogledal gospodično Bonnet, kakor bi znova v celoti doživljal razvoj procesa. Ni pa pri tem čutil, kako je ta nenavadni slučaj, stisnjen v navadne simbole besed, videti siv in vsakdanji.

„Razumete, gospodična, kajne? Ali veste, zakaj je klofuta, prav za prav njen verjetni plosk, igrala tako pomembno vlogo? In zakaj je bil položaj porotnikov tako težaven, čim so se tujci — priče razdelili v dva tabora. Navaden udarec v obraz je vsakdanja stvar. Toda smrt, ki se je pozneje naključila, je nekoliko bolj kočljiva zadeva.“

Strojepiska je na drobno zehnila: „O, gotovo.“

Urednik Jolly je zagodrnjal: „Pohitite!“

„Bodala pri ranjenem niso našli“, je dalje diktiral Géricault, „toda pri prevozu v bolnišnico je iz ranjenčevega žepa izpadel zaprt nož. Tudi argument o ranjeni gornji ustnici ni obveljal. Orožniki so ugotovili, da je bila rana brezpomembna, in niti misliti ni, da bi ono prasko povzročila težka panonska pest. — Črtajte panonska in napišite rudarska. Njen slabi zagovor je državni tožilec z lahkoto ovrgel, navajajoč pred poroto to, kar je izjavil Karger pred svojo smrtjo: „Polubojeve se nisem niti dotaknil, udarila me je samo zato, ker sem zavrnil — ker nisem hotel — trenutek, kako bi povedali to — ker sem se branil imeti ž njo intimne odnose.“

Zadnje besede je natipkala strojepiska nekoliko močneje in je začela vneto vrteti trak. Urednik Jolly se je za svojim stolom odkašljajal.

„Vidite, gospodična, večna drama strasti“, reče tiše reporter, kakor bi se opravičeval.

„Oh, kaj veste vi, kaj ve porota, kje je resnica“, je naglo oživila črnolasa žena. „Nekoč sem bila v porotni dvorani. Prosim vas, tam se sodijo okolnosti, kulise; kdo bi se od teh kimavcev nekoliko globlje zamislil... In ali je to vobče vredno?“

„Ne, to ni mogoče“, seže v razgovor Jolly. „Za to nima nihče časa. Ali boste kmalu končali, Géricault?“

„Še en odstavek, pa bo opravljeno. — Državni tožilec zagovarja Kar-

gerjev) tezo, njegova znana govorniška umetnost slavi zopet triumfe. Besede kot silni udarci kládiva... Ne, črtajte to! Napišite — za triumfe: Vendar pripuša številne olajševalne okoliščine. Obtoženka je imela dosedaj dober sloves, bila je delavna, nravna in varčna. Imela je mogoče manjše spore in prepire s svojimi sosedi, kakor jih pač — hm — ženske včasí imajo, bila je razburljivega značaja, toda drugače se ni razlikovala od svojih rojakinj. Med svojimi rojaki je celo uživala posebno spoštovanje in v zamotanih in kočljivih zasebnih vprašanjih so pogosto hodili k njej po svét. In navsezadnje, življenje teh rudarskih žen ni lahko. Advokat Julien (veste, gospodična, to je oni cinik in blagueur) z razburjenim glasom brani obtoženko. Prosi porotnike, da bi se resnično zamislili v ta skrivnostni slučaj, o čigar ozadju ne vemo nič točnega, prosi, da bi doumeli atmosfero, v kateri je prišlo do umora, da ne bi pozabili, da ima uboga mlada žena zelo mlado, nebogljeno hčerko, ki potrebuje ravno v teh letih nujno njene pomoči. — Prosim, odstavek. — Nato prosi zgovornik poroto, da bi izrekla oprostilo sodbo. Porota odide in nastane ona neprijetna, mučna pavza, polna...

„Skrajšajte to“, godrnja Jolly.

„Črtajte poslednji stavek, in sedaj dalje: Ko se je porota po dvournem posvetovanju vrnila, je odgovoril njen predsednik na vsa glavna vprašanja nikalno. Irena Polubojeva je bila takoj izpuščena na svobodo.“

Čim je gospodična Bonnet odtipkala zadnjo piko in z ropotom iz stroja izsukala list, se je oglasil v prostoru glas tretjega moža, ki je doslej molčal, skrit za grmado starih časopisov in knjig.

„Zapode, izženejo jo iz Francije. In po pravici. Vse bi jih morali izgnati. To je nov vpad barbarov v našo deželo. Novo rojenje krdel po Galiji. Nič drugega!“

Géricault je naglo bral svoje poročilo; pri tem je mrmral, drdrajoč vse besede v eni sapi. Glasilo se je kot oddaljen ropot motorja.

„Z družbo, ki prebiva v tej deželi in tvori njen narod, se ne bodo nikoli zlili. Prihranke pošiljajo domov. Vsakih štirinajst dni lahko vidite pred poštnimi uradi teh krajev dolge vrste tujcev. Te vrste, gospoda, se mi včasí zde kot porogljivo iztegnjeni jeziki. To je prava sramota. Stojte na hodniku pred pošto in se vijejo po njem prav krog vogla, v drugo ulico. To je pregrešni izvoz naše valute, skratka minus našega gospodarstva. Ker jim je v teh vrstah dolgčas, berejo — kolikor znajo brati — časnike. Povprašaj uljudno — kakšne časnike? Gotovo ne naše, naš dobri tisk. Vsemogoče, pisane včasí celo z neznanimi znaki. Nekateri obračajo strani z leve na desno. Kaj pričakujete od njih za Francijo? Prosim, oglejte si njih zasebno življenje: reportaža našega mladega tovariša Géricaulta govori dovolj jasno!“

Mladi novinar je prenehal svoje enolično mrmranje, pogledal po strani na govorečega — samo ošinil ga je z očmi, ne da bi okrenil glavo. Nato je bral dalje. Prikriti pesimist pa je nadaljeval.

„Na skrajnem severu pa tudi tu na jugu so okraji, katerih statistike, ki navajajo število naseljenih tujcev, niso več statistike, marveč katastrofa. To je udarec v glavo! Problem! Krik sirene! Dandanes si vsakdo čuva svoj kot, svoj kraj, čistost krvi in rase. Novi svet je izseljencem zaklenjen s sedmimi ključavnicami. V Zedinjenih državah ne gre belec po ulici z Indijanko, še z mešanko ne. In pri nas? Entrez, entrez, chers amis, soyez les bienvenus! La France vous salue! Senegalec, Arabec, Armenec, Italijan, Nemec, Poljak, Čeh — prosim, blagovolite se razkropiti po asfaltnih cestah v vse kote naše dežele. Kam želite? V premogovnike? V elektrarne? V rafinerije petroleja? Na letališča, v vojne luke in ladjedelnice? K utrdbam? Nastopite, naselite se, delajte, kar vam je ljubo, kajti Francija je izkravela in ji manjka skoraj celih pet letnikov mladih mož. Pet letnikov ustanoviteljev rednih rodbin!“

Šele sedaj se je prikazala za stogom papirja velika, osivela glava. Temne oči so očala silno povečavala. Galski brki so viseli mlahavo, pri korenu so bili temnejši kakor na koncil; iz rjavega so prehajali v svetlo-zeleno. Oči so se čudovito svetile; oglašalo se je votlo odkašljevanje.

„Ponavljam, to je nov vpad barbarov v našo deželo.“

Jolly se je počasi obrnil na stolu. Njegovi tanki prsti so se igrali z rumenim svinčnikom.

„Samo deloma sem vašega mnenja, gospod kolega. Zastavili ste problem. Brez dvoma je nekaj na tem, in dobro vem, da s svojim mnenjem nikakor niste osamljeni. Mnogo vas je. Toda dovolite, da vam odgovorim na nekaj, s čimer ste me zadeli resnično v živo. Hm, rabili ste namreč slavno frazo — o vpadu barbarov v našo deželo. No, à propos teh barbarov!“

Reporter Géricault je tiho zabobnal po mizi in gospodični Bonnet pomembno pomežiknil; nato je raztegnil usta in podbradek prav do kravate, kar je bil signal. Hej, pozor! Tu se pričinja spor prvega reda. Dva stara novinarja, ki dihata isti slabi zrak stare hiše, se že trideset let neprestano prepirata za abstrakta, za poglavja zgodovine, za evgeniko, za narodni značaj, trgovinsko politiko, obrestno mero, izdelovanje konzerv, kanalizacijo mesta in uničevanje podgan, skratka za velike, male in ničevne stvari. Eden bruha in vre kot gejzir, drugi teče lagodno, čisto in prosojno, pa se naglo zamisli, zastane in ponikne. Oba branita in čuvata svoje nazore in z njimi pojmeta nekoč v grob.

Géricault meče malomarno papir na veliko Jollyjevo mizo; zdaj je to opravljena zadeva, banalen dogodek. Kvišku, na lov za novimi! Skuštrane

lase si stlači pod baskijsko čepico, se je dotakne s kazalcem desne roke, zamomlja, zatopoče in steče v večerne ulice.

Črnelaso dekle ureja rokopise, nekatere numerira in jih spenja s sponami.

Stroj molči, enakomerno gore rumene žarnice, ki razsvetljujejo veliki papirni vrtiljak. Tišino sekajo lepo razčlenjeni stavki, mnogo knjižnih in redkih besed je v tej konverzaciji in včasih sfrfota — kot braziljski metulj — celo subjunktiv preteklega časa. V dolgih, leta trajajočih prepirih se je ustalil tu določen govorniški red. Zagovornika nasprotnih stališč drug drugega ne motita, se ne zbadata; za to ima zaslugo brez dvoma Jolly. Malenkostno zavija oči, malokdaj boči obrvi, in celo skomizganje in ostri izdihljaji so tu izjema. Tedaj nič takega, s čimer so tako okrašene govorne bitke v tej deželi.

„Tedaj — barbari. Izrekli ste to peiorativno besedo — barbari. Prav. Mi si nismo ohranili samo izraza barbaros in mu vzdeli nek specifičen pomen, marveč smo dali tudi lastnemu prevodu te besede — „étranger“ oni, nekoliko neprijetni priokus, s katerim so svojo besedo poslali v svet Rimljani in Grki. Majoneza, v katero smo ga potopili, je resnično grenka. Dejal bi, da tiči v tem sebičnost — in strah. Barbari, ne — mi. Torej nekaj hujšega.“

„Gotovo“, je zagodrnjal načelni sovražnik tujcev.

„Dobro. Ali pa veste, kako je ona nemirna francoska duša nastala in komu in katerim ustanovam se moramo zahvaliti, da si upamo in moremo na ves glas povedati, kar si mislimo? In če se nam zljubi in nas ne motijo ravno ljudje na hodniku, da se lahko postavimo na glavo.“

„Ali ste to že kdaj poskusili?“

„Da, če že hočete vedeti. Kot gimnazijec. In dobil sem pet frankov, za stavo, ker sem se produciral tik pred nosom policaja. Tako — in sedaj vam zaupam nekaj, kar se je porodilo v glavi nekega našega slavnega nimskega rojaka.“

„Oprostite, ali mi niste tega že nekoč pravili?“

„Mogoče; pač niste vzeli to do znanja. Torej — Francija je baje stara dežela, v njej so stare tradicije, stara civilizacija in udomačeni običaji. Eh, bien, tisoč let ni nikaka starost, marsikaj še lahko doživimo in dva tisoč let nas ne bo potrla. Pravi se, da je tisoč Nemcev bataljon, toda tisoč Francozov je vprav tisoč svojeglavih Francozov. Svoboda mišljenja, samozavest, strah za liberté in égalité, brezbrižnost do govorniških taborov, odpor proti množstvenim manifestacijam in proti udarjanju pet v taktu, opreznost, celo nezaupanje do voditeljev, do veljakov in prvakov, radost iz življenja in obilja, ljubezen do lastnega mnenja; zlasti pa oni obupni odpor zoper črednega duha — zoper esprit grégaire! To so baje naše narodne posebnosti. Kakšna lepota — izživeti se v polnem, neodvisnem

življenju, ko se ti ni bati ne hudiča ne biriča. In kakšna nevarnost! Samo majhen korak do anarhije. Toda nam to godi in mnogo ljudi nam to zavida.“

„Komu to godi, ako se ne moremo niti sporazumeti, da je treba tujce izgnati?“

„Še trenutek, prosim! Zamislimo se, gospod kolega, iz našega ljubega uredništva v čase, ko so pokali temelji rimskega imperija — ko so nanj pritiskali, to se pravi, ko so pritiskali na naše galsko-rimske prednike — hm — naši zarenski predniki. Škoda, da se že takrat ni tiskala „La Gazette du Gard“! Nekateri številke iz onih nemirnih časov — verjetno, da bi bile nekoliko porumenele — bi si resnično rad prelistal. Bile bi približno take, kot prva knjiga Justinianovega kodeksa. Morebiti bi tudi dan na dan obravnavale „de episcopali audientia“. Presvitli škof in trije naši meščani, meščani odličnega slovesa brez dvoma, bi nam predpisovali, s kakšnim kamenjem naj tlakujemo ulice, kako naj gradimo okope, stolpe in vrata, kako naj plačujemo davke in razne desetine, kdaj naj branjevci zapirajo in kako nam je ravnati z vodovodom. Mestni svet in zlasti presvitli škof bi našemu listu dobavljal toliko gradiva, da bi tedanjemu dolgoušču Géricaultu ne bilo več treba brusiti podplatov. Zavladala bi avtoriteta in red, recimo bolje pravilnik, in bralci, zlasti mladi — Bog se usmili naše blagajne — bi se strašno dolgočasili. S prihodom onih barbarov, dragi gospod kolega — oh, kako mnogo bi se spremenilo v našem časopisu.“

Med galskimi brki je obliznil jezik cigaretni papir in cigareta sama je stopila v sredino obraza. Glavni govornik Jolly je to opazil.

„Pardon, gospod kolega, ali me poslušate?“

„Seveda... Kaj pa tudi hočem?“

„Oprostite mi ta zgodovinski intermezzo, saj veste, zgodovina je moja strast. Toda zadeli ste me v živec, dregnili ste v sršenovo gnezdo.“

„Kar dalje. Samo ne postavljajte se na glavo. Prepričate me tako ne.“

„Bi bilo tudi žalostno. Saj smo vendar Francozi. In kar mučno bi bilo, če bi si topo prikimavali. Sedaj pa še nekaj o koncu rimskega imperija in o teh ljubih barbarih... Kjer koli naletite v starih civilizacijah na pojem svoboda, libertas, vedno gre za nekako posebno, svojevrstno svobodo, namreč za politično, državljansko, toda nikoli za osebno, človeško svobodo. Antični človek je bil del pospolitosti, zanj je bil pripravljen umreti. Nato pride krščanstvo, prav za prav cerkev. In zopet posluša človek presvitlega škofa, les très-pieux évêque, ves je prežet s čustvom krščanske vdanosti korporaciji in njenim simbolom, poslušen njenim zakonom. Pobožnost ga dela tako krotkega in napaja ga s tako močjo, da voljno, dragevolje zatira v sebi kakršno koli prostost. Toda občutek osebne neodvisnosti, oni ostri okus svobode, tovariški odnošaj do predstojnika, vse to, prosim, ni po-

znala v teh divjih stoletjih niti rimska družba niti krščanska občina. In tedaj, gospod kolega, pridrve nenadoma, bog vedi odkod, ti vaši zasovraženi barbari. Divji dečki iz severovzhoda. Pazite dobro — iz severovzhoda!“

„Da, kakor danes. Žene so seveda že tedaj pobijale moške s steklenicami. To je bila že tedaj velika moda, kajne?“

„Trenotek, tako daleč še nisva. Še nisva pri gardski poroti, marveč v divjem revolucijskem kaosu, v katerem je tekla zibelka naše čudovite civilizacije.“ Galski brki so se naglo dvignili in žilave roke so nervozno greble po lasih.

„Še trenotek potrpljenja in oprostite mi moje dolgočasno modrovanje, toda to mora iz mene ven! Torej — sedaj imamo tri organizirane družbe, tri! Municipalno kot preostanek rimske, potem krščansko in — barbarsko. Učeno rimsko, kanonsko pravo in za silo zabeležene barbarske običaje. Kakšni so ti barbarski običaji?“

„Ta beseda mi gre že na živce“, godrnja oni za stogom papirja.

„Pardon! Strpite do kraja! Oni običaji? To je sama radost iz osebne svobode. Človek zaupa človeku, najsi je eden navaden vojak, drugi pa nemara stotnik; barbaru sta sila in prostost zabavna igra, povsod jih razkazuje, kjer koli more, raje se oblači v kože nego po modi, raje se pretepa nego dela, brez miru išče prigrad, ne zdrži ga na mestu, večno je nemiren. Nova sila žene cele množice, krdela, oblake ljudi. Čez hribe in doline, po suhem in po vodi. Mi, ki živimo danes v tako imenovanih urejenih razmerah, ko je vse na svojem mestu, vse popisano in zajeto v pisano besedo, si niti zamisliti ne moremo, kakšne novosti so ti ljudje prinašali s seboj! Ta doba se da primerjati nemara samo še s poznejšim vpadom Normanov v Anglijo. Začelo se je vrenje, v katerem se je pregnetlo testo municipalnega in cerkvenega reda.“

„Vrenje! Lepo se zahvalim za tako vrenje, če teče pri tem kri in se pustošijo posestva. Divja, slepa revolucija, ali bolje — krvav pretep in rop.“

„Bodite pravični! Mar ni od tega nič preostalo, nič pozitivnega? Kdo pa je prav za prav dedič, kdo je nosilec tega hrepenenja po svobodi, tega gamenskega puntarstva, te osebne svobode, tega čaščenja individua, ki meji včasih že na anarhijo. Mi tu ali oni tam za Renom?“

„Pravite — mi?“

„Če bi rekel — ne, bi trdili vi da. Toda tokrat je gotovo — da.“

„Prepovedujem si vsako omejevanje svobodnega mišljenja!“

Jolly se je previdno, nekoliko škodoželjno nasmehnil.

„Postavimo“, je nadaljeval mož, skrit za knjigami, „da se z vami tako — napol strinjam. Toda vse to se mi zdi stara šara. Vse to je zasnovano na kombinacijah in ugibanjih in zaudarja po starodavnosti in knjižni učenosti. V kakšni zvezi je to s temi današnjimi ljudmi, ki sem jih imel v mislih in o katerih je govoril Géricaultov članek?“

„Dotaknil sem se pojma barbar, ki ste mi ga vrgli v zobe.“

„Imeli ste obširno predavanje o izviru slabih lastnosti današnje Francije. Toda teh vpadov, te anarhistične kuge je enkrat za vselej konec!“

„Vi torej mislite, da je preseljevanje narodov že zdavna končano?“

„Preseljevanje narodov je gotovo končano.“

„Sele se pa posamezniki, rodbine in rodovi. Znano vam je, da odhajajo iz srednje Evrope včasih po cele vasi, celi kraji!? Pa ne samo odtod. Ves svet je doslej v neprestanem gibanju, kakor drugače tudi ni mogoče. Ljudstvo je šele na početku civilizacije, ki traja prav za prav šele nekaj trenutkov. Čim izginejo človeški sledovi na zemlji in se gibanje preseli v vsemirje, izgube pojmi narodnih mej ves svoj pomen. — Toda povrnimo se k slučaju te panonske žene. Tudi barbarke — kajneda?“

„Gotovo. Pri nas si gost, torej molči in delaj! In pošiljaj denar domov, če se ti zdi!“

„Vidite, prišla je pod udar te ustanove, ki je dedinja strogega rimskega in cerkvenega reda. Ste dobro poslušali, kaj je Géricault diktiral?“

„Tako napol.“

„Nekaj me je presenetilo pri stvari. Mogoče ste opazili, da se je poročilo glasilo — Irena ta in ta, žena tega in tega, torej omožena, mati osemnajstletne hčerke...“

„Da.“

„Nečem se mešati v zadeve mladega, navdušenega kolega, ki razume svoj posel. Presenetilo pa me je, da v tej žaloigri kot se zdi niti mož morilke niti njegova že dorasla hčerka nista igrala nikake vloge. Mogoče sta bila zaslišana, čisto gotovo sta bila, toda njih izpoved je bila za poroto brezpomembna. Kaj takega pri barbarih ni običajno! Pod tujim soncem in za mizo tujih gospodarjev so sila navezani drug na drugega. Njih usoda je svod, ki ga podpirajo isti stebri. Govore isti jezik; to je tako močna vez kakor kri. Barbari pri nas močnejše čutijo, verjemite mi to. V tuji okolici — so v neprestani napetosti. Toda znajo tudi molčati! Vedo: to smo mi, z našim velikim vprašanjem resničnega brezdomstva, a to so oni, ostali. Zanje delamo in oni nas sodijo. S kakšno pravico sodijo prav za prav naše najbolj zaupne zadeve?“

„Predaleč ženete stvar, gospod Jolly!“

„Vem, kaj mi porečete. Pravica in red dežele, locus regit actum. In kljub vsemu temu — naša pravičnost ni zanje. Ni od njih sveta. Kako jih soditi? Mogoče brez porote, mogoče po običajnem pravu?“

„Kaj ne, po njih slavnih običajih, ki so, kot ste dejali, tako za silo zabeleženi!“ Zopet si je zvijal cigareto iz črnega tobaka. „Iz srca nas sovražijo, verjemite mi Jolly! V tem sovraštvu vzgajajo svoje otroke.“

„Kje neki, otroci so naši, v šoli se pofrancozijo. Ne razumejo več staršev. Domači jezik govore nepravilno in z našim povdarkom. Po večini se dobro

uče, pogosto odlično, mogoče imajo res sveže možgane. Rad bi videl ono osemnajstletno hčerko morilke Irene. — Starši nam prodajajo svoje roke za majhen denar...“

„Počasi, počasi!“

„Za majhen denar, pravim, ceneje nego naši ljudje. Zato smo jih pred leti poklicali sem. In otroci nam dajejo svoje duše. Njih duše so naše.“

„Priseljenčev otrok je razdvojen, stoji med dvema svetovoma. Potem so mi že ljubši „čisti“ tujci, ki naših besed trdovratno ne sklanjajo.“

„Sami si ugovarjate, spoštovani prijatelj. Povejte mi rajši, kaj bi moglo po vašem mnenju biti vzrok onemu umoru?“

„Hm! Gola zavist, ki ji ne vemo povoda. Rad bi vedel, iz kakšne snovi je tak moderen barbar. Njegova pravnost mora biti pač posebne vrste...?“

„Hočete reči, da vlada vse denar — frank?“

„Da. Seveda frank čisto posebne vrste: prislužen z raskavimi dlanmi in žulji v gardskem premogovniku. Ta mora imeti posebno barvo. On bo nemara tudi močnejši činitelj kot vse ostalo...“

„Rad bi pogledal za kulise, skozi to obupno steno, ki jo tvori njih barbarska govorica.“

„Jaz tudi!“ se je tiho in čisto nepričakovano oglasila gospodična Bonnet. „Prav tako bi hotela vedeti golo resnico.“

Moža sta se začudila nad njenimi tihimi besedami. V teku debate sta čisto pozabila, da nista sama.

„Zakaj vi, gospodična?“

„To razlikovanje med „nami“ in „drugimi“ mi je nerazumljivo. Skupni imenovalci so — ljudje. Žena je udarila moža in on je za rano umrl. To je dejstvo. Slučajno se je to zgodilo v našem času, neke noči pri nas v Franciji. Čez nekaj mesecev so ji sodili in dvanajst mož je razsodilo, da je žena nedolžna. Nihče se ni začudil nad razsodbo in vendar bi hoteli zvedeti resnico, zakaj je ta žena... Oprostite...“

„Kar dalje, gospodična, kar dalje!“

Črnolaso dekle pa je skomizgnilo z rameni, kakor da bi se sramovalo lastnih besed, zložilo rokopise in odšlo iz prostora.

Moža sta zopet segla po peresih in se poglobila v delo. Debata očitno ni bila končana. Sicer pa, kdo bi tudi tej stvari prišel do jasnega konca! Red — svoboda. Rim — barbarstvo. Francija — Panonija. Bog sam ve, kaj vse tiči v teh stvareh.

Nastala je popolna tišina; od nekod iz daljave so hrumeli stroji, večer je potekal in iz velike poplave dogodkov, ki zalije sleherni dan kakor lava zemljo, sta dva moža izbirala majhne kamenčke, da bi iz njih sestavila svoj časopis.

DOMA NA POKOPALIŠČU

KAREL TOMAN

Dva groba drug ob drugim
zaraščata se s travo,
iz nje veselo gleda
mačeha temna s plavo.

Čas preobokal daljo,
ki je med nami bila,
in s trdimi očitki
prst je gorjé prikrila,

s pepela mojih staršev
bohotno rase trava.
Izgubljen sin doma je
in med grobovi tava.

Na vás pa sije sonce,
v njem zelene poljane,
kjer zgodbe mladih let so
okoli razsejane.

In maj z vrtov že diha
in hrepenenje veje
in dobrotljivi svod ves
izbočen kot poprej je.

Če smel bi, bog, voliti,
vzel nase bi vso bedo.
Radosti in bridkosti,
najkrutejšo besedo.

In spet bi krivdo delal,
kot vsak, ki žije z mano.
Ker v krutost in v ljubezen
življenje je vkovano.

(„Stoletni koledar“) — Prev. Duš. Ludvik

PODVEČER

JAN ČAREK

Ribniki dogorevajo v soncu,
vaške kropilnice z žegnano vodo,
dolge glave konj
se dotikajo brazd.

Iz brinjevega loka
ptičev puščice na jug jesen pošilja,
iz želoda pred leti v mah napadlega
tiho rastejo hrasti.

V konjsko grivo je noč glavó položila,
stari oboki dremljejo nad ilovnatimi gumni,
v zelenico let — v bežeči čas
molčijo stropi koč.

Prev. O. B.

BALADA

(Iz zbirke „Čarobna svetilka“)

JAROSLAV DURYCH

Odložila je grablje na kupu sena. Otrla si je spotene roke v krilo. Lice se ji je samo ob sebi obračalo proti domu, od koder je grozila noč nemirnega spanja in praznih sanj. Rajši bi grabila do polnoči in še čez, da bi jo utrujenost premagala in seno omamilo.

Nizko borovje se je stiskalo v strahu na hribčku proti jugu; na zapadu so se čmerili črni Grebeni, tiho kakor netopiri, še tiše in nežneje kot sni, proti vzhodu je vodila pešpot k hiši; nekoliko širokih košatih jablan, podobnih poljskim delavkam v somraku, katerih krila so široka in bose noge nevidne, je izdihavalo nemo žalost omamljenih čutov. Vse okrog sam gozd. Krčil se je in skrival, vstajal in se dvigal kakor stolp smrti. Siv oblak je dušil zemljo, obteženo s poletjem. Cvrček in potok sta se od časa do časa hrepeneče in pridušeno drznila zapeti. Detelj je vzdihnil. Somrak brez teme je gledal na stvari, vidne od daleč, ki se pa niso imele kam skriti. Trava je dišala. Dišalo je seno. Navalil je val gozdne teme in zemlja je vabila živali in ljudi z blodno in dušljivo nežnostjo, da bi se pustil zadušiti v kratkem vzdihu, slabejšem kot je zlom stebelca.

Šla je. Po loki in po meji. Široke jablane so jo kot prežeči zaljubljeni obkrožali z nasilno bližino. Čutila je trudnost v rokah in nogah, nemi ogenj v grlu, težo v stegnih, in vonj, vonj! Nežni in silni, materinski in premišljeni vonj sena, gozdov, noči in zemlje. Tam! Tam so se pešpoti stekale v globoko korito, mačehica je dišala, mačehica je vonjala presladko bolelost, šepetala o radosti, o prekrasnih solzah, nudila se ustnam, da bi vanje dahnile ljubljeno ime. Ugasnil je zvok smeha, utrpnil krč nepočakanosti in hrepenenja! Mačeha-materina dušica! Uboga in najbogatejša, grenka in najslajša, majhna in najkrasnejša!

Hotelo se ji je, da bi sedla k njej, da bi ji pogladila suho stebelce s tresočo se dlanjo, v kateri je bilo hrepenenje, tesnoba in dekliška mladost, ki so zrastle tajno v lepoto in silo z delom na polju, na lokah in v gozdu. Telo je bolelo bolj od mladosti in poletja kakor pa od utrujenosti in dela.

Ah, noč bo zadosti dolga in gozd večni! Ljudje že spe ali pa sanjajo, tudi psi so trudni, v lovskih kočah ugašajo luči in ponočnim potnikom je danes tesno in čudno. Prestara pot vodi v globine gozda. Že stoletja so hodili po njej lovci, berači, tolovaji in oglarji; kače se po dnevu ogrevajo ob njej, otroci hodijo jagode nabirat, žene počivajo na njej in srne se čudijo, kako da je pot tako stara in dolga. Drevesa si podajajo nad njo svoje suhe roke, smreke drže nad njo svoja krila, jeseni stresajo z glavami in pod bukvijo se lepo spi mrtvemu. Presladka tema gozdne noči, črna kot rane iztaknjenih

oči; dihaj, dihaj, šepetaj, bdi in spi, o prastara lepota, ki se nikdar ne postaraš! Sladka groza mladosti, zaseda in vrtoglavost! Mirna si kot pojoče dete in sama se ne bojiš! Temna groza si hrepenenja in gnezdo si oddiha! Drevesa niso obstala in ni jih vprašal, kam gredo. Čutila je le preblaženo varnost, silnejšo kot hrepenenje, ki se doslej še ni začudilo svoji lepoti.

Drevesa so jo pospremila daleč in včasih so nekatera v utrujenosti gledala za njima — za njo in za stezo —, kam gresta, ter se temnila, poplapljajoč se v meglene višine daljav; bodičje je prasketalo, noge so šle kot po telesu tatu, studenec je šklopotal, zver je v daljavi tepetala in preveč goste veje so v spanju stokale kakor na postelji.

Odpor se je manjšal, po strani se je gozd redčil, a skala na frati je stala grenka v trpki samoti. Naglo se je nebo sklonilo, somrak se je ognil bežeči burji, mraki so nastavili od blizu svoje jame. Pot se je zvijala, tema je padala kot pajčevina in igle z mrtvega drevesa. Zemlja je zelenela v vihrajoči svatbi. Pot je zavila na gozdno poseko, dolgo in skrivnostno kot ljubezen preko groba.

Tu nad ostanki junaških bojevitih smrek se je oblak raztrgal v neizmernih krčih in naga temnota bliska je padla na prostor kot svetloba, ki nanagloma prestraši v temnem kotu zaljubljenca ali ubijalca nad truplom. Gozdni prostor se je zamajal, razmrščeni mrakovi so padli nazaj ter se sklanjali niže in niže k zemlji.

Stresla se je od globokosti gozda, prepovedane noči, burje in neizmerne nevarnosti, kakor da bi naglo občutila na sebi čarodejni plašč, prinesen iz davnih, davnih časov.

Šla sta in pot je bila utrujena od poslušanja mehkega in zvestega koraka dolge pesmi romanja. Mrakovi se niso mogli pomiriti.

Udaril je blisk, kljubujoč kot jeza prenesetene nagote.

Seč se je razširjala, robovi zgrešenih rovov so se krivenčili, bliski so sikali in loka je žarela kot zrcalo v noči, črno od teme in žareče nagote.

Ni zašepetala, česa se boji. Ah, hotela bi se tako bati prav do smrti!

Od poti se je ločila ozka steza naravnost v zevajoče žrelo zaprtega gozda. Tu se je zganilo celo nebo silno in jezno, nekolikokrat se streslo v krčih luči, dokler ni blisk zmagal in udaril v zemljo s strašnim, ubijajočim udarcem, da je drevesom iz skorij pritekla kri.

V tem hipu se je njeno lice spremenilo v zrcalu bleska, ki se je po njem spreletel, ne da bi se mogel ustaviti, in je ugasnilo.

Korak na dnu gozda je bil zvok kamenja na dnu prepada. Tema je bila vrtoglava; in ko se je zabliskalo, je strela burje zabučala med vejami in debli, toda ni mogla prileteti na dno zaradi prevelike globine. Valovi grobnega hladu in zavratnega žara so se krhali med drevesi. Šli so. Oči sploh niso potrebovali, kajti bili so na dnu prepada. Tedaj so drevesa planila v jok in zakričala od strahu. Šla je nanje vsa burja in dež je lomil vejevje.

Sli so v burji in temi. Gozd se je zopet ločil, a korak je neslišno in preplašeno drobnil z njimi, dokler ni mogel dalje ter se ustavil pred krčevino, od koder je bilo videti celo kraljestvo stikajočih se gozdnih obzorij, prestrašenih, grenkih in tihih strahot pred požarom.

Visoka, silna vejevna lipa je vladala nad prostim prostranstvom. Vihar je ponehaval, poražena zemlja se je tresla v svoji nagoti kot ptiček v gnezdju.

Tu nad lipo se je zasvetil blisk in lipa je zakričala. Dekle je prav tako zavpilo. Prvič. Roki sta se dvignili in telo je padlo od blaženosti. Niže in niže, v travo, rosnato, dišečo in sladko. Morda so se predčasno zbudili cvetovi, misleč, da je že jutro. Silno je dišala zemlja, vonjala duša, ljubezen se bohotila in razkošje žarelo! Srce in burja! Zemlja! Prevelika, globoka, divna in krasna!

Tu v pretresu poslednje kljubovalnosti se je podrl neizmerni stolp temnot, ogenj je kot vzhod jutra padel nanje in zemlja se je raztrgala, trgajoč njih objem z drznim strésanjem.

Vonj ognja ji je udaril v čelo in trenutek teme jo je obšel. Toda slava jo je zbudila za poslednji hip.

„Se bojiš?“ je slišala nad seboj.

Ležala je v travi. Bila je belo blede od čudežnega razkošja; zdelo se ji je, da jo je sreča napravila nesmrtno. Ustne so se ji vnele v skrivnostnem nasmešku z grozotnim krčem.

„Ne,“ — je vzdihnila in dvignila roke.

Ali roki sta padli in nebo je otemnelo, kajti oči so ji ugasnile. Ah, da mi jo je hitro poljubiti, dokler ji še blesk leži na ustnicah, dokler ji na ustnicah leži blesk, bolje, dokler ji ta poslednja beseda ne ugasne popolnoma!

Toda le zemlja je dišala v omamni moči bleska in besede, ki sta prešli.

Prev. T. Debeljak

MLADOST KAMIL BEDNÁŘ

S šopki mraza, s počenimi vazami,
vsa polna mrtvaške modrine,
je blizu že
mati smrt.

Ovijete si senci z robcem nedolžnosti,
vi, ki z žalostnim očesom
slike te motrite
v reki bežeči?

Podoba vaših mladih dni se že razpada,
ustne moje trga in kriči od žeje,
ne zábite,
ne zábite.

Potoki gneva potratnega
teko in se razblinjajo,
kot odtrgane vrtnice
trpite opustošenje.

S šopki mraza, s počenimi vazami,
vsa polna mrtvaške modrine,
je blizu že
mati smrt.

Prev. O. B.

SONČNI ZAHOD

MATIJA BERDNIK

Za goro se je spuščalo,
vse bolj krvavelo,
se vame zagledalo
in me objelo.

Kakor omamljen
sem dvignil
roko
in kriknil
v slovo,
nato sem ranjen
padel —
ostal je prazen
okna okvir.

Sedaj je mir —
kakor blazen
strmim
v tišino večera,
plaho se s prsti
dotikam oči,
mogoče natipljem v njih
rdeče krvi
zahajajočega sonca.

SMRT IN POGREB STAREGA ZAVADILA

(Odlomek iz romana Hranice stinu)

JAN ČEP

Stari Zavadil je umiral. Tako se je že privadil na to, da se je pred njim ta poslednji trenutek življenja odmikal, da se spočetka tudi sedaj ni mogel obraniti nekega nezaupanja. Potem pa je spoznal, da tokrat resnično prihaja tisto, kar je pričakoval, in je bil takoj pripravljen. V tem hipu je prenehal misliti na vse, kar se krog njega dogaja in kaj ostane za njim, ter je napel pogled naprej in z bojaznijo in ponižnostjo pomislil na svojo trhlkost, iz katere se bo vsak čas ukresala večna luč. Prokopu in drugim, ki so stali blizu, se je zdelo, da se je naglo zaprl, kakor da bi med njim in njimi hipoma vstala visoka stena.

„Tako je torej s to stvarjo!“ si je mislil umirajoči ter se z vsemi močmi branil proti prividom, ki so mu hoteli prikriti jasnost, navaljujočo vanj od vseh strani, pa vendar tako kakor od nikoder. Za hip je imel občutek, da se mora pregnesti skozi nekakšno goščavo, da se mora prebiti s silo naprej, toda nogi zaostajata za njim, kakor da jih draži tekoča voda. „Čutim, da nikamor ne pridem,“ je pomislil v strahu in na čelo mu je stopil pot. Takoj nato pa ga je prešinila misel: „To je ono, čemur se pravi smrtni boj,“ in je zopet stal izven kroga, v katerega se mora — naj velja, kar hoče — preliti. In je zopet začel znova.

Tisti, ki so stali ob postelji, so videli njegovo nagnjeno glavo, zaprti očesni votlini ter polodprta usta s posinelimi ustnicami, skozi katere se je mučilo pretrgano dihanje. Roki sta se rahlo premikali na odeji, suhi, žilnati roki, ki sta bili še najbolj podobni starim koreninam.

„Tako umira človek,“ so si mislili, „takole umira najstarejši človek v fari. Videl je, česar nismo videli mi, ter je z vso znanostjo ostajal med nami prav do tega trenutka. Sedaj odhaja in to, kar je bilo še z nami, v njem, bo razpadlo v prah.“

Bilo jih je tam mnogo, ki ga skoraj niso poznali. Med najstarejšimi izmed njih in tem, ki je zdaj umiral, je bila razlika dvajsetih let. Grobovi teh, ki so mu pravili „ti“, so bili že nekolikokrat prekopani. Kljub temu so imeli občutek vsi, da bodo še bolj sami, ko on izdihne. Kakor da bi jim nad glavami zavel veter iz neizmernih daljav ter jih navdal s čudno hladnim dihom.

Umirajoči se še pregiba. Vidi dvorišče, zalito s soncem: kure grebejo v vlažni glini med šopi kopriv, a naenkrat se požene iz hleva krasni vranec. „Ah, saj to je Dečko, moj Dečko, ki je nekoč padel v gnojno jamo in si zlomil nogo! Ujemite ga, ujemite ga!“ — hoče še zavpiti, toda zgrozi se

še v pravi čas: „To je še na tej strani!“ — si misli —. „Rekli bi, da se mi že blede...“

In zopet vidi jablano v vrtu, tako krasno zeleno, oblito z nad vse sladko in ljubeznivo svetlobo, ki se lije od vsepovsod, svetlobo svoje mladosti. O njej je mislil, da se mu nikdar več ne povrne, a glej: v tem hipu vidi, da se je motil. Že, že steguje roke po njej — toda v tem se je nanj spustil oblak belkaste megle, leze mu v usta in oči — hoče se dvigniti, hoče odgnati ta mučni ovoj — in pade v blazine, osvetljen z ostrim žarkom, ki si je nenadoma odnekod k njemu prebil pot...

Ko je starec izdihnil in obležal z dvignjeno brado, se je domislil Prokop Randa, da se mora zdaj on pobrigati za rajnega. Njegove oči so bile suhe — oči vseh ljudi, ki so nagibali nad mrtvega, so bile suhe —, kajti nikomur se ta smrt ni zdela nepravilna. Kot poteze tega, ki je ležal na postelji, so bile slavnostne in stroge, vse okrog je dobivalo slavnostno resnost. To prej je bilo življenje, a to je smrt — tak je zakon, ki se mu ni mogoče odtegniti.

Samo Maryša Kyrálova, ki mu je kuhala, prala in pometala od tedaj, ko je postal vdovec, je klečala ob njegovem truplu z rdečimi očmi ter si brisala nos v moder robec. Gotovo je žalostno, da človek ostane naenkrat tako sam. Ona je nazadnje rajnega umila in ga oblekla, nato pa ga je dal Prokop prenesti v veliko izbo in položiti na visok mrtvaški oder. Spodobi se, da odide odtod kot gospodar, kot poslednji gospodar svojega doma in vsega, kar mu je pripadalo v spominu in resnici.

Izba je bila prazna; v podu so že trohnele luknje, od vsega pohištva je tam stala samo še stara omara z dvema poslikanima krožnikoma, potem en majav stol in črn križ nad mestom, kjer je nekoč bila miza. Rajniki je ležal sam sredi bele praznote. Od migotajoče sveče ob zglobovih in iz odprtih oken je lila luč. Bil je krasen dan z modrim nebom, katerega je bilo povsod polno, kajti polje je bilo že pokošeno in drevesa so se redčila. In to v široko modrino, v to ljubeznipolno svetlobo, ki se je lila tiho po potih, so zadoneli zvonovi, naznanjajoč smrt starega Zavadila, poslednje kronike starih časov, ki je živel, umrl in odšel v večnost, da bi še z Bogom uredil tajne račune. Zvonovi so zvonili trikrat zaporedoma v popoldansko uro, ko so ljudje še sedeli ob mizi in stegali z rokami po skledi. Vsa okna, vsa ušesa in vsa srca so bila polna njihovega globokega donenja, ki se je valilo in burilo kot vihar, in kot povodenj trgalo iz korenin vse, kar je do sedaj stalo varno in bilo samo za ta čas. Ljudje so se — hočeš, nočeš — nehali pogovarjati, nehali se pečati z malenkostnimi stvarmi, njihove misli so ginjeno šle za razmahom in veličino tega vrtoglavega donenja, ki pretresa zemljo in se dotika nebes, te vihraječe melodije, za katero zadostuje, da se razlije, le življenje in smrt enega samega človeka.

Pa se je dvorišče zopet enkrat napolnilo s koraki in z gnetajočim se premikanjem — ljudje v črnih oblekah so se predrznili stopiti celo prav do plota v vrtu, kjer je zorela nepožeta trava in so bohotno rastle koprive, a dekan Riba je v pluvialu zapel nad rakvijo De profundis. Slišati je bilo le nekoliko votlih udarcev — „Že zabijajo!“ — in vonj po kadilu se je počasi razlezel po vsem dvorišču. Prvi je stopil z njega ministrant s križem, za njim pevci in dekan z asistenco, nato pa so počasi prinesli v črni kovinasti rakvi brez okrasov in vencev njega, dolgega, nemega, pod zaprtim pokrovom, ki si ga sam ne bo več dvignil, dokler ga ne pokliče trobenta na sodni dan.

Potisnili so ga na voz, konji so pokimali s črnimi šopi, in latinski psalm se je zopet razlegel med hišami, ki so stražile stražo najstarejšemu izmed svojih prebivalcev.

V njegovi lastni hiši pa je ostalo prazno, le dim po kadilu se je vil med golimi stenami. Maryša Kyrlova je šla zadnja iz hiše, zaprla smrkajoč duri in pogledala po dvorišču, ki je zopet otrpnilo v osamelosti, iz katere so ga za hip prebudili pogrebci. „Zakaj sploh zapirati?“ je pomislila. Toda kljub temu je spoštljivo zaprla vrata in obrnila ključ. Pogreb je že krenil od križa k cerkvi, morala je steči za njim, in naenkrat ji je bilo tako hudo, da je buhnila v glasen plač...

Rakev z mrličem je stala že pred oltarjem in Prokop Randa je klečal za njo. Dekan Riba je bral slavnostno črno mašo. Medtem pa, ko je pel molitve za služabnika božjega Jana, je mrtvi molčal in se obdajal z vedno bolj neprodinim ovojem, kakor da bi se bal, da bi živi ničesar ne slišali o njegovem usodnem zasliševanju...

Pogreb se je vsul na pokopališče, zvonovi so zadoneli in naenkrat se je pred Prokopom odprla črna zev med zelenjem in cvetovi. Še hip — in rakev se je znašla pod površino zemlje, padala globlje in globlje in na njen pokrov so udarile grude zemlje z glasom kamenja, ki pada v vodnjak.

Še trenutek, še nekoliko molitev, še križ in dekanova prošnja k zbrani fari, da bi rajnkemu odpustili — in Prokop je ostal sam poleg odprte jame v zemlji. Toda za njim so že stali grobarji z lopatami, da se poslovijo, da vstane in se obrne k vratom, kajti potem bi nasuli na prsi rajnkega njegovo mero habršinske zemlje.

Prev. T. Debeljak

PESEM

MATIJA BERDNIK

Moj obraz ni več moj
in vem,
tvoj obraz ni več tvoj.
Dva človeka sta živela некоč
in jih ni več,
čeprav še živita.
Na vrtovih preteklosti
sta kipa dva
nevidna očem.

Novemu človeku si življenje dala,
sebe si pokopala,
mene si pokopala
in najino mladost.

Pod oblaki žerjav kriči.
Na veji kos tenčice visi,
čas iz nje nitke odnaša.
Tvoja pesem se še oglaš
iz dalje, toda meni se zdi,
da je večer
in da nekje zvoči.

V SPOMIN KARLU ČAPKU

B. BORKO

Vsak resničen pisatelj, ki hoče biti v našem fizičnem, s tolikimi materialnimi vezmi spletenem življenju glasnik duha, ki premaguje materijo, ima neko poslanstvo, neko osrednjo idejo vsega svojega ustvarjanja. To živo jedro njegovega dela izžareva nevidne žarke, ki nam segajo najgloblje v duha in srce in ki pri velikih pisateljih — umetnikih neredkokrat učinkujejo tako, kakor nekateri žarki v fizikalnem svetu, to se pravi, sodelujejo v življenju duše, povzročajo neka stanja in razpoloženja višjega značaja, dvigajo misel, tolažijo srce, zdravijo skrite rane, ki jih zapuščajo v nas konflikti vsakdanjega življenja, dajejo nam nekake duševne vitamine, t. j. moč idej, prepričanja, vere in upanja, da, ojačujejo v nas tudi svetlo silo ljubezni. To je poleg tolikega drugega poslanstvo velikih pisateljev. In če vzamemo ta pogled na funkcijo literature za merilo pri presojanju literarnega dela Karla Čapka, tedaj moramo priznati, da je bil ta predstavitelj sodobnega češkega slovstva velik tudi s te strani, da, zlasti s te strani.

Karel Čapek ni bil kot pisatelj samo eden najkorenitejših izpovedovalcev vodilne češke družbe v prvi republiki, ni bil samo literarni oblikovalec češtva, marveč je bil tudi značilen človek naše dobe, pisatelj njene civilizacije, bojevnik in obenem kritik njenih idealov, bil je — to lahko takoj povemo — eden najpristnejših Evropecev našega časa. Prav zato ima tudi nam kaj povedati. Morda je v tem in prav v tem vzrok, da se tudi mi pietetno spominjamo njega in njegovega dela. Kajti pri pisatelju takega značaja ne bomo hodili žejni mimo vode, ne bomo zaman vpili v puščavi; v vsaki njegovi pomembnejši stvaritvi najdemo tih vrelec za utešenje svoje žeje po spoznanju čudne in zapletene, neskončno spremenljive resničnosti, ki ji pravimo človeško življenje. V vsem Čapkovem delu nahajamo vse polno odmevov lastnih vprašanj, dvomov, skrbi, bojazni, nadej in prevar.

Karel Čapek je bil potemtakem ne samo češki, marveč tudi evropski in pri tem izrazito sodobni pisatelj. Prav zategadelj utegne biti za vse nas dobro in koristno, če se za hip pomudimo — ne pri podrobnostih njegovega dela, ki bi nam v tem okviru postale nepregledne, marveč pri osrednjem jedru Čapkove osebnosti in dela, pri njegovem literarnem poslanstvu. Z drugimi besedami: ustavimo se pri osnovnih idejah, ki jih je Karel Čapek izpovedoval in včlenjal v sleherno svoje delo, tudi v tisto najmanjše, na videz najmanj pomembno, kjer samo komaj vidna poteza označuje osebnost mojstra in samo rahel odraz njegov življenjski ideal.

Preden pa preidemo k tej kvintesenci Čapkovega dela, k ugotovitvi njegovega duhovnega testamenta, postojmo za trenutek pred človeško usodo moža, ki mu danes posvečamo svoje misli. Karel Čapek je živel ne celih 49 let. Potekel je iz rodbine podeželskega zdravnika. To dejstvo označuje socialno plat njegovega dela, ki ni stalo ne v službi kmetstva in ne v službi delavstva, a še manj v službi bogatih in privilegiranih. Čapek je bil zakoreninjen v tistem drobnem meščanstvu inteligenčnega tipa, ki se dandanes po vsej Evropi boječe in zbegano išče med skrajnostmi leve in desne. Inteligenčni sloj ne more socialno živeti brez nekih kritično izbranih idej in brez vere v vrednost svojega duševnega dela, v duhovne vrednote, ki jih proizvaja in konzumira. Ta sloj ima največ smisla za ironijo in skepso, zato je na splošno najbolj spremenljiv v svojih prepričanjih in najmanj fanatičen v svoji veri. Karel Čapek je imel kot človek in

kot pisatelj očitne značilnosti svojega socialnega okolja, iz katerega je skušal rasti v čim bolj nezavisnega, svobodno izbirajočega, nadrazrednega človeka. Tudi dejstvo, da je zrasel v rodbini podeželskega zdravnika, ni neznailno za Čapkovo delo. Morda se mu je prav zaradi zgodnjih doživljavaev v hiši, kjer so ljudje iskali zdravja, razvil podzavestni čut za drobne človeške boleti, za vse tiste neštete reči, ki človeka tolikokrat na skrivaj mučijo in utrujajo, za vse tisto, kar ni ne veliko in ne pomembno in kar je vendar tako važno za vsakdanje človeško življenje. Zdravnikov sin je pozneje v svojih spisih ustvarjal nekako literarno profilakso zoper zla, ki tarejo ljudi in narod; učil je z umetnostjo pesnika, epika, dramatika in esejista neko čustveno in umstveno higieno, ki naj človeka varuje pred mrzlo življenjsko stvarnostjo. Vodil ga je v odkrivanju vsega tistega dobrega, ozdravljajočega, povzdigujočega, kar klije v naši naravi poleg zla, sebičnosti in drugih temnih gonov. Dajal je duševne obliže na rane, ki jih dobivamo pod kopiti vsakdanjosti. Vzpodbujal je vero v nas same, v naše lastne moči, v učinek naših zdravil, razumnih idej, ki naj nas rešujejo pred vsem, kar ogroža človeka in temni blede vedrino njegovega zadovoljstva.

In še nekaj je bilo nemalega pomena za notranjo rast Čapkove osebnosti in dela: dejstvo, da je bil vedno šibkega telesnega zdravja. V mnogih primerih sili tak položaj naravo, da po notranjem zakonu organskega sveta kompenzira to, kar je vzela na drugi strani. Sili duha k večjemu zagonu in poganja voljo k večji dejavnosti. Človek take vrste postane dostikrat neumoren delavec kakor, postavimo Flaubert ali Nietzsche. Toda če je stalna bolehavost gnala Nietzscheja k silnemu poveljanju lastnega jaza, k idealiziranju tega, kar je nedostajalo njemu samemu: moči, zdravja, volje, nadčloveških, titanskih lastnosti, je imela bolehavost pri Čapku docela drug učinek. Napravila je Čapka dojemljivejšega za drobne človeške zadeve, za svet preprostega človeka, za tiho srečo, za zadovoljstvo z majhnim in zmernim, učila ga je umetnosti odpovedi, ki nam je tolikokrat potrebna v življenju; učila ga je nekake duševne diete, ki jo je ta pristaš pragmatične filozofije in učitelj zdrave razumnosti oznanjal pod raznimi podobami v vsem svojem delu.

Tako smo bežno orisali nekatere Čapkove poteze, izvirajoče iz okolja in karakterja — poteze, ki jih zaznavamo v njegovem delu kakor topel podtalni tok. Njegovo biografijo moramo v tem okviru strniti samo v nekaj stavkov, ki so morda potrebni, da dajo bralčevi sliki Čapka nekoliko reliefnejše poteze: Študiral je na Karlovi univerzi v Pragi filozofijo, izpopolnjeval se v Berlinu in v Parizu in naposled doktoriral s tezo o pragmatizmu ali o filozofiji praktičnega življenja. Vzporedno s študijem filozofije se je razvijal Čapkov pisateljski talent. V temnem vojnem letu 1916 je izdal skupaj s svojim bratom Josefom zbirko „Žářivé hlubiny“, ki se — prav kakor leto dni pozneje izišla njegova samostojna knjiga „Boží muka“ ali zbirke njegovih in bratovih kratkih povesti „Krakonošova zahrada“ odlikuje po novoklasičnem slogu, kakor ga je v tedanji nemški literaturi gojil Paul Ernst, avtor podnetnih esejev v knjigi „Der Weg zur Form“. Po svetovni vojni in osvobojenju se je Karel Čapek obrnil na nova pota, ki so značilna za vso generacijo leta 1914. Postal je predstavitelj tako zvanega civilizma, t. j. literature, ki je nasproti modnemu poetizmu ali proletarski kulturi poudarjala civilne, t. j. narodne, državne in druge relativno določene interese v umetniški tvorbi. Čapek se je z vsem srcem in vsem duhom postavil v vrsto graditeljev nove države. Izražal je v svojih knjigah melodijo tega graditeljskega dela, njegov patos in njegov etos, to se pravi: njegovo čustveno povzdigo in njegov nadosební, nadčasovni značaj, njegovo včlenjenost v večni razvoj naroda

in v razvojni ritem vsega evropskega človeštva. Čutil je, da se ne bo mogel zadovoljiti zgolj z leposlovno tvorbo: doba in položaj naroda, nov duh v povojni Evropi, pospešen tok zgodovine zahtevajo še drugih izrazil in tesnejših stikov z ljudstvom. Zato je postal Karel Čapek žurnalist. Sodeloval je izprva v uredništvu dnevnika „Národní listy“, od leta 1921 do smrti pa pri najboljše urejevanem češkem dnevniku „Lidové Noviny“. Tu je izšel velik del njegovih spisov od drobnih povesti pod črto do tako zvanih interfilletov v kurzivi in do majhnih, šifriranih beležk, v katerih je ta ali oni dnevni pojav osvetlil zdaj poetično, zdaj filozofsko, tu kritično, tam ironično. Žurnalistika je dobra šola za spoznavanje življenja in Čapkovo časnikarsko pero čutimo v njegovih čisto literarnih delih in literarno pero v njegovih časnikarskih sestavkih. Kakor je dejal ob njegovem grobu pesnik Josef Hora, je Čapek „dobro vedel, da pisatelj ne izgubi nič na svoji vrednosti, če se loteva vsakdanjih nalog“. Kot žurnalist je imel Čapek prav tako evropski sloves kakor kot pisatelj. Njega, ki je neumorno gojil osebnost in pismene stike zlasti z zapadnimi narodi, posebej še z anglosaškim svetom, so večkrat vabili veliki svetovni dnevniki, da se je oglasil v njihovih anketah ali v stolpcih, ki jih posvečajo načelnim vprašanjem časa.

V svojem četrstoletnem pisateljskem in žurnalističnem delovanju je Karel Čapek ustvaril mnogo pripovednih, dramatskih, potopisnih in esejističnih del, izmed katerih so zlasti drame, kakor „R.U.R.“, „Iz življenja žuželk“, „Zadeva Makropulos“, „Bela bolezen“ in „Matí“, razširile njegovo slavo po vseh kulturnih središčih zapadnega sveta. Nikomur ne bo pomagano, če bi zapovrstjo naštel vse njegove spise. Za oris njegovega profila potrebujemo kaj drugega kakor bibliografijo. Hotel bi samo reči, da je bil Čapek češki mojster kratke povesti, vendar je tudi v romanih pokazal izredne kompozicijske sposobnosti, iznajdljivost in stilistično gibčnost. Mojrsko roko je pokazal v potopisih, ki obravnavajo Anglijo, Španijo, Italijo, Holandsko in evropski sever. Te reči je treba brati; šele tedaj občutimo, v čem je moč Čapkovega izraza, v čem njegova originalnost, njegov esprit, njegov svojski stil. Kdor išče nalik, bo videl v Čapku kot avtorju znanstveno-utopističnih romanov češkega Wellsa, toda ne pozabimo, da je Čapek odločen kritik scientizma, t. j. pretirane vere v moč znanosti in v pomen tehničnega napredka. Drugi ga zopet primerjajo z Angležem Chestertonom, s katerim ima sorodnost v načinu, kako piše, v duhovitosti izražanja, v ljubezni do paradoksov, v ironičnem poudarku, v suhem humorju, ki si ob njem mislimo angleško flegmo, whisky in pipo. Vzlic temu sorodstvu ne more in noče Čapek niti za hip zatajiti, da je Čeh in zato Slovan, kar pomeni, da živi v svetu, ki je bližji naravi in kmetu, družabno mlajši, nedovršen, koloriran s prilivom romantike, ki je lastna vsemu slovanskemu.

Po vsem tem se lahko vrnemo k prvotnemu vprašanju: v čem je osrednje jedro Čapkovega dela in smisel njegovega literarnega poslanstva? Videli smo, da je Čapek kot človek in kot pisatelj imel s svojim delom neke višje namene, kakor samo izživljati svoj talent, svoje sposobnosti, gojiti fiktivno, fantazijsko literaturo. Njegovo pojmovanje literarnega dela razodeva filozofa. Sicer nahajamo pri vseh velikih pripovednikih in dramatikih bolj ali manj izgrajeno filozofsko podlago. Čapkova filozofija je bila filozofija humanističnega realizma. Čapek ni bil ne popoln idealist in ne popoln materialist: v njegovem pojmovanju življenja, človeka, stvarnosti imamo poleg idej in idealov v Platonovem smislu tudi izkustva, norme, zakone, eksperimentalna dejstva v smislu moderne znanosti. Čapek išče povsod realnost, vendar je povsod in vedno gleda skozi človeka. Ne religija, ne znanost, ne politika, marveč človek mu je merilo vseh stvari. Vse, kar si je

človek ustvaril, mora biti namenjeno samo človeku; tudi metafizični sistemi služijo naposled vendarle zemeljskemu človeku, ga vodijo skozi življenje in mu kažejo pota. Čapek je hotel, da ne bi ljudje tega nikdar pozabili. Spomnimo se, da se prav dandanes zopet obnavljajo razni stari miti in oznanjajo novi: človek jim ni več merilo stvari, marveč samo sredstvo za življenje v boga povzdignjene Države, Nacije ali Družbe. To ni več realizem, zlasti še ne humanistični realizem. Čapek je nasproti temu oznanjal vero v človeka, resničnega človeka, razpolovljenega v dobro in zlo, nepopolnega, kakršen je v resnici, toda zmožnega razvoja, napredka, izpopolnitve. Čapkovo delo je vse prežeto s to vero v človeka in v človeštvo in če bi mu lahko to vzeli, bi izgubilo vse jedro in ves sok.

Čapek je v tem pogledu zvest učenec svojega velikega vzornika T. G. Masaryka, čigar ideje je tako krasno raztolmačil v eni najlepših knjig češke literature „Razgovori s T. G. Masarykom“. Kakor Masaryk je tudi on realist, ki izhaja bolj od Platona kakor od Aristotela, tudi on se naslanja na antične ideale humanistične modrosti in uvaža v lepo književnost življenjski nazor humanitete, izpopolnjene s toplim krščanskim občutjem. Živimo v času, ko je ta miselnost, ki se ji je pridružila novejša teorija o napredku in na katero se naslanja zgodovinska deklaracija človeških pravic v francoski revoluciji, zopet napadana z dveh zaostrenih skrajnosti. Nič za to: mrk ne vzame soncu svetlobe; idej, ki že več ko dva tisoč let svetijo skozi genialne mislece in pesnike, ne bo za večno pogasila nobena tema ali groza sile in mržnje. Ne Masaryk in ne Čapek nista gojila naivne vere v človeka in človeštvo; oba sta se zavedala, da potrebuje napredek razpona tisočletij, da, desetstisočletij, ne pa bornih desetletij. S te strani sta bila optimista. Pogreznjena v sam čas in njegove ozke vidike pa nista prikrivala dvomov; da, Čapek je oznanjal celo pesimizem. Ta pesimizem je v vseh njegovih utopičnih spisih, zlasti v „Vojni z močerad“ in v drami „Bela bolezen“. Človek mora še skozi strašne borbe in preizkušnje, preden dozori do svojega popolnejšega lika; mora si osvojiti ped za pedjo, plačevati s krvjo, s solzami in z znojem celo najmanjši obči korak naprej. Zakaj napredek je očiten samo tedaj, če se pomakne k boljšemu in popolnejšemu, množica, ljudstvo, človeštvo, ne pa osamljen poedinec.

Značilno je, da se je Čapek prav kot pisatelj malega slovanskega naroda z vsem orožjem svojega vzvišenega duha boril za tak življenjski, socialni, kulturni in politični ideal. Zares, Čapek je bil tipičen epik demokracije in prav tako tipičen pisatelj malega naroda, ki je z vsem svojim bitjem in žitjem zakoreninjen v demokraciji in njenem naravnem pravu, v idealu humanitete, v načelu mirnega razvoja in humanizacije vseh stikov med narodi. So pisatelji, ki se zapirajo v slonokoščene stolpe svoje umetnosti in se boje blatnih cest in hudih prepihov; Čapek ni bil med njimi. Z vsem, kar je pisal, se je boril za svoj narod, zavedajoč se, da se obenem bori tudi za človeštvo. Boril se je za svobodo in enakovrednost ljudi, za socialno pravičnost in za mirovne ideje. Lahko rečemo, da je v tem boju tudi padel. Z upom na zmago ali brez upa? — se vprašujemo po njegovi smrti. Odgovorili ne bomo mi, ki smo zmotni in minljivi, odgovoril bo gospodar človeških usod — čas.

Karel Čapek ni bil velikan med pisatelji, kakor, postavimo, Gogolj, Tolstoj ali Dostojevskij. Če smo že pri nalikah z rusko literaturo, bi ga morda primerjali Čehovu ali Gorkemu, dasi je bil kot človek in pisatelj drugega tipa. Z obema je imel skupno to, da je bil epik drobnih človeških usod, neznatnega vsakdanjega življenja, izpovedovalec tega, kar je najbližje resničnemu človeku in njegovim konkretnim okoliščinam in prigodam. Za razliko od Čehova ali Gorkega pa je

bil manj umetnik in bolj človek, manj epik in bolj avtor literarnih drobnorish, miniaturnih, medaljonov. A to delo je izvrševal z veliko in močno dušo, opravljal ga je pošteno in možato. Stal je na ladijskem mostu češke kulture kot zvest, večč in pogumen pomorščak, ki ve, v čem so njegove dolžnosti. Slovanski svet ima večje pisatelje-umetnike, ima pa malo tako izrazitih pisateljev-bojnikov, kakor je bil pokojni Karel Capek.

EDEN IZ JUŽNE IN DRUGI IZ SEVERNE ČEŠKE

JOSEF KNAP

Umljivo je, da v tako poljedelskem narodu, kakršen je češki, vzdržuje literatura živ in čustven kontakt z zemljo. Pomlajuje jo neprekinjeni, silni in zdravi dotok novih mladih ljudi, ki vstopajo vanjo naravnost iz svežega kmetskega zraka. Nas češke pisatelje vežejo z vasio bistvene vezi, pri njej so stalno naše misli in naša srca, poglobljamo se v njeno usodo in jo vedno iznova poizkušamo v literaturi odkrivati, zasledovati vsak njen migljaj, njeno življenje in njeno toploto, objasnjevati njeno vlogo v človeški družbi in v spremembah družabnega reda. Od raznih literarnih smeri, ki so jih prinašale dobe, čuva tista spodnja in temeljna zvestoba zemlji.

Tudi današnje mlado pokolenje čeških pisateljev, prav tako kakor vse prejšnje generacije, ima nekaj pomembnih osebnosti, pri katerih se je pokazala inspiracija vasi v vsej svoji sili in usodnosti. Razmerje teh mladih ljudi do vasi se je kristaliziralo v času, ko je svetovna vojna učila vrnitve k zemlji, ki vzdržuje življenje in ki je močna os v časih, polnih sunkov, negotovosti in tesnobe. Pozneje se je njihov odnos do zemlje poglobljeval v dobi povojnega socialnega gibanja, ko je bilo ozračje nasičeno z rusko revolucijo in ko si je v literaturi krčila pot z izrazito razredno-proletarsko tendenco programna umetnost, ki je proslavljala edino tovarniškega delavca, delavski kolektiv. Tem zavedneje so si takrat črpali mladi pisatelji kmetskega rodu snov za svoja dela iz podeželske sredine in izražali globoke vezi, ki so jih vezale z zemljo. Lirika je prinašala poezijo vasi, doma, vrnitve. Proza je podajala bodisi podobo prerajajoče se povojne vasi, ali pa jo je inspiriralo to, kar je večnega v življenju zemlje, gora in ravnin, vasi in njiv in v odnosih kmetijskih ljudi k zemlji, k družini in k Bogu, kar ne podleaga mrzličnim spremembam in prevratom.

To je umetnost globlje, notranje izkušnosti, harmoničnejša in bistvenejša od tendenčne razredne literature ali od poznejše poetistične smeri. V prozi in v verzih proletarskega pesništva je bilo veliko papirnatega,

medtem ko so pisatelji iz kmetских vrst prihajali naravnost z zemlje in iz vaških hiš kakor iz rodneга življa. Bili so z njimi naravnost istovetni, čutili so ga v globini svoje osebnosti kot temeljni, usodno življenjski doživljaj. Njihova otroška leta so bila neločljivo združena s kmetско izbo, dvoriščem, vasjo, z ritmom polja. Doraščali so z življenjem vasi, s kmetским delom, z vsem ritmom sredine v krvni bližini. In to v človeku ostane za vedno. Ti ljudje v življenju nenehno slišijo nekdanjo pesem, ki so jo vnemali že v najzgodnejši mladosti, preživljajo jo znova in znova in jo izražajo v svojem delu globlje in polneje: dehtenje rodne zemlje in zvok poljedelskih strojev, glasovi korenin in sence koč, duše ljudi. Tisto časovno in tisto nespremenljivo večno: doba radia, nezaposlenosti, umetnih gnojil, gospodarske krize, političnih shodov, in sveta navezanost kmeta na grudo, ljubezni vaše mladine, nesmrtnost čeških ravnin in gora.

Kakor da prinašajo poslanstva posameznih krajev, so vstopali v literaturo novi pisatelji iz najrazličnejših delov Češke in Morave: Jan Čarek, František Křelina, Antonín Matula, Jan V. Sedlák, Jan Čep, Josef Koudelak, Václav Prokůpek, Zdeněk Rón in vrsta drugih.¹⁾ Nekoč v letu 1932 so se združili v nekako literarno skupino, kakor da bi se zlili rečni pritoki v eden tok. Od tistihmal često čujemo besedo „ruralisti“, kadar je govor o sočasni češki literaturi. Naj spregovorimo na prvem mestu o dvojici izmed njih: eden zastopa južno, drugi pa severnovzhodno Češko, eden je močna osebnost v liriki, drugi pa v romanu.

Jan Čarek je štiridesetletnik. Leta 1924 je opozoril nase s knjigo „Uboga družina iz Heřmaně“ („Chuda rodina z Heřmaně“), ki so ji sledile pesniške zbirke „Tema v kočah“ („Temno v chalupách“), „Žalostno življenje“ („Smutný život“), „Zvezde na nebu“ („Hvězdy na nebi“), „Svetniški sij“ („Svatozář“). V moderni češki poeziji ni pesnika, ki bi se bil zaobljubil koči, vasi in zemlji tako usodno, do zadnjega čustvenega tresljaja kakor Čarek. Po „Ubogi družini iz Heřmaně“ se oglaš v Čarkovi liriki vedno v novih variacijah temeljni motiv: osvajajoča in resnična, silna osebnostna izpoved človeka, ki je moral zapustiti rodno gnezdo, rodna polja in oditi v mesto, ki pa se v svojih mislih nenehno, trdovratno in fanatično, z vsem bistvom svoje burne, kakor hipnotizirane osebnosti vrača v heřmansko kočo kakor v zgubljeni raj. Čarek je podoben igravcu, ki je vse stavil na eno karto. Vedno mu gre za tisto temeljno, najmočnejše doživetje iz mladosti. Med njegovimi vrstniki je bilo veliko takih, ki so opevali kulise dežele. Toda on je vrgel na tehtnico nove češke poezije svojo osebno, dinamično liriko, iz katere je naravnost dehtel svež vonj surove

¹⁾ Med njimi zavzema najodličnejše mesto pisatelj našega članka Josef Knap (*1900), ki je bil prav te dni izvoljen za člana Češke akademije znanosti, avtor romanov in povesti, od katerih opozarjamo zlasti na „Réva na zdi“, 1926, „Vysoké jarky nebe“, 1932 in „Pushta“, 1937. Op. prev.

zemlje. Liriko, v katere odnosu k poljim in kočam si lahko kar otipal nekaj nedvomno rodovinskega in usodnega. Liriko, ki je prinašala nove zvoke s svojo nenavadno svežo nazornostjo, s kakršno je izražala konkretno vas, konkretno hišo, konkretne ljudi, polje, delo, močan dih kmetškega sveta, izb, hlevov, kašč, senikov, vrtov, velike družbe ljudi in stvari, navezanih na zemljo. Liriko, katere obzorje se je razširilo od rodniških heřmanskih brazd na celo južno Češko in še dalje, na kmetstvo, ki je večno in brez meja. V začetku neizglajeni, surov, patetični pesnikov glas je postajal v zadnjih zbirkah duševno prozoren, intimno zvočen, čist in melodičen, pri čemer pa stalno spada med najmočnejše in najoriginalnejše pojave sočasne češke poezije.

Pet let mlajši Čarkov vrstnik František Křelina je tudi vstopal v literaturo najprej kot lirik, toda njegova poznejša izrazita in smela romanova dela so zasenčile njegove pesniške zbirke in uvrstila mladega avtorja med prednje reprezentante sočasne češke proze. Leta 1935 je izšel prvi Křelinov roman „Glas na puščavi“ („Hlas na poušti“), delo močne duševne in npravne intenzivnosti, kakor vklesano v trdo snov, kakor star lesorez. Njegov glavni junak ni bil človek, marveč knjiga, biblija, Postila, ki so si jo kot sveto dediščino predajala pokolenja v kmetski družini. V tej snovi je hotel avtor podati skrite in skladne sile češkega podeželja in češkega življenja sploh. Njegov novi roman „Mršava leta“ („Hubená léta“) se obrača k aktualni življenjski vsebini našega časa. Prikazuje socialno podobo hirajočega poljedelstva in industrije v kraju pod Ještědom v letih krize in nezaposlenosti. Na tem ozadju slika zgodbo dveh mladih ljudi, ki si spletata družinsko gnezdo na koščku zemlje kakor na trdnem otoku sredi razburkanih valov časa. K sožitju dežele in mesta na meji češkonemškega življa se je Křelina ponovno vrnil v romanu „Razpokani hram“ („Puklý chrám“), toda tokrat obrača nase njegovo pažnjo bolj porast novodobnega npravnega kakor pa gmotnega pomanjkanja. V času, ko se je notranji pogled češkega naroda oziral na kaj naj se opre, se je namenil Křelina, da oriše energetično tradicijo štiristoletnega kmetškega rodu in da pronikne k bistvu ideje kmetstva. Pa ne samo to. To, kar oznanja Křelina, ni samo zakon zemlje, temveč tudi zakon duhovnih vrednot. S svojim romanovim delom reklamira potrebo popolne verske opore v tem „stoletju racionalistične okrutnosti“. V svojih kmetskih junakih evocira ne samo gmotno silo, marveč tudi npravno in duhovno, njihovo rodovinsko usmerjenost v globino preteklosti, toda tudi v višave, k Bogu. Svoj četrti roman je končal Křelina v začetku usodnega letošnjega leta. Dotikal se je v njem dogodkov češke jeseni 1938. Nazval ga je „Mir vam bodi“ („Pokoj vám“). Če sploh izide to zaenkrat najmočnejše Křelinovo romanovo delo, ne bo izšlo v prvotni obliki, v kakršni je bilo napisano.

Prev. O. B.

ČEŠKA POVOJNA POEZIJA

IRPEN

Pregledi povojnega kulturnega snovanja pričenjajo s stereotipno ugotovitvijo, mimo katere tudi mi ne moremo: svetovna vojna je zrušila individualizem prejšnjih generacij. V svetu, v Evropi in tudi na Češkem. S spremembami v družbeni strukturi, z demokratizacijo in socializacijo, se spremeni funkcija kulture in leposlovja: zopet *l'art pour la vie*, zopet občestvenost, zopet kánon novih vrednosti in gotovosti, ki koristijo življenju. Ako upoštevamo samo časovno merilo, je oficialna medvojna generacija — skupina krog Almanaha za leto 1914. To so brata Čapka, Fischer, Kodiček, Weiner, Rutte, Langer, toda tudi S. K. Neumann, ki preživlja nova Leta popotna. Tu je jedro in protislovje te „pragmatistične“ generacije. Medtem ko nadaljuje njen prvi del, čapkovsko-fischerjevska generacija, mirno meščanstvo in abstrakto ter goji reformizem, humanizem in meliorizem, odvarja Neumann svoj „Červen“ za najmlajše, ki jih mnogokrat popolnoma ne razume, in piše svoje revolucionarno-civilizacijske traktate o umetnosti, s katerimi napoveduje bodočo proletarsko poezijo in skupino Devêtsil.

Medtem ko postanejo relativisti á la Čapek oficialni avtorji „ustanovnih“ let kulturne republike, postane Neumann, po svoji naturi heretik in puntar, eden glavnih pesniških glasnikov češkega socialističnega realizma. Od njegove, še vedno premalo cenjene „Knjige gozdov, vod in pobočij“ iz leta 1914 je samo korak k primitivističnemu entuziazmu Wolkerjeve mladeniške generacije, ki je nekompromisna in avantgardna v stilnem in družbeno političnem pogledu.

„Individualistični lartpourlartizem je padel. Umetnik mora danes govoriti delavcu-borcu. Čutimo nevzdržnost in krivičnost današnjega reda in verujemo v boljšo obnovo družbe. Imamo načrt zanjo v marksističnem nauku in gledamo na svet z načeli hist. materializma. Zato nam je nova umetnost — razredna, proletarska umetnost. Ta umetnost pa bodi kakor proletarsko življenje: borbena, nečlovečanska in dogmatična. Samo njena vera in notranja resničnost bodi njena lepota.“

(Iz Wolkerjevih programnih študij.)

Takšen je tudi pesniški smisel te Devêtsilove struje. Poezija, ki vodi tvojo vsakdanjo prakso in se ob nji opaja, nekaka agitpoema, ki hoče po svoji viziji iz temeljev prezidati svet. Poezija živega etosa, poezija kot odrešujoče dejanje vere in upanja. Wolkerjeva revolucionarna poezija je v svojem bistvu konstruktivna, delavna, nekaotična in neanarhistična, kakor je njena ljubezen pogumna in strogoredna, njeno sovraštvo premišljeno; ne samovolja, marveč nujnost in zakonitost notranjega reda. Med temi mladimi je bil Wolker največji.

Pa tudi tu nastane razkol: pesniška filozofija tako imenovanega srca, ekspresionistični ukročenci in ogoljena skupina razpuntarjev, nagačenih levov krog Götza, razdeli to najmlajšo generacijo v dva tabora: tam revolucionarno proletarski wolkerjevski Devêtsil — tu socialisto-reformisto, „tradtore“, republikansko optimistični poduhovljeni „ustanovitelji“, v najbližjem sorodstvu z generacijo Almanaha 1914 in njeno bolj socialno pobarvano tematiko. K wolkerjevskemu krilu pa je treba seveda šteti tudi pesnika Horo za njegove mladosti. Nekdaj urednik levičarskega dnevnika, danes akademik, okoli prvega desetletja republike z nekaterimi drugimi pisatelji vred izključen iz stranke, vzlic bučnemu kriku svojih kritikov pogumen duh, nekdaš pesnik revolucionarne ekstaze, danes bolj etik in pozitivist, po svojem delu eden najčistejših čeških modernih lirikov.

Pomladi 1924 je napisal Karel Teige manifest čeških poetistov, s katerimi se je zvest zakonu češke kulturne retardacije hudo zakasnil za tujim poetizmom, zlasti za francoskim. To je drugi avantgardni val češkega pesništva po preobratu. Ta val je zasedel tudi one, ki so dvigali še včeraj prapor najutilitarnejšega marksizma ter se zgražali nad čistim, samodopadljivim artizmom. Kakor da bi tu tedanje češko pesniško ustvarjanje potrjevalo pravilnost zakona o istovetnosti vpadnega in odbojnega kota. Češka država preživlja tedaj svojo prvo fazo konsolidacije, družbeno-politična plima zastane tako v Evropi kot na Češkem, pa je treba na včerajšnja revolucionarna gesla proletarske umetnosti reagirati z novo tematiko in tako znova razgibati tok, ki je že zastajal...

Teige je zelo bister in zanesljivo informiran teoretik tega poetizma. Nezval, Seifert, Piša, Biebl, Halas, Zavada se kot najpomembnejši zberejo krog svojega žonglerstva, pod enim pisanim sončnikom. Na njem je napisano: „Poetizem sploh ni literatura!“ In Teige proglasi lepoto poezije „brez intencij, brez velikih fraz, brez globokih namenov, brez apostolstva. Igro lepih besed, kombinacijo predstav, prejo podob in če je le mogoče — brez besed.“ Torej v bistvu dada, estetika igre, epikurejstvo in norčavost, proglasitev iracionalnosti, *écriture automatique*.

Proti prejšnji proletarski umetnosti, ki si je s svojo agitacijsko načrtnostjo hromila krila svoje iznajdljivosti, je poziv na podzavest in domišljijo nova fanfara, vzpodbuda za novo eruptivno poetiko, ki žanje sicer posmeh peroutkovskih besednikov, ki oznanjajo literarni bon gout national, toda ali niso prav oni psovali tudi včerajšnje „ekscentrično“ revolto Devětsilovih navdušencev? Za nekaj pa mora biti češki gledalec (saj je poetizem v prvi vrsti za gledalce) in kritik tej struji hvaležen: do popolnosti je razvila novi lirizem, dala literarnemu ustvarjanju novo slikovito polifonijo, anarhijo smeha in inteligenco norosti in abotnosti; poetizem je prezračil češko dušče podnebje z ozonom nenavadne svežosti in razsvetlil češki mrak z novo radostno svetlobo in soncem. Toda kako je mogoče vse te mlade lirike, kateri, razen Piše, Závade in Biebla, še stalno rastejo, opisati z eno samo kategorijo? Ni dvoma: Nezval je med njimi najmnogobarvnejši, kar pa še ne pomeni, da je vedno čist in jednat. Pesnik češke republikanske renesanse, ki spominja na Vrhlickega, pesnika češke meščanske renesanse na prehodu stoletja, najsi je bil ta član deželne zbornice, oni pa potrpečljivo čaka na državno nagrado, najsi sta si tudi po načinu ustvarjanja in po intonaciji antagonist. Iz obeh pa prirediš brez težave skladno antologijo. Jaroslav Seifert je od svojega proletarskega in wolkerjevskega primitivizma prehodil ob poetizmu vijugasto pot k izredno čisti čustveni naivnosti; njegov lirizem ima resnično globoke čustvene izvirke. Halas, ki je ideološko enako punciran kot Seifert, po svoji tvorni metodi pa mnogo večji konstrukter in virtuoz odmišljene imaginacije, je danes na vrhuncu svojega dela. Oba sta zajadrala v skrajno subjektivnost, dasi se oglašata tudi v njih hrepenenje po družbeni stvarnosti, kakor dokazuje to njih lirika iz španske državljanske vojne in vrsta priložnostnih verzov iz češkega občestva.

Ako sta Halas in Seifert enostranska in enolična, brez velikega razvojnega radija, za to pa z veliko notranjo oblikovnostjo, je Nezval široko obokan duh, polifonik, ki se navdušuje ob stvarnosti, neke vrste buccinator v moderni češki liriki, bobnar in trobentač novih nastopov, žonglerski in vendarle jednat duh, pesnik, ki si ž njim češka kritika mnogokrat ne ve svéta. Bil je Wolkerjev tovariš, s Teigejem je leta 1924 stal ob zibelki češkega poetizma in je ž njim nekaj let pozneje inavguriral češki surrealizem, danes se razhaja tudi z njim in je globoko vdan revolucionarnemu poslanstvu češkega proletariata. Njegov razvoj prav za prav ne pozna stranpoti. Saj je Nezvalov apolinairski poetizem samo nova oblika

njegovega nadrealizma á la Breton, podzidana s freudovstvom in psihoanalizo: isti je tu način podob, ista imaginacija, ista metodičnost. Prazna je trditev, da je ta nadrealizem kot metoda enakovreden ideologiji dialektičnega materializma, pa najsi on še tako glasno proglašča svoje sorodstvo z njim. Ali istoveti ta nadrealizem realnost izkustva z realnostjo poezije, kakor proglašča to Teige? *Surréalisme aux services de la révolution?* Zdi se, da sedanji razstaneček Teigeja z Nezvalom značilno ilustrira nekdanjo revolucionarno izjavo češkega nadrealizma. Nadrealistična češka epizoda, polna nasprotij, konča z Nezvalom v udanosti revolucionarskemu pokretu, popolnoma mimo zahtev in prakse surrealizma. Od metamorfoz obsedeni Nezval, ta edini češki nadrealistični pesnik, je vedno isti, od tako imenovanega poetističnega Manjšega rožnega vrta („Oddal sem svoj listek v znamenju revolucije, kajti sem človek, ki čuti usodno nujnost sreče“) preko Povratnega listka do svojih zadnjih verzov, pesnik časa na prehodu, častno iščoč svoj značaj — na drugi strani pa je od teoretikov razen inteligentnega Teigeja ostalo samo nekaj nadošolanih ničel, ki prebolevajo ošpice lažne revolucije.

To je synopsis več kot enega desetletja češke poezije, ki je bogatejša od drame in romana. Njena časovna zapovednost je v kratkem ta-le: popreobratna vitalistična devêtsilova generacija, češki poetizem v letu 1924 in leta, v katerih se izživlja, in pa v jubilejnim letu 34. nova petarda nadrealizma, ki je zaslepila samo kratek hip in danes ta dan že ugaša.

V teh dneh je pod vplivom evropske družbene krize zasnovan na Češkem socialistični realizem kot metoda in literatura novega družbenega oblikovanja, nove vere in nove dejavnosti, globlje pravičnosti in poguma do resnice, stremence za najstvarnejšo, to je najbolj človeško podobo. To je novum, toda za češko leposlovje z Wolkerjem in Neumannom v poeziji in z Olbrachtom, Majerjevo in Malihevo v prozi — novum s tradicijo. Eden od teoretikov te proletarske avantgarde opredeljuje cilj socialističnega realizma tako-le: ne stari meščanski statični realizem, marveč proces, ne osamljeno dejstvo, marveč revolucionarna totalnost, ves in celoten človek in velika „arena tvornosti“; ne samo izraz zgodovinskega družbenega procesa, marveč tudi njegova aktivistična udeležba, umetnost ne v „tesnem utilitarističnem bojnem smislu“, marveč veliko umetniško delo, ki bi združevalo temeljne razvojne tendence vsega obdobja, umetnost jutrnjega dne in perspektiv bodočnosti, signal! To je novo obdobje češke proletarske literature, v poeziji obdobje Neumanna, Nohe, Nechvátala, Lysohorskega, Čivrnega, Taufra, v romanu J. Kratochvíla, Jilemnickega, Rybáka, J. R. Vávre in Majerove, Pujmanove, Olbrachta, Klička Svatopluka, v kritiki Václavka, Konrada, Soldána, Pekárka in drugih; pokolenje, ki ga neglede na različnost pogledov pozdravljajo iz daljave F. X. Šalda in V. Černý, Halas, Nezval in Seifert. To pokolenje je resda še začetniško in vrhu tega ga še ovirata konzervativnost oblasti in ravnodušnost češke republike, o kateri je mogoče danes govoriti samo v parantezi. In vendar so to protagonisti jutrnjega dneva.

RAINER MARIA RILKE IN ČEŠKA PRAGA

B. BORKO

Veliki umetnik sodobnega nemškega verza, eden izmed magičnih pesnikov duhovno obubožane Evrope dvajsetega stoletja, Rainer Maria Rilke, je bil po rodu iz Prage. Rodil se je 3. decembra 1875 v eni izmed njenih nešteti ulic

kot sin nekdanjega častnika, poznejšega železniškega uradnika in njegove žene, hčere cesarskega svetnika. V rodbini je živela tradicija, da so Rilkeji potomci koroške plemiške rodbine Rülke, ki je bivala nekoč na gradu Schachenthurm. Pesnik „Devinskih elegij“ je bil do smrti prepričan o resničnosti te tradicije. Najnovejša raziskavanja so uvrstila plemiško poreklo Rilkeja med legende. Češka raziskovalka Novotná je leta 1930 dognala genealogijo Rilkejev vse do leta 1755, ne da bi bila našla sled kakšnega plemstva. Rilkeji so bili že od leta 1600 naseljeni na Češkem. Leta 1873 je bil pesnikov stric, poslanec češkega deželnege zbora dr. Jaroslav Rilke, odlikovan z viteškim naslovom. Le-ta je pričel iskati rodovnih vezi s koroškimi Rülkeji in širiti v rodbini legendo, ki je vanjo veroval tudi oče pesnika Rilkeja.

Važnejša od neverjetne spojenosti s koroškim plemstvom je bila za Rilkejev duhovni razvoj njegova podzavestna in na hipe tudi zavestna spojenost s slovansko plemensko dušo. V krvi njegovega rodu so bili močni slovanski prilivi, ki jih je v njem samem ojačevala še množica mladostnih spominov na češko Prago. Med velikimi osebnostmi moderne evropske literature je Rilke morda edinstven primer slovansko-germanske duhovne spojenosti, ki se ji je pozneje pridružila še močna romanska (francoska) primes. Nemški življenjepisci R. M. Rilkeja skušajo omalovaževati slovanski delež v njegovi duševnosti in ne polagajo posebne važnosti na teh osemnajst, dvajset let, ki jih je Rilke preživel v Pragi. Res je, da ni govoril češki in da se je gibal v kulturnem krogu praške nemške manjšine. Toda slovanski delež v njegovi duševnosti je neutajljiv v očeh vseh, ki imajo zadosti oster duhovni pogled, da razločujejo v Rilkejevi poeziji odraze pesnikovih duševnih sestavin, med katerimi je tipično slovanska zvrst nostalgije, pasivnosti in otožne sanjivosti. Maurice Betz pravi v svoji študiji o Rilkeju (*Revue de Paris*, 1. avgusta 1938), da je bil kot pesnik „plus slave qu' allemand, plus européen que germanique“. Za Rilkejevo osebno občutje pa so značilne te-le njegove besede o Moskvi: „Ko sem bil prišel prvikrat v Moskvo, se mi je zdelo vse nekam domače... Bilo je to mesto mojih najstarejših in najglobljih spominov, bila je domovina...“ Kaj drugega bi moglo biti Rilkejevo presenetljivo občutje domovine, kakor novo, nenadno in v prvem trenutku silovito doživetje nečesa atavističnega, kar je dremalo v podzavesti in se je pod vtisom tega srečanja z Moskvo vzbudilo v njem kakor iskra, ki jo je povzročila spojitev dveh elementov. Ti njegovi „najstarejši in najgloblji spomini“ niso nič drugega nego slovanski delež v njegovi duši, dedna naplavina prednikov, ki so živeli na točkah neprestanega prelivanja in vzajemnega pronicanja slovanskih in germanskih elementov. „V vsem njegovem delu — pravi Francoz Betz v navedeni študiji — se neugnano borita med seboj nagnenje k mističnemu sanjarstvu, k slovanski pasivnosti in želja, da bi si podvrigel in obvladal realnost, ali če hočete borita se med seboj ruski in francoski vpliv.“ Zapletena duševnost tega značilnega novoromantika izvira iz neprestane notranje napetosti, ki so jo ustvarjali germanski, slovanski in romanski vplivi v njegovi duši. Pri tem pa ne smemo pozabiti, da je bilo njegovo germanstvo in slovansko dano z dednimi znaki in razvito v procesu mladostnega dozorevanja, medtem ko so njegove francoske simpatije in vezi sad svobodne duhovne izbire. Morda je večja sprejemljivost ali neka afiniteta s francosko dušo posledica te svojske germansko-slovanske danosti, ki se je skušala izpopolniti s francosko racionalno, klasično, prozorno in lucidno kulturnostjo.

Če je pri vseh pesnikih velikega pomena tisto podzavestno vračanje v mladost, ki nam ga je skušala nekoliko razložiti tudi psihoanaliza, tedaj ne moremo niti pri Rilkeju izključiti vpliva njegove praške mladosti na poznejše delo. Rilkeja

lahko štejemo med največje praške pesnike. Res je, da njegovi praški motivi segajo samo v zgornje plasti njegove tvorbe, v razdobje, ki ga označuje zvezek z naslovom „Erste Gedichte“. Nemiren duh, ki ga je poslej gonil po vseh koncih celine in ki je napravil iz njega evropskega kosmopolita po duševnem kroju fin de siècle, ga ni več privedel v rojstno mesto, vsaj toliko ne, da bi ga lahko emocionalno znova oplodilo. Vzlic temu pa smemo slutiti, da je vizija Prage, stotolpnega, čudno lepega mesta na obrežju Vltave, stala podzavestno za vsemi gibi njegove tvorne fantazije, kadar se je napajala iz primarnega in neizčrpnega vrelca mladostnih dožitkov, ki ga ne more pogrešati nobeno lirično navdahnjenje.

Neposredna pričevanja o duhovni spoenosti in inspiracijskem stiku Rainerja Marie Rilkeja s starodavno češko prestolnico imamo v njegovih mladostnih delih, posebej še v lirični zbirki „Larenopfer“ (1896). Darovanje hišnim bogovom je simboličen izraz dolga, ki ga je čutil mladi Rilke do svojega rojstnega mesta in njegovega duha. Ta pripadnik praške nemške manjšine, vzgojen v vseh njenih tradicijah in nasilno potisnjen v togi red avstrijskega militarističnega sistema (vzgoja v kadetnici St. Pölten), je s svojimi praškimi motivi očitno izpričal češki značaj mesta, v katerem se je rodil in čigar lepoto je v deških letih obilno vsrkavala njegova žejna duša.

Zbirka „Larenopfer“ vsebuje okrog devetdeset pesmi, katerih dobršen del se odnaša na Prago. V ostalih pesmih evocira Rilke bodisi mladostna doživetja, bodisi spomine na češko krajino ali zgodovinske podobe, kakor jih imamo zlasti v ciklu „Aus dem Dreissigjährigen Kriege“. Vsi ti verzi, ponekod še slabotno tipajoči, drugod slikoviti po okusu dekadentne zvrsti liričnega impresionizma, na mnogih straneh pa že prežeti z osebnostno melodijo tipičnega Rilkejevega lirizma, pričajo o pesnikovem toplem in pozitivnem odnosu do češke Prage. V njih oživljajo pastelno mehke in kakor z lahnim pajčolanom zastrte podobe tega mesta, ki vzbujajo neozdravljivo nostalgijo v vseh, katerim se je kdaj razodelo s svojimi skritimi in očitnimi čari. Strehe in stolpi Male strani z zeleno kupolo mogočne cerkve sv. Mikuláša, plemiške hiše, Hradčani s cerkvijo sv. Vita, samostani in cerkve na hribih, križni pot v špansko baročni loretanski cerkvi, stara melanholična pokopališča, značilni prizori z ulic, imaginarna in resnična srečanja in spomini, vse to in mnogo drugega je dalo Rilkeju pesniško snov, iz katere je skušal njegov duh izoblikovati poezijo domačnostnega diha. Pri tem so ga inspirirale tudi češke umetnine in češka pesem.

Vom Feld klingt ernste Weise;
weiss nicht, wie mir geschieht: —
„Komm her, du Tschechenmädchen,
sing mir ein Heimatlied.“

Das Mädchen lässt die Sichel,
ist hier mit Husch und Hui, —
setzt nieder sich am Feldrain
und singt: „Kde domov můj...“

V vsej poeziji zbirke „Larenopfer“ opazamo Rilkejevo čustveno bližino češtvu, kar se nam zdi potrebno posebnega poudarka zlasti danes; v nekaterih pesmih, kakor na pr. „Jaroslav Vrchlický“ in „An Julius Zeyer“, se pozitivno dotika češke kulture in njenih slovstvenih vrednot. Pisec obsežne francoske študije o Rilkeju J. F. Angelloz (Rainer Maria Rilke, l'évolution spirituelle du poète,

Pariz 1936), upravičeno navaja kot značilnost dejstvo, da je ta pesniški predstavitelj praške nemške manjšine sodeloval v „Moderni Revue“, poznal osebno Vrchlickega in občudoval Březino, čigar pesmi je hotel pozneje videti v francoskem prevodu, v katerem je bil v mnogočem podoben. Na več mestih vpleta Rilke v pesmi češke besede.

Iz češkega življenja sta posneti tudi dve Rilkejevi mladostni prozi, ki jih je izdal leta 1899 z naslovom „Zwei Prager Geschichten“. V prvi, „Kralj Boguš“, je Rilke opisal gibanje Omladine v devetdesetih letih, ki je imelo velik vpliv na duhovno oblikovanje sodobnega češkega nacionalizma. V osebi glavnega junaka te povesti prikazuje bržčas ustanovitelja in poznejšega izdajalca tega gibanja Rudolfa Mrvo (glej Angelloz, str. 47). V drugi povesti z naslovom „Brat in sestra“ se bavi s problemom češkonemškega duhovnega nasprotja. Obe prozi kažeta tankočutno poznanje Prage, ljubezen do njenih vekovitih kontrastov in iskreno prizadevanje, da bi pisec spoznal in doumel dušo naroda, ki mu je ta Praga srce in glava. Angelloz sklepa o obeh praških povestih mladega Rilkeja: „Rilke je hotel postati posredovalec med obema narodoma in biti ne samo poslanik češke mentalitete pri onih, ki govorijo njegov jezik, marveč je hotel tudi uvajati in širiti nemško poezijo na Češkem“.

Že teh nekaj podatkov nas prepričuje, da se največji nemški pesnik, ki je potekel s čeških tal, ni kljubujoče upiral narodu, kateremu so ta tla edina in večna domovina, marveč je pozitivno priznaval njegovo kulturo in njenega duha in skušal biti njen zagovornik v širnem svetu nemškega jezika. V globini svoje duše je gojil občutje, da ga spajajo globoke, neizpremenljive vezi ne le z germanskim, marveč tudi s slovanskim svetom; te vezi mu niso bile pečat, ki bi ga hotel zbrisati, marveč spoštljiva organska sestavina njegove osebnosti. Poznejše življenje je tega tipičnega Srednjeevropeca z germansko-slovansko dušo spremenilo v enega izmed onih „citoyens du monde“, ki prav v metežu današnjih dni vedno bolj izgublja svojo imaginarno domovino; vendar lahko slutimo, da je baš slovanski element uravnovesil Rilkejevo germansko občutje in dal vsaj njegovi liriki premnoge skrivne kali.

ČEŠKI UTRINKI

DR. DRAGOTIN CVETKO

Kakor pesem me spremljajo spomini na prelepo češko zemljo. Često se vprašujem, jeli bilo vse to res in ali niso bile morda le sanje. Še drugače se mi zdi včasih: niso mar težke sanje, ki mi pripovedujejo o poslednjih mesecih češkega naroda. Varam se in si govorim, da se bom prebudil v lepo resničnost in v njej pozabil trudne sanje. Pa se nevoljen vedno znova vračam k resnici. Takrat vem, da sem se s sanjami hotel izogniti življenju. Sen pa nikoli ni bil življenje, ne narobe. Zato vidim v sebi dvoje slik: prva je živa, vesela in srečna, druga mračna in kakor v sivo meglo odeta. Nočem je videti, da bi se mi ne razgrnila; bojim se namreč, da bi ne zasenčila prve, ki je vrstila sama kot del moje duševne svojine in me

krepi v trenutkih lepih doživetij. Do vsega, kar človek ljubi, ni nikoli objektivni; z vso močjo se oklepa ideala svojih stremljenj in ga hoče ohraniti takšnega, kakršnega je zagledal prvič. In vendar mora često stopiti iz čarobnega kroga idealov na trda tla; čeprav je v njem volja velika in močna, tega se ne more ubraniti. Kljub temu nosim dvojne slik v sebi: prva mi je lek, druga znamenje prihajajočega življenja.

*

Na Hradčanih je bilo, pod večer pomladnega dne. Zahajajoče sonce je zlatilo ogromno pestro ploskev pod menoj in v zelenkasti svetlobi so se lesketale kupole praških cerkva. Slonel sem na nasipnem zidu in dolgo pil to lepoto. Živo mi je v duši ta večer, ki mu ne poznam enakega. Posebna slast me je prevzela, da bi poletel preko tega bogastva, čisto počasi in bi ne spregledal niti atoma.

Poleg mene je obstalo dekle in se zazrla v daljavo; čutil sem, da ljubi mesto pod nama še močneje od mene. Zamišljeno so se ji plazile oči od Petřina do Karlovega mosta in odtod k trgu sv. Václava. Skoraj tema je že bila, ko se je nenadoma obrnila k meni: „Glejte, koliko lepote!“

Ne da bi me poznala, mi je začela pripovedovati zgodovino Prage, Hradčanov, češkega naroda. Spočetka čisto tiho, nato vedno glasneje. Poslušal sem jo, prelival njeno ljubezen vase in spoštljivo zrl v ogenj njenih oči. Sredi pripovedovanja se je prekinila in me vprašala: „Ali veste, kaj je domovina?“

Razgrnila je roke in jih stegnila, kakor da bi hotela objeti vso pokrajino tja do krkonoških vrhov: „Poglejte jo! Nekaj posebnega je v njej, toplega in globokega, kar me privlači, da bi se nikoli ne mogla odtrgati od nje. Bolj kot mater jo ljubim; ona ostaja večno in vliva življenje materam ter otrokom.“

Nato je počasi in vzravnan odšla proti gradu. Gledal sem zanj, dokler se njena senca ni stopila s sencami grajskega parka. In takrat sem se prepričal, da bo narod takšnih hčerá in sinov živel, čeprav ga bo usoda spet udarila s porazom, morda še strašnejšim od belogorskega.

*

Nekoč sem mislil o Čehih zelo neugodno. Nisem jih sicer poznal, pa sem vedno slišal o njih, da so slovanski Židje, ljudje, ki se nosijo visoko in stiskajo denarje. Na Jadranu so mi pripovedovali, da zaslužijo od Čehov malo, ker imajo ti svoje domove in si pripeljejo celo vse življenjske potrebščine s seboj. Vse, razen soli in vina. Njihov jezik se jim je zdel trd, oster in neprijeten. Skratka: slabo mnenje sem si ustvaril o Čehih in s predsodki sem stopil na njihova tla.

Pa je bil že prvi vtis drugačen in mi vzbudil dvome v pravilnost dotedanjih sodb. Carinik v Hornem Dvořištu je bil z menoj na moč vljuđen,

zlasti še, ko je zagledal moj jugoslovanski potni list. Jugoslovani smo bili v Češki namreč vedno dobrodošli in Čehi so nam vedno izkazovali posebno pozornost.

Od tistega trenutka sem jih stalno opazoval: med tovariši, na ulici, v gledališču, v kavarnah, v tramvajih, povsod, koder sem hodil. Sprejemali so me prijazno in toliko uslužno, da mi je bilo včasih kar neprijetno. Spominjam se nekega koncerta, ki ga je dirigiral Vaclav Talich; vstopnice pa so bile razprodane in razočaran sem se obrnil proti izhodu. Pa je pristopil k meni gospod in mi ponudil svojo vstopnico: „Vi ste tujec, kaj ne? Vzemite mojo vstopnico, da boste slišali naše muzikante; jaz jih bom še mnogokrat!“

Neznančeva vljudnost se zdi morda komu malenkostna, pa je vendar zelo značilna zanj in za narod, ki mu pripada. Čehi namreč cenijo gosta in želijo, da si tujec ogleda njihove znamenitosti in se seznani z njihovimi kulturnimi vrednotami. Pozneje, ko sem bil gost čeških rodbin v Pragi, Brnu, Plznu, Zlinu, Pardubicah, Chrudimu in drugod, sem vedno znova potrdil svoja prva izkustva. In ne le jaz, marveč še tisoči naših ljudi, ki so študirali ali samo obiskali Prago, pravijo isto. Lanski obiskovalci vseh sokolskega zleta ne bodo gostoljubja, kakršnega so bili deležni v Pragi, morda nikoli več doživeli. Zadostoval je jugoslovanski znak in že si bil ljubljen gost. V potokih je teklo pivo pri sv. Mateju in sv. Tomažu, pri Fleku in Zlatem tigru, v Črnem pivovaru in Vašati. Po ulicah so se objemali in bratili Čehi s Slovenci, Hrvati, Srbi, Rusi, Poljaki, Bolgari. Veselje tistih veličastnih dni je bilo izraz iskrenega doživetja slovanske zavesti.

Kdor je videl Čehe takrat in kdor jih je spoznaval tudi v običajno potekajočem življenju, pač ni več verjel, da bi bili hladni računarji, ki so jim čustva nekaj tujega. Res so Čehi skrbni in varčni, sicer bi nikoli ne dosegli tistega blagostanja, kot so ga v dvajsetih svobodnih letih. Tudi so ponosni na svoje čestvo in so v nacionalnem pogledu včasih naravnost zagrizeni. Toda, ali so to morda napake? Skušal sem jih razumeti in sem v ta namen iskal utemeljitev. Predvsem jim geografski položaj njihove zemlje z zakonito nujnostjo narekuje nacionalno odpornost, ki se more v izrednih prilikah izpreminjati tudi v šovinizem. Vprav iz takšnih življenjskih nujnosti se jim je oblikoval duševni značaj, ki ga mnogi presojujejo negativno zato, ker ga niso premerili v globini in se niso vprašali po njegovih psiholoških podlagah. Poteze, ki imajo vnanje negativni videz, so namreč objektivno često zelo pomembne in v učinkovanju povsem pozitivne. Ta hipoteza se je na primer v češki zgodovini izkazala za pravilno že večkrat in se bo po vsej verjetnosti analogno ponovila tudi v bližnji češki bodočnosti.

„Češko židovstvo“ — poslužujem se izraza, ki ga še danes slišim večkrat — je z narodnega vidika upravičeno. Često mislim, kako koristno

bi bilo, če bi teh lastnosti tudi naš narod imel v večji meri. Zlasti v naših dneh, ko je bitnostni obstoj malih narodov resno ogrožen, postaja nujnost odgovarjajoče oblike značaja vedno močnejša in zahteva trdno nacionalno, kulturno in kolikor mogoče tudi gospodarsko odpornost prizadetih narodov.

V urejanju kulturnega in gospodarskega življenja je češki narod dokaj previden; vprav ta previdnost pa je bila razlog napačnih sodb o češki sebičnosti. Če pa Čeh govori o svoji zemlji in zgodovini, o svojih kraljih in velikih tvorcih, je ves voljan in nežen. V teh minutah razgali tudi drugo stran duševnosti svojega naroda, ki o njem pravimo, da se je rodil z liro v naročju. Šele v tej dopolnitvi se pokaže pravi duševni obraz slovanskega ljudstva, iz katerega so izšli Smetana, Dvořák, Suk, Novák, Čapek, Šalda, Mácha, Masaryk. Mar morejo tudi najmočnejši pretresi takšnemu narodu odvzeti bodočnost?

*

Lani in letos je šlo ime Češke z bliskovito naglico preko sveta. Ko se je začelo, niti sanjali nismo, kako bo končalo. Krivdo bo pisala in ocenila zgodovina. Pa naj bo resnica, kakršna hoče: povedati hočem le zgodnico iz Slovaške.

V lanskem maju sem potoval po češkoslovaški republiki in sem obiskal tudi Košice. Zvečer sem bil v družbi tamkajšnjih slovaških veljakov in smo se kajpada razgovarjali tudi o slovaškem vprašanju, ki je prav takrat postalo aktualno. V pozni uri se je nagnil k meni mlad Slovak in mi dejal razdraženo: „Veste, Čehe sovražimo. Povejte to tam doli pri vas!“

Dotlej sem že mnogo slišal o nasprotstvu med Čehi in Slovaki, v Bratislavi in Turčianskem sv. Martinu, pa tudi v Pragi in Brnu. V Pragi so mi pokazali statistike, ki so nazorno pričale, kako silno sta se od prevrata sem dvignila slovaško gospodarstvo in prosveta. Zato mladega Slovaka nisem mogel razumeti in sem mu s statističnimi podatki dokazoval, da je v svojih sodbah krivičen. In mi je odvrnil: „Saj, to je morda vse res! Toda mi imamo principe. Danes, ko prede Čehom trda, je prilika, da iztisnemo iz njih največ, kar moremo!“

Nezaupljivo sem zmajal z glavo in žalilo me je, da je slovaški inteligent iskal pomoči za rešitev narodnih vprašanj pri tujcih. Predvsem pa sem zanikal istovetnost slovaškega in slovenskega naroda, o katerima mi je omenjeni Slovak trdil, da imata skupno zgodovino in skupno usodo.

Pet mesecev je minilo, odkar sem nevoljen odhajal iz Košic in že je tam plapolala madžarska zastava. V tistih žalostnih dneh sem z bolečino v srcu spremljal razvoj položaja pod Tatrami. Obžaloval sem ljudi, ki jih je udarila slepota, da so zdrveli v neznano in potegnili preko svoje domovine velik vprašaj. Danes bi se hotel sniti s svojim znancem iz Košic. Kako neki misli o rešitvi slovaškega vprašanja sedaj?

Kadar si zaželim nekaj posebno lepega, se v mislih sprehajam po stari Pragi, tisti, ki sem jo jaz spoznal in vzljubil. Preko Břevnova se iz Hvězde spuščam na Hradčane in nato po strmih stopnicah na Malo stran. Pogosto se ustavljam in občudujem stare knežje palače, ki se vrstijo vse do Karlovega mostu. Od tam zavijem mimo baročne univerzitetne knjižnice v Staro mesto do mestne hiše in odhitim v moderni del Prage. Pred menoj vstaja široki trg sv. Vavčava s svojim buččim življenjem, prav na vrhu pa se ponosno dviga soha sv. Vavčava. Tisoče vidim, ki se zgrinjajo okoli svetnika, skozi hrušč čujem njihovo polglasno molitev: „Sveti Vavčav, ne daj poginiti ne nam, ne potomcem!“

Skozi prosojno meglo me vleče mimo Narodnega gledališča nazaj k Vltavi. Z neznansko naglico bežim, kakor da bi hotel v trenutku pregledati vse svoje spomine in bi se čimprej napil srebrnega vltavskega sija, nad katerim se podijo stotine galebov. Srečavam svoje ljube znanke. Ah, tam se mi smeje Marinka, tam Božena, tam me kliče Rudka in še deset, dvajset drugih. V gledališču sedim in poslušam „Prodano nevesto“ ali „Libušo“. Zvoki se mešajo in gnetejo v mogočen koral, ki ustvarja harmonično celoto z ljudstvom; to pa strmé in brez diha posluša glas svojih logov in gajev ter izbruhne ob koncu v navdušeno klicanje svobodi.

Zopet bežim skozi ulice: poleti, jeseni, pozimi in spomladi. Takrat, ko iz tlaka izpuhteva neznosna vročina in sonce slepi oči, da ne morem več jasno razložiti čudovitih baročnih fasad in se zvonika sv. Vida obdajata z belo meglico vročično nihajočega zraka. Takrat, ko se sramežljivo golijo petřinski gozdovi in se po nebu leno vlačijo kovinsko težki oblaki. Takrat, ko brije od Hradčanov strupeno mrzla sapa, gorijo lučke na cestnih božičnih smrekah in mi doni nasproti razposajen smeh smučarjev, ki se vračajo s krkonoških snežišč. In takrat, ko se Praga mladi in zaduhti od vonja tisočerih opojev iz Šarke, Petřina in Hvězde. V vsakem letnem času je Praga polna nedopovedljivih lepote, ki jih mora človek občutiti in jih nikoli več ne pozabi.

Srečavam množice, ki so vrasle v ta čudesa in se jim v nekem sladostrostju vdajajo brez moči. Ljubosumno se oklepajo ozkih uličic starega in ponosnih trgov novega mesta. V njih se je zajela ljubezen, ki ni sebičnost, marveč resnično, globoko doživetje vsega, v čemer čutijo svojo kri, del svojega notranjega bistva.

Tako romam preko češke zemlje v podnevnih in nočnih urah ter poslušam skrivnostno šumenje temnih lesov in srebrno pretakanje Vltave. Vse valovi, vedno močnejše in višje, dokler se valovi ne strnejo v en sam mavrični trak, iz katerega se utrinjajo spomini in se potapljajo v resničnosti.

»

Neizmerno mnogo je teh utrinkov. Koder koli sem hodil, sem gledal in

videl. Od vseh vtisov pa mi je ostala lepa slika, ki se trdovratno brani nove stvarnosti.

Češko zemljo je pregrnila zavesa in mi zastira nanjo poglede. Vedno bolj se zgoščuje, kakor noč, preden se zazori svetel dan. Morda je tudi v tej preizkušnji nekaj pozitivnega, čeprav je trenutno še toliko neugodna. Iz preizkušenj se rodijo sklepi, iz sklepov dejanja, ki morejo oblikovati razvojno smer narodov. In iz teme vstajajo klicarji ter oznanjevalci, ki napovedujejo bodočnost in budijo novo vero v resnico, vero, ki bo rodila prepričanje in bo s tem iz besede meso postala.

Utrinki se trgajo med Šumavo ter Krkonoši in tkejo spomin ter opomin obenem. —

NOVA POTA ČEŠKEGA GLEDALIŠČA

JOSEF TRÄGER

Za češko gledališče je značilno, da ga je na prelomu 18. in 19. stoletja poklicala k novemu vstajenju narodno-obrambna težnja po ohranitvi češkega jezika. Elementarni gledališki nagon se je umaknil pred skrbjo za narodni jezik kot edini svobodni izraz češke kulturne samobitnosti. To temeljno potezo si je ohranilo češko gledališče vse 19. stoletje. Bilo je v službi politično nesvobodnega naroda, ki je hotel z gledališčem izraziti svoje hrepenenje po samostojnosti in svojo kulturno zrelost, s katero se je hotel častno uveljaviti pri kulturnem tekmovanju evropskih narodov. Zato je bilo zidanje Narodnega divadla, katerega si je postavil „Narod sebi“, hkrati kulturn in političen čin naroda, ki je zorel v politično osvobodjenje. Gradnje te zgodovinske stavbe so se udeležile vse vrste narodne umetnosti: predvsem likovni umetniki kot simbol umetniškega sodelovanja, ki je tudi danes osnovno načelo češkega gledališča. V prvi vrsti seveda pesniki, ki so politično sanjo naroda vteleševali v dramatične pesnitve in ki so pomanjkanje dramske tehnike nadomeščali z besednim okrasom in nacionalnim patosom. Enostransko poudarjanje besedne strani gledališkega izražanja so brzdali igralci, ki so prihajali iz ljudstva. Ti so izražali elementarni gledališki talent in temperament češkega naroda, ki je prerastel akademičnost umetnega dramskega pesništva. Narodno poslanstvo češkega gledališča se je povzpelo najvišje v svetovni vojni, ki je končno prinesla češkemu narodu politično svobodo, češkemu gledališču pa je utrla nove razvojne poti. Gledališče je doigralo svojo narodno-probužno nalogo in se je moglo sedaj umetniško in čisto odrsko-artistično po mili volji izživeti.

Ako se je gledališko ustvarjanje doslej omejevalo skoraj izključno samo na Prago, je povojni čas odpravil ta kulturni centralizem in omogočil tudi v izvenpraškem osredju samostojno gledališko delo. Ne samo Brno, tudi Olomuc, Moravska Ostrava, Bratislava in Košice imajo svoja gledališča in v njih pogosto pomembne umetniške osebnosti, ki ne hodijo po izhojenih poteh praške dramaturgije in režije, marveč iščejo lastnega gledališkega izraza. V organski odvisnosti s svetovnimi gledališkimi strujami narašča tudi v češkem gledališču po-

men režiserja kot posebne sintetične sestavine gledališkega izražanja. Pionir je bil lirični Jaroslav Kvapil, ki je s sestavnim shakespearskim kultom položil temelj živi gledališki tradiciji. Toda pravi tvorec češke gledališke režije ostane K. H. Hilar, nekdanji vodja Vinohradskega gledališča, kasnejši šef Narodnega gledališča. V njem ima češko gledališče reprezentativno umetniško osebnost, ki je enakovredna vsem vodilnim režiserjem poveljnega svetovnega gledališča. Hilar je raste iz duhovnega podnebja generacije bratov Čapkovi, ki se je hotela ravno z gledališčem rešiti intelektualne izolacije in iz umetnosti ustvariti instrument življenjske potrebe. Obzorje češkega gledališča je obogatilo predvsem z novimi dramaturškimi osvojitvami. Dasi je bil blizu nemški gledališki orientaciji, je vendar stremel v dramaturškem pogledu v prvi vrsti k romanskemu in anglosaškemu svetu. Kvapilov shakespearski kult je dopolnil z molièrovskim in je ustvaril nov komični slog v igralskem in režijskem smislu. V gledališču je iskal izraza svetovnega nazona in zato je prišel v naše češke razmere z novim konceptom gledališke umetnosti. Gledališče naj bi bilo glasilo časovnih duhovnih struj, kažipot na duhovnem razkrižju, svobodna tribuna duhovne borbe češkega naroda. Zato je postavil Hilar svoje gledališče rade volje v službo novo nastajajoče češke družbe. Ravno z gledališčem ji je hotel dati red in zakon, kakor ga je izvajal iz modrosti starih in modernih dramskih pisateljev. Gledališče naj bi se udeleževalo globokih družabnih sprememb, ki so označevale povojno dobo. Kot pripadnik čapkovski generacije, ki ji je bilo usojeno ustvariti nov družabni slog, se je Hilar zavedal dolžnosti, da se z gledališčem bori proti anahronističnim težnjam nekaterih socialnih slojev. Medtem ko je šel po svetu prodirati odmev ruske revolucije, je bilo treba novo nastajajoči češki družbi dati trdne temelje in spodrezavati njene prevratne težnje. Tako se Hilarju gledališče naglo spremeni v trdo šolo nove družbe, ki naj v gledališču odkriva prilike velikih državljanskih čednosti in vzornih družabnih primerov. Tako se tudi Hilar, ki je hotel dramatično pesništvo iz dna „zgledališčiti“, ni mogel izogniti prvobitnemu poslanstvu češkega gledališča, ki je imelo vedno vodilno socialno vlogo. Ko je prišel z vinohradske scene, iz katere je s svojim režiserskim delom napravil avantgardno gledališče, ki je določevalo pota vsem češkim gledališčem, je skušal kritično premeriti vse družbene probleme. V njem je še telo precej odpora proti meščanstvu, ki si je dajal duška v persiflažah nastajajočega družbenega organizma češkega malomeščanstva. V odrskem slogu, ki se je razvil v posebno hilarsko grotesko, so bili sledovi strastnega odpora, s katerim je bičal razkroj meščanske morale in vseh njenih vrednot. Ni imel smisla za sijaj ironičnega humorja, marveč je v molièrovskem duhu preganjal zlo in hinavščino v človeškem značaju. Na misel mu je hodil ideal antičnega gledališča, ki je v mogočnem primeru dramatiziralo svetovni nazor človeka kot pripadnika političnega občestva. Zato v njegovem gledališkem delu namenoma ni bilo lokalne barve, marveč težnja ustvariti močan dramatični patos, izven prostora in časa. Hilar je predstavljal velikega zakonodajca gledališkega veselstva. Pričel je pri igralcu in je prvi odpravil igralsko improvizacijo, ki se je udomačila na čeških odrih. Stremel je k strogi stilizaciji igralčevega govora in kretenj. V Hilarjevih inscenacijah je prvič čisto zazvenel češki verz, ne v melodični deklamaciji, marveč s poudarkom njegove dramatične učinkovitosti. Proti liriku Kapilu je bil Hilar elementarni dramatični element, ki je v duhu antičnega gledališča čutil, da raste gledališče iz gibanja in da ustvarja igralec iz ritma. Ako je očaral Kvapil z impresionistično barvno svetlobo, je preplaval Hilar oder z nenadnimi blestečimi svetlobnimi viri, ki so dokončno oblikovali dramatičnost situacije in prizorov. V igralčevem izražanju je Hilar vzvrtinčil gibanje; češkega

igralca, omejujočega se večidel na govor, je učil izražanja z vsem telesom; da bi dosegel večji učinek, je celo deformiral njegovo postavo. Toda igralec je bil samo ena izmed mnogih scenskih sestavin, ki jih je uveljavljal Hilar z enako iznajdljivostjo. Prvi v češkem gledališču se je zavedal odrskega prostora. Dekoracija mu že ni bila več okrasni okvir drame, postala je bistvena dramatična komponenta. Delal je s slikarji, da bi dali sceni barvitosti, toda pozabil tudi ni na arhitektonsko rešitev odra, in je stalno razmišljal o njegovih tehniških problemih. Temeljna poteza njegove inscenacije je bila dinamična strastnost, ki je razvnela tako igralca kakor tudi dramsko problematiko samo. Hilarjevo gledališče je bilo gledališče močnega duhovnega žara in neposredne gledališke sile. Češko gledališče je rešil varuštva literature in podredil to zakonom in zahtevam gledališke učinkovitosti. Izražal se je samo odrsko, toda njegovo gledališče ni bilo nikoli artistično samopašno. Češkemu gledališču je pokazal, kako je treba reševati najraznovrstnejša gledališka vprašanja. Tako je bil prvi, ki je režiji množic posvečal sistematično pozornost. Iz komparzov je znal resnično ustvariti dramskega partnerja. Svoj čas je čutil tako rekoč s konci živcev in mu znal dati gledališkega izraza v vsej njegovi razburkani in raztrgani podobi. Njegovo gledališče je bilo zanikanje vsake idiličnosti in je utripalo z električnim stoletjem, iz katerega je rastle. Po njegovem pojmovanju je bila drama resničen boj ljudi ali misli, boj na življenje in smrt. Ta boj je sugeriral igralcu in gledalcu, jih potegnil v vrtinec, v katerem je zvrtnil sceno s svetlobo, gibanjem in barvo. Na češkem gledališču je uzakonil režiserja kot zakonodajno umetniško osebnost, ki sestavlja umetniške prispevke posameznih gledaliških sestavin. Oznanjeval je pogin starovskemu sistemu. Češke igralce je učil skupne igre, vzbujal v njih duha celotnega ansambla. Hilarjevo gledališče je v resnici dojelo povojni čas in njegovo dinamičnost, bilo je izraz nove češke družbe, njene vitalne udarnosti in je postalo za daljši čas vzor socialno usmerjenega gledališča. Aktivno se je udeleževalo duhovnih in miselnih bojev in prispevalo k zmagi pozitivnih družbenih sil. Hilar je bil že po svojem živnem ustroju pravi gledališki človek; v tem je bila največja moč njegove samobitne osebnosti. Samo on je mogel dati češkemu gledališču novo smer in označiti njegovemu razvoju nove smernice. Osvobodil ga je nadvlade besede, obogatil ga je za večjo izrazitost in povečal njegovo gledališko bogastvo. Pri tem je ohranil zdravo ravnovesje med dramatikovim besedilom in svojevrstnostjo gledališkega sveta. Oplodil je igralčev izraz za njegovo telesnost. Nemara je ravno v Hilarjevem smislu za telesno, surovo materialnost igralčevega izražanja iskati slovanskih sledov, po katerem se je tako zelo razlikovalo od reinhardtovskega pojmovanja igralčevega delovanja. Eno pa mu ni bilo dano — lirični čar in zato tudi čisto lirično gledališče, porajajoče se iz lirične inspiracije.

To pa je bilo spoznavno znamenje novega pokolenja, ki se je prijavilo k življenju v prvi polovici dvajsetih let. Vzor njegovega gledališkega dela je bilo povojno rusko gledališče, vrhu tega pa je vplivala nanj francoska pesniška avantgarda. Novo pokolenje je doživljalo povojni svet večidel lirično. Očarano od življenjskih izgledov, ki jih je nosil s sabo dinamični povojni čas, je uživala vse življenjske pojave z lakoto sveže in neizrabljene mladosti. Izražalo se je v prvi vrsti v liriki, toda kmalu si je svojemu življenjskemu čustvu jelo iskati izraza tudi v gledališkem svetu.

Proti ekspresionistično-ekstatičnemu Hilarjevemu gledališču je nastopajoča mladina uveljavljala scensko liričnost, ki je jasneje izražala njeno opojenost od življenja in resničnosti. Vzgojena ob filmu in njegovi dosledni proslavi telesnega junaštva, je hotela tudi v gledališču dati izraza sodobnosti in njenim neizrablje-

nim civilizacijskim možnostim. Otroci svetovne vojne so naravnost z živci uživali radostni oddih, ki ga je prinesel konec vojne. Očarani od resničnosti, se je niso mogli nasititi in umetnost jim je bila samo sredstvo, da se izpovedo in se sprostijo svoje prekipeljavosti. Svojo mladost je ta generacija prenesla tudi v gledališki svet, katerega je oplodila z neposrednim in elementarnim sentimentom. Ni še imela dramskih pesnikov, večjih odrske umetnosti. Toda rodila je nove igralce in nove režiserje, ki so začeli odrsko delo na novo organizirati.

Krog Osvoboženega gledališča (Osvobození divadlo) z režiserjema J. Frejko in Jindřichom Honzlem na čelu, se je zbralo nekaj mladih igralcev, ki so učili izražati življenjsko čustvo nove generacije. Najprej je bilo treba razbiti veljavno gledališko konvencijo, bodisi s čelnim napadom nanjo ali z učinkovitejšim obkroženjem, namreč s satiro in persiflažo. Zato so tvorili repertoar samo kratke scene, včasih povezane v revialne, pretežno lirične, na moč vizualne prizore. Po vzoru ruskega biomehničnega teatra so sanjali igralci o popolni združitvi plesne, akrobatske, mimične in pevske umetnosti. V prvi vrsti so učili izražanja z gibanjem, cenili pomen novih scenskih konstrukcij, ki so sproščale njih gibalne možnosti, in se podrejali režiserjevemu vodstvu, ki določa izraz vse gledališke kompozicije. Zadoščalo je nekaj let, da bi se gledališko stremenje tega pokolenja ostro diferenciralo. Izvirno podobo je dobilo to stremenje najbolj v gledališču dveh intelektualnih klovnov Voskovca in Wericha. Njuno Osvobození divadlo se je specializiralo na komični žanr, ki se je s tekom časa nenehoma razvijal.

Voskovec in Werich sta začela kot študenta-diletanta. S svojim revialnim prvcem „Vest poket revue“ sta imela takšen uspeh, da sta se odločila za igralski poklic. Njun gledališki izraz se je razvil iz študentovskega humorja, ki je persifliral šolmoštrsko učenost in napadal sleherni miselno banalnost in življenjsko konvencijo. V tem se je izražala druga značilnost te mladine, njeno revolucionarstvo, ki se je naglo lotilo jedra družabnega sistema. Tako se je Osvobození divadlo naglo spremenilo v tribuno družabne kritike, ki se je odlikovala z resničnim humorjem, z obilico duha in dovtipov. Osvobození divadlo je v svojih početkih načrtno „zgledališče“ gledališče, gojilo namenoma gledališko poezijo in stremelo k svojevrstni modifikaciji commedie dell'arte. Voskovec in Werich sta v svojih osebah združevala i avtorje i režiserje i glavne igralce svojih revij. Kot avtorja sta znala podati kar najbolj avtentično sliko sedanosti, projicirano v odrski svet z duhovitostjo, ki je bila dotlej v češkem osredju še neznana. Kot režiserja, ki sta pozneje sodelovala z režiserjem Jindřichom Honzlem, sta se odlikovala s tankim čutom za svojevrstnost gledaliških čarov, namenoma ubijala iluzivnost realističnega gledališča in po sledovih filmskega izražanja polnila sceno z dinamiko in liričnostjo. Kot igralca sta tvorila sijajno dvojico s posebnim humorjem, ki je bil v sorodu z ameriško filmsko komiko. Izmisli sta si izrazite maske, ki sta jih samo menjavala in ki so spominjale na japonske ali antične igralske maske. Svoje igralsko izražanje sta zasnova na besedni eksamotaži, ki je v češkem jeziku odkrila neslutene zaklade in je kmalu ustvarila poseben slang. Njuni tipi so bili predstavniki poveljne mladine, njene življenjske lakote, njene čustvene čistosti, njenega odpora proti vsakemu nasilju. Pri tem je bilo v njih mnogo chaplinskega družabnega outsiderja, ki prinaša v družbeno moralo zmedo prav s tem, da posluša svoje čustvo ali svoj otroško logični razum, da preudarja svobodno, brez predsodkov in da je prepričan o zmagi razuma nad instinktom in surovo silo. Napol junaka iz pripovedk, kakor jih je češka ljudska fantazija utelesila v osebo bedastega Honze, napol moderna junaka, kakršne pozna naš čas iz filmskih zgodb, sta v svojih prizorih zajela živo reakcijo

na čas in njegove dogodke in to v prvi vrsti v slovečih dialogih pred zastorjem. Tu sta navezala na staro tradicijo gledališke improvizacije in razvijala v predscenah z blestečo dovtipnostjo zabavno in humorno kritiko sedanjosti. Ako sta si v početku svoje gledališke poti prizadevala ustvariti čisto gledališče kot analogijo čisti poeziji, so jih politični in družbeni dogodki kmalu potegnili za sabo in sta svoje gledališče spremenila v sodobno satirično sceno. Tudi tu se nista mogla izogniti tipični nalogi češkega gledališča, ki se v odločilnih trenutkih narodnega življenja prijavlja v službo socialne smotrnosti. Začela sta kot učenca dadaizma ter sta v njegovem duhu razdirala smeh vsemu na kljub. Toda zavedla sta se svoje dolžnosti ter sta napeljala svoj humor na smotno pot družbene satire in politične kritike. V shawovskem duhu sta nastopila proti zablodam formalistične jurisprudence, branila duhovno svobodo proti vsem napadom in postala neomajna zagovornika svobodnega mišljenja. Pri tem nista oslabilila odrske učinkovitosti svojega izražanja. Tudi nadalje sta ohranila lirizem, ki sta ga netila v vsej odrski atmosferi, v izvirnosti kostumov in mask, v dekoraciji in svetlobi, v plesnih gibih in v spremstvu jazza, ki je postal trajna sestavina vseh njihovih revij. Njih pesmi so postale revolucionarne himne mladine, njih sotize so zasmehovale in onemogočale povzdignence družbenih preobratov, njih protiiluzijsko gledališče je razbilo staro obliko gledališkega naziranja in inspiriralo enako igralce kot gledalce za novo gledališko pojmovanje. Voskovec in Werich pomenita v vsakem oziru največji estetski preobrat v češkem gledališkem življenju.

V času, ko se je zdelo, da bo Osvobožené divadlo Voskovca in Wericha utrpnilo v doseženi formi, nastane novo gledališko podjetje, združeno z imenom režiserja Emila F. Buriana. Jeseni preteklega leta je bilo pet let, odkar je bil mladi glasbenik, ki je prišel iz moravskega podeželja in se pretolkel skozi režisersko pripravnico, otvoril v mali praški koncertni dvorani komorno sceno. S tem, da je začel z majhno gledališko formo skoraj kabaretnega značaja, je nadaljeval v duhu začetkov naše gledališke avantgarde, katerih se je udeleževal kot komponist in kot izvajajoči godbenik in pogosto tudi kot igralec. Učil se je največ ob ruskih vzorih in je našel zlasti v Meierholdu utelešen svoj gledališki ideal, vendar je bil neglede na vse razumljive vplive že od vsega početka samosvoji. Igralsko družino je zbral iz neznanih podeželskih igralcev in je zgradil iz njih delovni kolektiv, kakršen je bil klasično dognan že v Moskovskem umetniškem gledališču Stanislavskega. Kot glasbenik si je prizadeval za strogo stilizacijo besede, kretnje in gibanja in si je kmalu ustvaril poseben odrski slog, ki je bil sinteza svetlobe in gibanja. Besedo je ritmično razgibal, jo rešil njenega dopovednega značaja, in iskal v njej njen melodični čar in njene ritmične vrednote. Zato preseneča njegova odrska kompozicija najbolj s tonalnim bogastvom besede. Ritmično razgiblje tudi svetlobo, ki ustvarja scenski prostor, iz katerega pričara dramatično ali lirično atmosfero. Burianovo gledališče je atmosferično gledališče, toda to še ne pomeni nastrojno gledališče v impresionističnem smislu. Atmosfero igre ustvarja z intonacijo, gibanjem, ki jih strogo komponira v scensko instrumentacijo, s svetlobo, ki izreže iz teme enako krog igralčevega obraza in postave kakor del gledališkega prostora. In zopet je to gledališče, kakor generacija, iz katere izhaja, tipično lirično. Burian lirizira vsako dramsko predlogo, lirizira jo z bistvenim sodelovanjem dramskega baleta, z glasbenim spremstvom, z atmosferično izrabljeno svetlobo, s posebno poltemo rembrandtskega nadiha. Gre mu sedaj za to, da izrazi bolj življenjsko čustvo svoje generacije, nego njen svetovni nazor. Pri otvoritvi svojega gledališča, ki je že v drugem letu svojega trajanja podvzelo uspešno gostovanje v švicarska mesta, je poudarjal revolucionarno po-

slanstvo te scene, ki je zbirala krog sebe večidel mladino. Zrevolucioniral jo je v času, ko ji je kriza zapirala jasnejše izgleda za bodočnost in ko je njeno udarnost hromila strašna brezposelnost. Hrabil jo je, kazoč na njeno pritaženo moč, vzbujal v njej mimo vseh začasnih skrbi, slast in ljubezen do življenja. Iz tega časa je Kästnerjev „Življenje naših dni“, Molièrov „Skopuh“ v izvirni Burianovi prepesnitvi, „Beraška opera“ ali „Seviljski brivec“. Tu je Burian podobno kot „Osvobozené divadlo“ projiciral časovne tokove v gledališke podobe in se trudil najti zanje krvavo resen in pristen izraz. Naglo se je pa zavedel dolžnosti do čeških domačih snovi in je posvečal svojo pozornost pretežno izvirnim igram. Spričo pomanjkanja dobrih domačih del jih je moral pogosto pisati sam; ustvarjal libreta kot predloge za svoje odrske inscenacije. Prva je bila „Vojna“, scenska skladba, ustvarjena iz duha češkega folklorja; montaža češke ljudske poezije na motiv vojne in vojske, ki je izražala mišljenje češkega ljudstva v preprostih, toda izrazitih pesmih in pregovorih. Odtod ga je dovedlo zanimanje k staročeškim ljudskim igram, iz katerih je sestavil razodetno Ljudsko suito, ki je bila lani v okviru praške razstave baroka z velikim uspehom igrana pred mednarodnim občinstvom. Burian ni pozabil niti na dopadenje, ki ga je imela generacija nad poezijo; za njo je že pred leti izumil posebno izrazno obliko v tako imenovanem voicebandu: to je recitacija na glasbeni osnovi, poudarjajoč v verzu najbolj njegove ritmične vrednote in bogastvo melodije. Prirejal je recitacijske koncerte, na katerih je pesmi odrsko materializiral, ustvarjajoč za pesnika značilno osredje in sorodno scensko atmosfero. Burian je tenkosluh psiholog, ki zanesljivo ujame odmev svojega dela med občinstvom. Ker so njegovi gledalci večidel pripadniki mladega pokolenja, se je začel v zadnjih letih obračati predvsem do njihovega predstavnega in nazorskega sveta. Zajezil je tendenčnost in se zbral, zopet kot tipični predstavnik svoje generacije, za dojemanje sentimenta v njegovi časovni odvisnosti. To njegovo novo umetniško obdobje se je začelo z inscenacijo Wedekindove drame „Pomladno prebujenje“, katero je tragičnemu motivu, postavljenemu v predvojno Nemčijo, nakljub, zaključil z zmagošlavno himno na mladost in njene življenjske izgleda. Od tega časa pa do svoje zadnje uprizoritve Mussetovega proverbskega „Marijanine muhe“ predvaja v svojem gledališču pesniška prediva človeških čustev. Velik uspeh letošnje sezone je bila Burianova dramatizacija pesniške pripovedke Božene Benešove „Don Pedro, don Pablo in Vera Lukaševa“. Iz motiva doraščajočega dekleta, ki premaga prvo skušnjava sveta in ki se rešuje z ljubeznijo do mladega študenta, je ustvaril simbol čustvene čistosti in značajnosti, ki je lahko zatočišče vznemirjenih človeških src. Pri tem zori Burian tudi kot umetnik, preseneča z gotovostjo, s katero se dotiplje gledališkega živca tako v povedki kakor v pesmi, očarujoč vedno znova z iznajdljivostjo, ki je majceni oder koncertne dvorane že tolikokrat spremenila v čarobno prizorišče človeškega mikrokosma. Burian je resničen gledališki čarovnik, ki zna gledališko izraziti in odrsko oblikovati še tako preprost motiv ali samo osnutek. Pri tem se ne ponavlja, marveč preseneča z domisleki, z bogastvom odrske inscenacije, ki z leti samo bogati ter bi se hotela izživeti na večjem, tehnično bolj in bogateje opremljenem odru. Burian pa je hkrati tudi rojen organizator, ki se ne zadovoljuje z gledališkim delom, marveč mu stalno pridružuje nova podjetja, bodisi razstave ali festivale ali celo tvegan poskus mednarodnega gledališkega kongresa, ki je pred dvema letoma privabil mnogo interesentov in strokovnjakov, zlasti iz Jugoslavije. Burian je danes največ obetajoča osebnost češkega gledališkega življenja.

Toda razen Buriana deluje še nekoliko režiserjev, ki s svojim umetniškim delom vzdržujejo visoko raven češkega gledališča. To je predvsem Burianov

sopotnik Jiří Frejka, režiser Nar. divadla v Pragi. S svojo tvornostjo potrjuje tudi on večno bratstvo gledališča s poezijo, tudi on išče izraza za moderno živčnost, tudi on pomlaja češko gledališče s svežim sokom iznajdljive odrske fantazije. Ima težjo nalogo nego Burian, ker deluje v osredju oficialnega akademskega gledališča in zato za sodelovanje nima homogene igralske družine. Toda kot dedič Hilarjeve umetniške zapuščine je vzlic temu v ospredju režiserskega zbora državne drame. Ravnatelj drame Nar. divadla je sedaj Jan Bor, ki je prišel z Vinohradskega divadla, gojenec predvojne ruske gledališke šole; kot realist, vzgojen ob nemških vzorih, je srečnejši v režiji govora in dialoga nego v najbistvenejšem režiserskem poslanstvu. Drugi režiser Národného divadla je Karl Dostal, tvorec akademsko usmerjenih režij. V Vinohradskem divadlu se uveljavljata Bahuš Stejskal in František Salzer, v Brnu Jan Škoda in v Olomucu Oldřich Stibor kot predstavniki ustvarjajoče režije, kateri zahvali češko gledališče vso današnjo zrelost.

V umetniškem ustvarjanju tekmuje danes druga poleg druge že nekaj generacij, od katerih ima vsaka zrele predstavnike. Od starejše, že predvojne igralske generacije je sugestiven patetik modernega kova Václav Vydra, ki spada med največje svetovne igralce našega časa; enako predstavlja Leopolda Dostalová tragedijnjo izrednega formata. Od generacije, ki je dorasla že v povojnem času, je omeniti v prvi vrsti igralsko osebnost Zdenka Štěpánka: občutljiv umetniški instrument, ki se odlikuje z nenavadno uporabnostjo, velikim obsegom in bogatim registrom. Povojno igralsko mladino predstavlja najpopolneje Olga Scheinpflugová, žena pesnika Karla Čapka: čustveni vsebini svoje generacije je našla izraza v žgočem, eksplozivnem lirizmu, v katerem se oglašča melanholični zvok prezgodaj zamorjenega srca, nemirnega in neutešenega v današnjem neromantičnem svetu. Med največje češke igralce spada tudi komik po božji milosti Vlasta Burian, veliki igralski format, ki presega češke gledališke razmere.

Češki igralec se je poglobil v notranjo igro; ne ljubi patetične hiperbole, ne mara velikih gest, odvadil se je realistični podrobnosti in se izraža raje v izrazitih obrisih. Še vedno nima dovolj smisla za lepoto besede, za čistost govora, za čar melodije, dasi poudarja v izražanju v prvi vrsti besedo. V primeri z ruskimi igralci je videti bolj statičen, revnejši v zunanjem izrazu, v mimiki in kretnjah skoraj neizrazit. V tem je gotovo nekaj tipično češke zadržanosti v vedenju, askeze kretenj in mimičnega izražanja, odpora proti čustveni neposrednosti, izraznih motenj, ki so označevale igralca starejše generacije. Mladi igralci so vzljubili civilni ton, zadržanost kretenj in notranjo igro. Pri tem se razlikujejo od tujih igralcev po strastnosti, ki jih rešuje manire in rokodelskega kopita. S tehnične strani jim manjka mnogo do popolnosti, dognanosti in sigurnosti, toda te pomanjkljivosti izravnavajo ravno z ognjem, s katerim se lotijo vsake vloge. Češki igralci prinašajo na oder ono delovno vnemo, ki navduši igralca in gledalca.

Za zrelo češko režijo in še bolj za zrelo igralsko umetnostjo močno zaostaja dramatično slovstvo. Češki dramatik si sicer dobro zavedajo svoje naloge: so vedno kritiki češke družbe, toda ne znajo se dovolj odrsko-nazorno izražati. Še vedno lepé preveč na literarnih načinih gledališkega dela, dasi se je gledališki razvoj tolikanj pomaknil v ospredje. So pred problemom, ki še vedno ni rešen: kako se seznaniti z novimi tehničnimi pogoji gledališkega dela, ob katerih mora zasnovati dramatik svoje delo. Izjema je bil na pr. Karel Čapek, ki je poznal gledališče iz bližine, ki je občutil besedo v njeni odrski učinkovitosti, ki je znal pisati vloge za igralca in ki je gledal dramsko osebo z odrskim pogledom. Toda večina še vedno piše igre kot literaturo in ne kot motiv za odrsko

kompozicijo. Napredka sicer ni mogoče prezreti; pogosto pa se žrtvuje umetniška ambicija stremljenju naglo izgotoviti odrsko popolen komad, ki ga igralci radi igrajo in občinstvu zajamčeno ugaja. Toda treba bo pisateljev, ki bodo znali pisati za gledališče in bodo pri tem dramatiko resnično obogatili.

V dvajsetih letih, ki so dala češkemu gledališču vse pogoje za intenzivno delo, so se povzpeli češki gledališki delavci do izredne višine. Nove politične razmere, ki so tako dalekosežno spremenile vse češko javno življenje, se izražajo tudi v gledališču. Pretres zajame bržkone vso češko gledališko strukturo. Gledališče mora zopet, kakor v svojih začetkih, vzdrževati in čuvati v prvi vrsti besedo, narodni jezik. Beseda postane zopet osrednji živec gledališkega izražanja, kajti z besedo se bo narodni organizem preživel. Češke dramatike čakajo nove dolžnosti. Doslej je upodabljalo njihovo delo najrajši razkroj družbenih in rodbinskih odnošajev, sedaj pa bodo morali soustvarjati resnično narodno edinstvo, v katerem izginejo vse dosedanje nazorske in razredne razlike. V uprizarjanju tujih repertoarnih novosti grozi precejšnja omejitev; kolikor gre samo za strožjo izbiro del, je zadeva v redu, dosledno pretrganje naših kulturnih odnošajev pa bi pomenilo nevarno osiromašenje naše kulturne dejavnosti.

Kar pa je v teh dneh najvažnejše, gledališče mora obdržati v češki kulturi svojo vodilno vlogo, ki jo je po pravici igralo v preteklem četrstoletju. Ali ni lepa naloga, biti zopet glasnik narodnega življenja, besednik narodovih prosvetnih in duhovnih idealov, vseh njegovih sanj in hrepenenj v najusodnejših dneh njegovega življenja? Češko gledališče se vrača s svojih zavojevanj v svetu, s katerimi se je častno postavilo v evropskem tekmovanju, k domačim vrednotam, na katere je na svojih izletih v tujino mnogokrat pozabilo; zaveda se, da bo odslej raslo iz narodnih potreb, ne kot luksuzni predmet lartpourlartističnega dopadenja, marveč kot vsakdanji kruh srca in duše češkega naroda. Njegovo vodilno geslo, najbolje izražujoče njegovo današnje poslanstvo, bo zopet: „Narod sebi“. Gledališče si je narod sebi zgradil, sedaj prinese zopet gledališče narodu okrepitev, uteho in vero kot pobudo za nadaljnjo in novo rast na vseh področjih narodne češke kulture. Gledališča čaka zopet naloga, ustvarjati narodno skupnost kot nositelja narodne misli. Tako postane gledališče organski del češkega narodnega življenja in v tem bo najboljšo jamstvo za njegov bodoči razmah.

PLZENSKI SKLADATELJI¹⁾

DR. DRAGOTIN CVETKO

Pregled dela in števila novejših plzenjskih skladateljev ne namerava in niti ne more nuditi temeljitega vpogleda v bogato dogajanje češke glasbe,²⁾ ki si je s Smetano in Dvořákom, Janáčkom in Filichom, Sukom in Novákom utrla očistevalno pot do evropskih višin, s katerimi se je enakovredno izravnila ter si za-

¹⁾ Biografske podatke mi je deloma oskrbel nekdanji tovariš na mojstrski šoli praškega konservatorija, skladatelj Miloš Šnejdar. — Op. pis.

²⁾ V ta namen glej mojo študijo o sodobni češki in slovaški glasbi v lanskeletni češki številki „Ljubljanskega Zvona“.

gotovila trajno mesto in vrednost v svetovni kulturi. Pričujoči članek hoče le nekoliko posvetiti v kulturno dinamiko Plznja, ki za muzikalno tradicijo ostalih čeških mest prav nič ne zaostaja. Tudi v njem se je muzikalna tvornost povzpela do izredno razgibane delavnosti in našla polnega izraza tako v muzikalnih združenjih, kakor pri poedinih stvariteljskih osebnostih, ki so z lastnimi silami vtisnile vnanjo obliko duševnemu premikanju sebe in svoje okolice.

Tudi v Plzenj je učinkovito segel vpliv vodilnih mojstrov, ki so se zbirali v Pragi ter z besedami in dejanji vzgajali cele generacije. Desetletja je pošiljal k njim mlade ljudi, ki so začutili hrepenenje po ustvarjanju ali poustvarjanju slavnih del. Vračali so se oplojeni z ideali in nazori svojih velikih učiteljev ter so v domačem mestu razvili trdno glasbeno kulturo, ki danes ugodno podpira stremljenja načelne češke glasbe in je trenutno še pomembnejša zavoľjo tega, ker spodbudno kliče češki nacionalni duh na skrajni južno-zapadni meji k zavesti in prerojenju. Že ta pomembnost sama je dovoljni razlog drobnemu prispevku, ki naj odpre navidez skromno, v resnici pa prostrano stran zgodovine glasbe enega češkega mesta in njegovih tvorcev.

*

Eden najznačilnejših plzenskih skladateljev je bil Stanislav S u d a (1865—1931), katerega mojstrska dela trajnih vrednot so ostala vse doslej širši javnosti več ali manj neznana. Slepí Suda je študiral orgle pri znamenitem mojstru Skuherskem na praškem konservatoriju in flavto v zavodu slepcev na Hradčanih. Že leta 1884 je dosegel na svoji nemški turneji s koncerti na flavto velik uspeh. Od leta 1887 dalje je živel v Plznju in deloval tam kot učitelj glasbe.

Suda je skladal večinoma za flavto s spremljevanjem orkestra; od vseh tovrstnih skladb, — bilo jih je okrog 48 — se je ohranila le „Fantazija“. Ni pa ostal le pri solističnih in čisto orkestralnih tvorbah, temveč se je uspešno uveljavil tudi kot operni skladatelj. Njegova prva opera je bila „Pri božjih mukah“, ki so jo z uspehom izvajali v Plznju in Pragi; zatem je napisal opero „Leše-tínský kovář“ in nato „Bar Kochba“ („Sin zvezde“), za katero se je navdušil zlasti veliki skladatelj Gustav Mahler in dejal o njej, da bi se morala zavoljo svojih kvalitét uveljaviti na odrih velikih gledališč. Poslednja Sudova opera „Il divino Boemo“ („Božanski Čeh“) je bila sprejeta z velikanskim navdušenjem in tako kronala delo skladatelja, ki mu slepota ni bila v oviro, temveč je še dvigala fino občutje njegovega muzikalnega duha. Med orkestralnimi skladbami so najvažnejše „Tarantek“, „Življenje v Tmach“, „Slepčeva pesem“ in nekatere druge; mnoge so bile tudi nagrajene in so našle v izvedbi Češke Filharmonije vzorno interpretacijo.

Fibichov učenec je bil V. R. M o s e r (1864), ki je od leta 1888—1891 poučeval na šoli Glasbene matice v Ljubljani, nato bil profesor na zagrebškem konservatoriju, končno pa od leta 1920—1933 na Smetanovi Glasbeni šoli v Plznju, kjer živi še danes. Spočetka je pisal predvsem instruktivne skladbe (na pr. violinsko šolo in podobno), kasneje pa je ustvaril več dobrih orkestralnih in komornih del. Izmed komornih skladb so značilni godalni kvarteti (pet po številu), klavirski kvintet ter serenada za dvojce gosli, čelo in klavir; med orkestralnimi deli pa se odlikuje zlasti njegova simfonična basen „Na gorah“. Razen tega je napisal še vrsto manjših violinskih skladb. Po smeri mu je soroden Josef H o r á k, bivši vojaški kapelnik, ki je kot skladatelj še danes zelo delaven. Sklada predvsem moške in mešane vokalne zборе, znan pa je tudi njegov klavirski trio v f-molu, slavnostna maša in dve spevoigrí.

V zapadni češki glasbeni tvornosti je velikega pomena Josef B a r t o v s k ý

(1884), po poklicu profesor na učiteljski v Plznu. Kompozicijo je študiral pri Steckerju, Bradáču, Nanzoniju (Dunaj) in V. Nováku, ki je odločilno posegel v smer njegovega ustvarjanja. Po začetnih klavirskih skladbah je komponiral simfonično sliko „Iz moje mladosti“, čemur so sledila vedno popolnejša dela, med njimi predvsem štirje godalni kvarteti (d- in e-mol ter A- in Es-dur), simfonična basen „Pesem življenja“ za veliki orkester in „Suita“ v d-molu, tudi za veliki orkester. Prvi operni poizkus Bartovskega „Pri zlatem soncu“ se ni ohranil, pač pa so bolj znane njegove naslednje opere, med njimi „Pesem modrih gorá“ in „Vaclav iz Michalovic“. Plodoviti skladatelj pa je zložil poleg množine orkestralnih, opernih in klavirskih še veliko število zborovskih, violinskih in komornih skladb ter solističnih pesmi s spremljevanjem klavirja. Njegova tvornost je odlično vplivala na napredek češke glasbe in ugodno odjeknila tudi v širšem glasbenem svetu.

V tujini se je uveljavil Celestin Ryppl (1894), ki je razen glasbe študiral in dovršil tudi pravo, vendar se je po končanem študiju popolnoma posvetil glasbi in zaslovel predvsem kot pianist. Sedaj deluje kot vodja mojstrske šole konservatorija v Dresdenu, kjer je nasledil svetovno znanega interpreta Beethovenovih skladb, Frédérica Lamonda. Kompozicijo je študiral pri mojstru češke glasbene lirike J. B. Foersterju in tudi na tem polju ustvaril več kvalitativnih del: „Scherzo capriccioso“ za orkester, „Študentsko slavnostno predigro“, simfonično basen „Pravljica“ in suito „Iz Slovaške“; vsa ta dela so orkestralna. Med deli za klavir in orkester so zanimiva „Fantazija“, „Tema in variacije“, „Preludij in fuga“ ter „Toccata in fuga“, med ostalimi pa njegova poslednja skladba, velika maša za soli, mešani zbor, veliki orkester ter orgle pod naslovom „In montibus Mariannis“ („V Marijinih gorah“). V vseh, zlasti klavirskih skladbah, je tehnično zelo razgiban in skuša vnašati čim več vrlin virtuozne klavirske igre.

Popularen in v pedagoških ter glasbenih krogih priljubljen je znani skladatelj in klavirski pedagog Oldřich Blecha. Podobno Moserju ima tudi on več instruktivnih glasbenih (klavirskih) zbirk, ki se jih češki in tudi inozemski klavirski pedagogi radi ter uspešno poslužujejo; sem spadajo predvsem lahke otroške skladbice. Vendar je obogatil tudi resno glasbo z nekoliko orkestralnimi in klavirskimi skladbami, ki so se zaradi jasne arhitektonike in zanimive kompozicijske strukture uveljavile tudi v javnosti; izmed njih navajam klavirska ciklusa „Six pensées de soir“ in „Nad grobovi“ ter melodram „Kraljevska žrtev“, posvečena spominu umorjenega jugoslovanskega kralja Aleksandra I. Zedinitelja.

Povsem sodobno je orientiran Karel Janeček (1903), ki predstavlja reprezentanta današnjih plzenskih skladateljev in se odlikuje po širokem obzorju ter temeljitem reševanju glasbenih problemov. Janeček, ki je študiral pri Křički in Nováku, se je že v začetku svojega tvornega udejstvovanja poleg skladbe poglobil v teoretska vprašanja. Važno je njegovo naziranje, ki pravi, da mora biti glasbeno nadarjen človek sočasno tudi vsesplošno izobražen; takšnemu človeku mora biti kompozicija praznični trenutek, v katerem bo izravnal svoje duhovne sile ter oblikoval najbolj skrite globine svojega duha. Janeček je, kakor utegnemo spoznati iz njegove osebno-strokovne usmerjenosti, strog kritik sebi in drugim ter zastopa načelo objektivnega glasbenega presojanja. Doslej je deloval na Smetanovi Glasbeni šoli v Plznu, pred nedavnim pa je bil poklican na praški konservatorij. Kot skladatelj je posegel na najrazličnejša kompozicijska področja. Tako je napisal I. godalni kvartet, „Divertimento“ za osem instrumentov in ženski glas, „Ouverture“ za orkester, II. in III. godalni kvartet, ciklus

klavirskih skladb, tri intermezze za violino in klavir, godalni in pihalni trio, „Sonatino“ za klavir in tridelno „Simfonijo“ v es-duru, ki je njegovo največje dosedanje delo. Janeček, ki je še mlad in kljub že obsežnemu umetniškemu delu šele v začetku svojega udejstvovanja, si je v češki glasbi pridobil že danes veljaven položaj in obeta postati pomemben činitelj njenega razvoja.

Najmlajša člana plzenjske skladateljske družine sta František Rauch in Miloš Šnejdar, oba absolventa praške mojstrske violinske, oziroma klavirske ter kompozicijske šole mojstrov Hoffmeistra, Kociána, Kříčke in Nováka. Rauch je doslej zložil že več manjših skladb (na pr. tri klavirske sonatine, fantazijo, klavirski trio in klavirsko sonato), prav tako tudi Šnejdar, ki očituje mnogo smisla zlasti za muzikalni humor. Oba skladatelja pravkar začenjata svojo tvorbo pot in dovoljujeta po svojih pravicah sklepe, da bosta sposobna in vredna nadaljevalca plzenjske produktivne muzikalne tradicije.

*

Komaj devetorica jih je in vendar dovolj, da so položili in polagajo bogate darove na oltar češke glasbe ter si nekateri pridobili ne le v njej, temveč tudi v tuji glasbeni tvornosti odlične sloves. Po smeri predstavljajo stilno različno usmerjene skladateljske generacije od prvih faz češke moderne do danes. Njihovo delo in kvaliteta sta Plznju ustvarili močno podlago nadaljnjih muzikalnih produktivnih in reproduktivnih možnosti ter jamčita za ohranitev in nadaljnji porast tiste muzikalne kulture, ki je dala Plznju poleg industrijskega še značaj glasbeno razgibanega češkega mesta. Hkratu pa so vzoren primer, na temelju katerega moremo presojati glasbeno vrednost mnogih čeških mest, katerih glasbeno tradicijo so ustvarjale slične stvariteljske osebnosti. Navedeni plzenjski skladatelji so po eni strani zgovorni dokument kulturne dinamike češkega zapada, po drugi strani pa plastična sličica iz razsežnih čeških muzikalnih globin.

PREGLED ČEŠKE SOCIOLOGIJE IN NJENIH ZASTOPNIKOV

ALOJZIJ KLEMENČIČ

Sprva se je gojila sociologija na Češkem kot filozofija zgodovine in to v popularnem, historičnem smislu. Na češke duhove vpliva že Herder s svojimi nauki o humaniteti, ki jih združuje s Heglovo filozofijo zgodovine. Sociološke elemente najdemo tudi že pri Janu Kollaru, Palackemu, toda v popolnoma drugi obliki.

Prvi poizkus sistematične sociologije, še pred Schäffel-om in Lilienfeldom, je podal G. A. Lindner v svoji *Psychologie der Gesellschaft als Grundlage der Sozialwissenschaft* 1871. Češki prevod je napravil prof. J. Král 1929. Lindnerjeva sociologija je prvi češki poizkus te vrste.

Zapadne smeri pa je prinesel v češko sociologijo T. G. Masaryk kot prof. filozofije na Karlovi univerzi. Njegovi prvi literarni prispevki so bili sociološki članki kot: O napredku, razvoju in prosveti 1898. Sam kot filozof pravi, da se izogiblje preveč šolske filozofije in metafizike, pač pa, da vidi pravo filozofijo v

etiki, sociologiji in politiki. Masarykov odnos do sociologije je odnos do vede, ki si prizadeva spoznati sodobno družbo. Pri tem študiju družbe se sicer ne ozira na sociološke sisteme, ampak obravnava družbo tako, kot mu je bila pred očmi, analizira probleme, ki mu jih je nudilo njegovo lastno življenje in družba pred njim. Prvo njegovo večje sociološko delo je monografija o samomoru — *Der Selbstmord als soziale Massenerscheinung der modernen Zivilisation* 1891 (češki prevod 1904, 1926). Ta družabni pojav smatra kot izraz nervoznosti, razdvojenosti in pesimizma in si ga razlaga s premalo duševno in moralno izobrazbo, neenotnostjo svetovnega in življenjskega nazora. Študira tudi duševno stanje modernega človeka, ki je predmet knjige: *Moderni človek in vera* 1897 (1934). V uvodu v „Rukovět sociologie“ 1900/1 podaja poleg bistva in metode sociologije tudi pregled zgodovine sociologije. Poseben del tvorijo njegovi spisi in študije o češki zgodovini, o češkem vprašanju itd. Svoje nazore, obsežene v teh spisih, je zbral ustmeno v ciklu predavanj na univerzi v Chicagu pod naslovom: *The Philosophy of the History of a Small Nation* (filozofija zgodovine malega naroda). Nagibi, ki so ga vodili pri tem, so bili zgolj praktični: razjasniti je hotel češko vprašanje ter določiti kulturni in politični program. Svojo idejo humanitete je razvil v „Janu Husu“. Sicer je sprejel tedanjo formulo humanitetne ideje, vendar jo formulira še iz verske in socialne strani. Rezultat svojih socioloških premišljevanj je podal v monografiji: *Socialno vprašanje 1898* (2 izd. 1933) s pravim naslovom: *Philosophische und soziologische Grundlagen des Marxismus, Studien zur sozialen Frage*. Ves se posveti socializmu in marxizmu. Razpravlja tudi o razredni — stanovski delitvi in odvrta delitev družbe na dva razreda: kapitaliste in proletarce, ker obstoji še tretji razred: obrtniki in uradniki. K istim problemom se vrača tudi v študiji „Rusija in Evropa“ 1905, kjer analizira, kako so socializem in za njim tudi marxizem, ter njegovi predstavniki vplivali na zapad. Od ruskega vprašanja se obrne ne samo k evropskemu, ampak k svetovnemu vprašanju, k vprašanju svetovne demokracije in to v svoji „Svetovni revoluciji“ 1925. Mnogo bolj sistematično kot preje presoja novovznikle družabne sisteme. Svetovno vojno smatra kot svetovno revolucijo demokracije proti teokraciji. Njegove sociološke nazore izražajo njegovi prezidentski govori, od katerih se posebno odlikujejo govori v parlamentu, objavljeni v zbirki: *Pot demokracije* (I. 1933, II. 1934). Vse njegove ustaljene in premišljene sociološke nazore imamo zbrane v III. delu Čapkovih pogovorov z Masarykom 1935.

Masaryka, s čigar imenom je tesno povezan razvoj češke sociologije, je treba uvrstiti v ono generacijo svetovnih sociologov, ki je v poslednjih desetletjih minulega stoletja nadaljevala delo osnovateljev sociologije Comta in Spencerja, jo postavila na trden temelj in jo včlenila v sistem znanosti. (To so sociologi Giddings, L. F. Ward, Small v Ameriki, Fouille, Tarde v Franciji, Tönnies, L. Stein, Simmel v Nemčiji in Karjejev v Rusiji.) Masarykova mogočna osebnost, njegov temperament in karakter, ki je spajal v enem i znanstvenika i politika i reformatorja, je vplivala na vrsto čeških sociologov, ki jih lahko imenujemo njegove učence.

Med prvimi je Brětislav Foustka, prvi nominalni profesor sociologije na Karlovi univerzi. Baval se je predvsem s konkretno in praktično sociologijo. Tako študira vzroke degeneracije družbe: samomor, križanje rase, prostitucijo, alkoholizem, odpravo plodu itd. (1904). Mnogo je prevajal dela Giddingsa in P. Janeta ter se bavil s socialnopolitičnimi vprašanji na pr. Socializem in socialni pokret 1911, Zaščita dece in mladine 1912.

Mnogo več teoretične orientacije je pokazal In. Arnošt Bláha, prof. sociologije na Masarykovi univerzi v Brnu, ki je znal spojit Durkheimov objektivizem

s subjektivno psihološko metodo. Dal je precej razlag sodobnih socialnih pojavov. Njegov spis „Mesto“ 1914 analizira gmotne, gospodarske, socialne, politične in psihične pogoje meščanskega življenja, katerega bistvene znake vidi v individualizaciji, racionalizaciji in solidarizaciji socialnega življenja. V „Sociologiji delavca in kmeta“ 1925 podaja socialne in psihične znake teh dveh stanov ter karakterizira njih tipe. Mnogo se bavi tudi s sociologijo otroka in njegove okolice 1929, 1933. Poizkusil je empirično zasnovati svojo Sociologijo inteligence 1937.

Ožji Masarykov učenec je Edv. Beneš, docent sociologije od 1913—1918 in prezident do 5. okt. 1938. Je pod vplivom francoske — Durkheimove šole, kateri sicer očita, da ne upošteva psihologične strani pri socialnih pojavih. V svojih predvojnih sporih se je posvetil konkretnim problemom češkoslovaškega naroda. Tako je napisal „Strankarstvo“ 1912. V vseh svojih razmišljanjih izhaja iz praktičnega sociološkega stališča na pr. v *Le problème autrichien et la question tchèque* 1908, *Vojna in kultura* 1922, *Smisel češkoslovaške revolucije* 1923, *Problem malih narodov po svetovni vojni* 1926, *Problemi slovanske politike* 1926. V svojem velikem delu: *Svetovna vojna in naša revolucija* 1927 (I.—III.) povečuje podobno kot Masaryk misel in napredek demokracije. Problem vojne in miru, ki ga analizira tudi teoretično, je opisal v „Demokratski armadi“ 1933. V splošnem zastopa Beneš stališče kritičnega realizma in se ne spušča v ekstremni individualizem.

Tudi Josef Kral, sedanji profesor sociologije in filozofije na Karlovi univerzi, izhaja iz Masarykove šole. Dopolnjuje in interpretira domačo starejšo (Lindnerjevo) sociologijo s svetovno. V spisu „Herbartovska sociologija“ zasleduje vznik nemške sociologije ter dožene uvedbo psihologije v sociologijo pod vplivom herbartovske šole. V študiji „Odnos sociologije k psihologiji in pedagogiki“ 1922, smatra socialno psihologijo za osnovni del sociologije. Baval se je tudi z Masarykovim „Samomorom“ 1927, kjer navaja za glavni vzrok patološki činitelj, ki se pridružuje socialnim, moralnim in gospodarskim činiteljem. V uvodnem članku revije „Socialni problemi“ 1932 je podal označbo socialnih ved in njih delitev. Sociologijo označuje kot splošno vedo o sestavi in razvoju človeške družbe, obenem tudi kot vedo o kulturi kot proizvodu človeške delavnosti.

Poizkus samostojne, sistematične sociologije je skušal izvesti Emanuel Chalupný, prof. sociologije na svobodni šoli polit. ved v Pragi. Leta 1905 je izdal „Uvod v sociologijo“. Njegovo glavno delo je „Sociologija“, ki je izšla v 5. zvezkih. I. Temelji sociologije 1926 (1927 in 1933 tudi z metodologijo), II. Zgodovina sociologije 1916, III. Statika (uvod in nauk o činiteljih civilizacije 1920/1936), IV. Statika (nauk o ustvarjanju in delovanju civilizacije 1921), V. Razvoj človeštva (dinamika) 1921 (1935 razširjena izdaja).

Chalupný zastopa mirni individualizem, sicer pa se za socialno-psihološko stran skoro ne zmeni. Delo je osnovano na obsežnem poznanju literature, na širokem podajanju faktov, sicer pa je zelo razvlečeno z raznimi ekskurzi v literaturo in ne vedno osnovanimi polemikami. Pač pa je Chalupný pregledno in strokovno izdelal „Sistem sociologije“ 1928. Poleg novega ogromnega glavnega dela je napisal še celo vrsto študij in člankov o zgodovini sociologije in o popularizaciji sociologije kot vede. Baval se je tudi z Masarykovimi deli, pri čemer ga antagonizem napram Masaryku privede k študiju češkoslovaškega naroda.

Vplivi tujih socioloških smeri so v češki sociologiji ostali bolj osamljeni. Tako je povzel Antonin Uhlíř sistem francoskega sociologa E. Durkheim, katerega reproducira v „Sociološki ideji“ in „Socialni vedi“ 1932. Njegova socialna filozofija iz leta 1913 je dokaj enostranska, saj označuje socialne pojave kot bistveno različne od individualno-psihičnih.

Otakar Josifek je prevzel sistem ameriškega sociologa Giddingsa, ki smatra socialno zavest za glavnega socialnega činitelja, razvoj osebnosti pa za osnovo družabnega razvoja. Bavi se tudi s splošnimi sociološkimi in socialno-političnimi vprašanji. Sem spada tudi bivši teolog in žurnalista Ladislav Kunte, ki prikazuje v reviji „Rozhledy“ 1903 sociologijo in njeno praktično stran. Svoje želje je zbral v študiji: *Socializacija, načelo realnega socializma*, 1919.

Od čeških sociologov starejše šole je treba še omeniti F. Modračka, ki se pod vplivom nemške sociologije Cunow-a bavi največ s historično sociologijo. Študiral je zlasti primitivno človeško družbo in njen razvoj, in svoja dognanja zgrnil v popularni knjigi: *Družabni razvoj*, 1929 (*Společenský vývoj*). Napisal je tudi Sociologijo kot teorijo zgodovine, 1930. V „Sociološki reviji“ (1932) razpravlja o problemih revolucije A. Oberdlik. V isti reviji podaja 1934 probleme demokracije. Nanj je vplival študij v Ameriki, da se je po povratku lotil empiričnega sociološkega raziskovanja. Svoja nova izkustva je objavil v knjigi *Poklic in javna blaginja* (*Povolání a veřejné blaho*, 1937). Izmed krščanskih sociologov je najvažnejši Bedřich Vašek, prof. na teol. fak. v Bratislavi. Bavi se z etičnimi in sociološko-pastoralnimi vprašanji na pr. v svoji „Rodbini 20. stoletja“ (1924). Delo „Problemi današnje družbe“ (1928) je zbirka spisov o posamezniku in družbi, o narodnosti, o avtoriteti, o socialni vrednoti krščanstva, o razrednem boju in o revoluciji. Glavno njegovo delo je trdelna „Krščanska sociologija“, 1933, kjer se v vseh načelnih in kritičnih vprašanjih stavlja na oficielno katoliško stališče.

Učenec prof. Foustke je univ. docent Karel Galla. Popularen je njegov „Uvod v sociologijo“, 1930 ter „Razredi v družbi in razredni boj“, 1931. V poslednjem času se bavi tudi s študijem podeželja in okolice ter je napisal sociologijo združniškega gibanja v češki vasi: *Sociology of the cooperative Movement in the Czechoslovak Village* 1936.

Od novejših pojavov v češki sociologiji je treba omeniti J. L. Fischerja, docenta sociol. in filozofije zgodovine na brnski univerzi. V študiji „Bodočnost evropske kulture“ 1928 karakterizira novodobno kulturo kot v jedru mehanično in materialno. Ta kultura se pojavlja v naturalizmu in kapitalizmu, to je v prirodnem in gospodarskem mehanizmu. Na koncu izraža, da je nujna potreba, da se ta mehanična kultura spremeni v socialno, bolj človeško. Izrazite so njegove monografije o problemu diktature in o demokraciji. Njegova „Križa demokracije“ Brno 1935 nam podaja kritiko fašističnega in komunističnega družabnega reda. Sploh študira razne družabne ureditve, tako nemški nacionalizem, sovjetski korporativni sindikalizem, fašistični korporativni solidarizem in končno tudi Spannov predlog o stanovski ureditvi države. Z nobenim izmed teh sistemov ne soglaša, pač pa predlaga, ozir. riše ideal sintetične družbe, osnovane na prirodni hierarhiji socialnih funkcij. Iste njegove nazore najdemo tudi v njegovem „Tretjem carstvu“, 1932. Fischerja moramo prištevati bolj v vrsto zgodovinarja socialne in politične filozofije kot pa med čiste empirične sociologe.

Z demokracijo ozir. populacionistiko, ki stoji kot teoretična veda med prirodnimi in socialnimi vedami — se bavi Ant. Boháč, docent Karlove univerze in načelnik drž. statističnega urada. Napisal je vrsto demografskih razprav že pred vojno v „Narodopisnem vestniku“, po vojni pa v „Statističnem Obzoru“. Študira na podlagi statističnega materiala populacijske pojave ter njih sorodnost s social. in gospodarskimi pojavi. Tako na pr. članki o problemu preobljudenosti, o razvrstitvi in štetju češkega naroda. Zanimiva je njegova demografska študija mesta Prage 1923 ter „Populacija v ČSR“, 1927. Njegovo delo je tudi „Narodnostna karta RČS“ iz leta 1925.

Čisto novo pot pa je krenila nova praška sociološka šola. Medtem ko se je dotodanja sociologija bavila bolj s socialnimi in filozofskimi problemi, hoče ta mlada generacija sociologov, zbranih okrog revije „Socialni problemi“, namesto ideoloških, življenju oddaljenih teorij, na enotnem sociološkem gledišču in po enotni metodi rešiti poedine probleme. Skratka: združuje socialno teorijo s socialno prakso. Ta generacija sociologov je šolana v nemških (Max Weber), zlasti pa v francoskih (E. Durkheim) socioloških metodah. Dela pa po vzoru empirične ameriške sociologije.

S študijem družine se bavi O. t. Machotka, docent sociol. na Komenskega univerzi v Bratislavi. Bori se za objektivno in znanstveno raziskovanje rodbine. Sam navaja dosedanje nedostatke ter določa konkretno metodo raziskovanja s pomočjo statistične in individualne metode (pri čemer misli tudi na intervju). V knjigi: „K sociologiji rodbine“, 1932 loči načeloma rodbine na skupine in na institucije. Iz teh dveh stališč gleda na rodbino ozir. družino prvič kot skupino ljudi, ki je v družabnem odnosu, drugič pa kot institucijo, kateri se človek mora podrediti. Uvaja tudi podrobno vprašalno polo, s katero skuša priti do konkretnih zaključkov. Obdelal je tudi npr. vprašanje v luči sociologije. Skupno z Zd. Ullrichom je napisal informativno brošuro o študiju, glavnih smereh in nalogah sociologije: „Sociologija v modernem življenju“, 1928. Mnogo je napisal o današnji družbi, o statistiki in družabnem življenju (Parlament 1930). V „Socialnih problemih“, 1937 referira o socialnih pogojih ameriške sociologije. Podaja razvoj socialne misli v Ameriki, kako se je evropska sociologija — sprva kot filozofski sistem pod vplivom ameriškega življenja, ki je znatno bolj realno in praktično usmerjeno, izpremenila v popolnoma konkretno in realno socialno znanost. Prikazuje pogoje za razvoj ameriške sociologije: številni socialni instituti, številni profesorji in docenti sociologije s celim štabom asistentov, finančna sredstva za vzdrževanje institutov in znanstvenega aparata. V zaključku izraža željo, da bi se v prid sociologije združil ameriški praktični duh in pa evropski čisto znanstveni duh socialne vede. Čisto empiričnega značaja je tudi njegova monografija „Socialna potrebne rodbine mesta Prage“, 1935. Na podlagi statističnih in individualno preiskanih primerov podaja delitev socialnih plasti.

S politično sociologijo se bavi docent sociol. na vis. komercialni šoli v Pragi Jan Mertl. V članku „Naloge politične sociologije“ (Parlament 1928) določa meje tej panogi sociologije ter navaja kot osnove pol. soc. Maksa Weberja, ki je vsekakor vplival na Mertla. V nekoliko študijah (Intelektualci v današnji politiki, 1930 in Ideologija v današnji politiki, 1931) opredeljuje politično ideologijo in pa znanost. Znamenit je njegov spis „Politične stranke, njih jedro in tipi v današnji dobi“, 1931. Politično stranko definira kot družabno organizacijo, ki izvršuje funkcijo organizatorja javnega mnjenja, obenem pa tudi družbo, ki si hoče pridobiti delež ozir. sodelovanje pri politični oblasti. Loči štiri tipe strankarskega pokreta: 1. stranko z določenim političnim programom, ki ima gospodarske, verske, nacionalne in ustavne zahteve. Ta tip stranke je doma v severni, sredni in južnoevropskih državah. Najbolj izrazite so v Nemčiji in Češki. 2. tip dveh strank, ki je razširjen v Ameriki in Angliji. Proti vladajoči stranki se stavi opozicijska kot protiutež in kontrola. 3. Stranke osebnosti, ki so v absolutni zvezi z osebnostjo njenega voditelja. Medtem ko se v prvem tipu stranka ne spreminja, se menjajo le njeni voditelji, je v tem tipu stranke njen obstoj popolnoma odvisen od uspehov njenega voditelja. Po Mertlovm dognanju je tak tip stranke doma v zemljah s toplim podnebjem — v Španiji, Italiji, Japonski ter v večini južnoameriških republik. Četrty tip — tip vladajoče stranke, je tip, ki se je razvil šele

po vojni. To je dejansko ena sama stranka, ki je potlačila vse ostale — kar je vsekakor istovetno z diktaturo. Primer take stranke nam nudita Italija in Rusija (po vojni!). Naj pri tem omenimo strankarstvo v Franciji, ki ima čisto svoj značaj, tam se namreč spaja programatično in osebno strankarstvo. — Mertl analizira in pojasnjuje razvoj vsakega tipa stranke iz socialnih okoliščin in strukture zemlje. Posebno pozornost je posvetil Mertl problemu birokracije, ki ga je temeljito preštudiral v vsej teoriji in metodah, in ga obdelal v „Birokraciji“, 1937. V uvodu podaja objektivni pogled na državo, njeno oblast in njeno uradništvo, nato slika razvoj birokracije v absolutistični in demokratski državi. Kot zgled za prvo mu služi Pruska, kjer je za dobe Friderika Vel. vzniklo državno uradništvo, vzgojeno v strogi disciplini in v vsakem pogledu vdano vladarju. Demokratska država je v nasprotju z absolutistično po svoji ideologiji enakosti in svobode v principu protibirokratična. Problem nivelizacije in mešanja s pripadniki iz nižjih slojev je v strogi evidenci višjega državnega uradništva. Tako vzdržuje na pr. visoka angleška birokracija, ki se tvori le iz absolventov starih univerz, veliko distanco do ostalega uradništva, čuva svoj prestiž, nezavisnost in svoj visoki moralni čut. Največ se bavi Mertl z razvojem češke birokracije od Jožefa II. preko monarhije do njenega življenja v samostojni državi. Prihaja do zaključka, da manjka državnemu aparatu trdno in enotno naziranje o lastni funkciji in dolžnosti z ozirom na državo, dalje samostojnost pri delu, osebna odgovornost, večji razgled in etos. Vse to zavisi od celotnega socialnega sistema in od socialno-političnega vrenja.

Eden izmed najvidnejših predstavnikov praške sociološke šole je Zdenek Ullrich, docent na Karlovi univerzi in šef statističnega oddelka. V „Revue internationale de sociologie“ iz leta 1930 je podal pregled celotne sociologije (razen francoske) in napisal članek „Comment juger la sociologie contemporaine“. Skupno z Machotko je napisal že omenjeno informativno študijo o moderni sociologiji, katero pa je predelal in prilagodil zahtevam sodobne sociologije. Revidiral je prevod P. Sovokina „Sociološki nauki sedanjosti“, ki ga je prevedla Bl. Ullrichova, in mu dodal leta 1936 celoten razvoj socialne psihologije. Na osnovi K. Younga in F. B. Karpfa, ki se bavita z ameriško socialno psihologijo, je zbral Ullrich sploh najboljši sistematični pregled socialne psihologije. Leta 1932 je obogatil metodo socialnega raziskovanja s svojo komponentalno metodo, ki jo razlaga v študiji „Komponentalna metoda in študij podeželja“ (okolice). Študira tudi socialni porast inteligence na osnovi raziskovanja abiturientov srednjih šol. Zanimive so njegove študije „Moderna revolucija in današnja kriza, Moderna država“, 1933. Največ dela in truda je vložil v empirično-sociološko delo, pri katerem so sodelovali najvidnejši predstavniki praške sociološke šole. Knjiga je izšla lani pod naslovom „Soziologische Studien zur Verstädterung der Prager Umgebung“ (Dopolnjena z najnovejšimi raziskovanji izide v kratkem v češčini). Sociologi so si izbrali 10 občin na severni strani Prage. Občine leže približno v štirih koncentričnih conah, tako da se more jasno zasledovati vpliv, ki prihaja iz Prage in ki vzporedno z oddaljenostjo od metropole pada. Raziskovali so predvsem naslednja sociološka vprašanja: obliko in porast občine, stanovanjsko kulturo, zemljo in posestnike, poljedelstvo in gospodarske prilike, prehrano prebivalstva, razvrstitev in stopnje poklicev (na pr. kako se poklic razvija in deduje v rodbini), verstvo in prosveta, gibanje političnih strank pri volitvah in končno še etično-sociološka vprašanja kot prosjaštvo, odpravo plodu, nezakonsko deco, prostitucijo. Pri teh raziskovanjih, ki jih je v glavnem vodil dr. Zd. Ullrich, je sodeloval še cel štab pomagačev, v glavnem članov sociološkega seminarja. Dr. J. Mertl je

vodil socialnopolitična, dr. O. Machotka etičnosociološka, dr. Ullrich pa morfološko-kulturnosociološka raziskovanja.

Med najmlajšimi sociologi moramo še omeniti dr. Jos. Vovačka in J. Součka, ki sta učenca te praške sociološke šole.

Če se ozremo na pot, ki jo je napravila češka sociologija, moremo pač ugotoviti nagel razvoj in napredek iz fizološko-historičnega pojmovanja sociologije k praktičnemu, empiričnemu raziskovanju človeške družbe v vseh njenih socialnih okoliščinah. Mnogo je pripomoglo k temu napredku dejstvo, da se predava sociologija na Karlovi univerzi (na filozofski fakulteti) kot posebna stroka, ki ima v sociološkem seminarju, ki ga vodi prof. dr. J. Král in njegov asistent dr. Zd. Ullrich, svojo največjo gibalno silo.

EKSAKTNE VEDE NA ČEŠKEM

A. MATEMATIKA, FIZIKA, KEMIJA

DR. ZDĚNEK PÍRKO

I.

Po dobah rasti in upadanja v češkem duhovnem življenju prične novo znanstveno delo, ki organično napreduje prav do današnjega dne, šele v 90. letih preteklega stoletja. Tedaj je prišlo do delitve praške univerze na češko in nemško, tedaj je bila ustanovljena Češka akademija (glej nižje) kot vrhovna znanstvena ustanova, tedaj prodre tudi T. G. Masaryk z novim pojmovanjem o nalogah znanosti, o njeni kritičnosti, mednarodnosti in pod. Četrto stoletja, ki ostane od 90 let do začetka svetovne vojne, pomeni nagel porast češkega znanstvenega dela, v tem času se razvije bogata specializacija, ki se izraža v množstvu znanstvenih strok. Do največjega razcveta pa se razvije češka znanost naravno šele po svetovni vojni, v samostojni državi. Številne nove ustanove, nove visoke šole, katerih število v samostojni državi izredno poraste, skrajna specializacija v znanstvenih disciplinah, novi časopisi mednarodnega formata, vse to stavi novo državo na častno mesto v velikem zboru kulturnih držav. Nastaja nov znanstveni pomladek in nahajamo številna imena, ki dostojno reprezentirajo narod v svetovnem znanstvenem delu.

Naloga teh vrstic je zajeti razvoj eksaktnih ved v dvajsetletju 1918—1938. Njih razmah bomo poskusili pokazati z razvojem znanstvenih družb in institutov, njih mlado zgodovino bomo dokumentirali z najpomembnejšimi imeni znanstvenih delavcev v matematiki, fiziki in kemiji.

II.

Med znanstvenimi društvi, ki se bavijo s prirodnimi vedami (posebno s kemijo, fiziko in matematiko) je treba na prvem mestu imenovati Češko akademijo znanosti in umetnosti (ustanovljena z darom arh. Jos. Hlávke leta 1890). Akademija je organizirana v štirih oddelkih, med katerimi je določen drugi oddelek

matematičnim in prirodnim vedam (vštevši zdravništvo) in zemljepisu; označba „matematične vede“ je tu mišljena kar najširše, združujoč tako čisto in aplicirano matematiko v navadnem pomenu besede, kakor tudi fizikalne, kemijske in njim sorodne vede. Sedež Akademije je Praga; njene periodične publikacije so Razprave Češke akademije. Drugi oddelek teh Razprav vsebuje znanstveno delo iz fizikalno-matematične stroke. Razen Razprav izdaja akademija še vrsto drugih publikacij, periodičnih in takih z nedoločnimi termini, vendar za fiziko, kemijo in matematiko še nima posebnega zbornika. Zato pa prispeva v mnogih slučajih z dotiranjem obsežnih matematično-fizikalnih del, ki jih izdajajo druga znanstvena ali polznanstvena društva.

Po letu 1918 se je pridružila Češki akademiji z zakonom z dne 20. januarja 1920 ustanovljena Masarykova akademija dela (kratko M. A. P. = Masarykova Akademie Práce), samostojen in samoupraven znanstveni institut pretežno tehničnega značaja v Pragi. M. A. P. je organizirana v šestih oddelkih, med katerimi se bavijo s prirodnimi vedami oddelek I. (zdravniško-prirodoslovni, najbližji drugemu oddelku Češke akademije), IV. (strojni in elektrotehnični) in V. (oddelek za kemijo in tehnologijo). M. A. P. je zgradila tudi celo vrsto institutov za znanstveno raziskovanje in za praktične namene, in ustanovila številne komisije, zlasti take z raziskovalnimi nalogami. Organa M. A. P. sta Věstnik in Ročenka (= Letopis); poleg tega izdaja strokovne publikacije in ima lastno knjižnico. Z eksaktnimi vedami se tudi bavi zgodovinska sekcija pri M. A. P.; to je Československá nár. skupina pri Comité d'Histoire des Sciences (kratko CIAS), mednarodna akademija, katere namen je študij zgodovine eksaktnih in prirodnih ved. Češko terminologijo prirodnih eksaktnih in tehničnih ved ustanavlja imenoslovni odsek pri M. A. P.

Druge ustanove z naslovom „akademije“, na pr. Českoslovaška poljedelska akademija, ki je organizirana in deluje na drugačnih temeljih, so po svojem delovanju eksaktnim vedam precej oddaljene. Na Moravskem je leta 1923 nastalo znanstveno društvo pod imenom Moravsko prirodoslovno društvo, ki tiska znanstvena dela iz prirodoslovja v najširšem pomenu besede. Iz potrebe nove države je nastal državni statistični urad, katerega člani so teoretiki in praktiki. Državni meteorološki institut, ki je prevzel po letu 1918 funkcijo central bivše Avstro-ogrske, plete obsežno mrežo opazovalnih postaj in zbira ter obdeluje njihov material, vodi letalno prognozno službo in sodeluje s tako imenovano poljedelsko meteorologijo, ki je usredotočena v Državnem bioklimatičnem institutu. Število dobrovoljnih opazovalcev, ki dajejo poročila meteorološkemu institutu, presega po dvajsetih letih število 200, število postaj za merjenje padavin se približuje številu 2000. Meteorološki institut sodeluje pri mednarodni izmenjavi radiotelegrafskih poročil.

Od znanstvenih institutov, ki se pobliže bavijo z eksaktnimi vedami, je treba še imenovati Državni institut za geofiziko, Državno zvezdarno v Pragi, ki je skupno z Državno zvezdarno v Ondřejovu in astrofizikalni observatoriji v Stari Dalí osredotočila českoslovaško astronomijo. Državni radiološki institut je nastal leta 1920; vrši radiološke in radioterapevtične študije. Kakor v ostalih znanstvenih institutih stoje tudi na čelu teh institutov znanstveni delavci, fiziki, kemiki in biologi.

Teoretično in praktično strokovno delo je osredotočeno v velikem številu raznovrstnih družb in društev, ki se bavijo večidel s publiciranjem in s populariziranjem. Imenujmo vsaj Češko astronomsko društvo, Českoslovaško društvo za rentgenologijo in radiologijo, Českoslovaško kemijsko društvo in Tehnično matico

ter mnogo dr. Med vsemi temi društvi zavzema poseben in pomemben položaj Društvo češkoslovaških matematikov in fizikov, s sedežem v Pragi in podružnico v Brnu in Bratislavi, društvo, ki združuje skoraj vso izdajateljsko delovanje za matematične in fizikalne discipline, vso znanstveno publikacijsko delovanje in izdajanje skoraj vseh srednješolskih učbenikov in visokošolskih priročnikov iz eksaktne stroke. To najrazširjenejše in najbogatejše znanstveno društvo v bivši državi, ki jo reprezentirajo številne zbirke (znanstveni „Sbornik“, visokošolski priročniki v „Knjižnici matematičnih in fizikalnih spisov“, popularna knjižnica „Kruh“ (Krog), in ki izdaja kot edino društvo znanstvene matematično-fizikalne časopise („Časopis pro pěstování matematiky a fysiky“, „Rozhledy matematicko-přirodovědecké“, „Aktuárské vědy“ je določevalo in določuje razvoji eksaktnih ved.

III.

Za razvoj matematike in prirodnih ved, zlasti astronomije, si je stekla največ zaslug Jednota českých matematiků, ustanovljena leta 1869. Delo se je bilo osredotočilo v Časopisu pro pěstování matematiky a fysiky, ustanovljenem že v letu 1872. JČMF je izdala skoraj vso češko matematično literaturo; ustanovila je knjižnico „Sbornik“ (prva publikacija leta 1898), „Knihovnu Spisů matematických a fysikálních“ (prva publikacija leta 1915), kjer je združila skoraj vso izdajateljsko delovanje iz matematične stroke. Od matematikov, katerih delovanje sega do dvajsetletja 1918—1938, so že umrli V. Jarolímek, B. Procházka, J. Sobotka (opisna geometrija) in mnogi drugi. Od živěčih je treba imenovati V. Lásku (aplicirana matematika), F. Nušla (astronomija), K. Petra (algebra in analiza), M. Peliška (geometrija), B. Bydžovskega (geometrija), B. Hostinskega (analiza, verjetnostni račun), J. Vojtěcha (opisna geometrija), E. Čecha (teorija množin, topologija, moderna geometrija), M. Köslerja (funkcijska teorija, analiza), K. Rychlíka (številčna teorija), V. Hlavatega (moderna geometrija) in mnoge druge. Od njih so se številna imena proslavila za mejami; v tem oziru spadata med najpomembnejše matematike mlajše generacije v prvi vrsti Čech in Hlavatý.

Ako je zgodovina češke matematike povezana z zgodovino Jednote mat. fys., je zgodovina fizike in sorodnih ved neločljivo združena z usodo praške univerze. Prvi predstavnik znanstvene eksperimentalne fizike je Čeněk Strouhal, graditelj fizikalnega univerzitetnega instituta in pisatelj žal nedokončanega kompendija eksperimentalne fizike. Strouhalov naslednik je bil naglo umrli B. Kučera, utemeljitelj češke radiologije, avtor cenjenih učbenikov fizike. Po letu 1918 se je razdelil fizikalni institut praške univerze v dva dela, pridružili so se mu še nadaljnji instituti, fotografični in fotokemijski (V. Vojtěch), spektroskopični (V. Dolejšek). Od brnskih fizikov je treba imenovati † B. Macka, Vl. Nováka in † Fr. Nachtikala, avtorje obsežnih učbenikov eksperimentalne, tehnične in praktične fizike, ki v mnogem pogledu presegajo podobna tujejezična dela.

Odlične zastopnike ima tudi teoretična fizika. Iz šole najboljšega češkega fizika F. Kolářka je izšel F. Závěrka; poleg njega deluje na praški univerzi V. Trkal (atomska fizika, moderna fizikalna teorija in dr.). Od brnskih fizikov imenujemo B. Hostinskega, od astronomov mlajše generacije A. Dittricha.

Kemija se predstavlja s številnimi imeni, ki pa pogosto posegajo na tehnično ali tehnološko polje. V analitični in anorganski kemiji je treba omeniti Milbauerja, v organski kemiji avtorja obsežnih del Votočka, v poljedelski kemiji † Stoklaso, v fizikalni kemiji † Walda in avtorja obsežnega dela o teoretični in fizikalni kemiji Baborovskega, v elektro-kemiji Vojtěcha, v tehnologiji goriva in olja Formánka in druge.

B. ZOOLOGIJA IN ANTROPOLOGIJA

DR. JOS. JIRSÍK

V zoologiji in antropologiji so imeli Čehi tradicijo že pred svetovno vojno, toda pravi razmah doživita obe disciplini šele po letu 1918. Od predvojnih znanstvenikov moramo omeniti vsaj nekatere, saj so ti univerzitetni učitelji vzgojili znanstveno generacijo, ki je razvila omenjeni stroki do neverjetne višine. V prvi vrsti je bil to profesor zoologije na Karlovi univerzi J. Vejvodský (odkritje centriolov, strokovnjak v skupinah Vermes, Crustacea itd.), † profesor Alois Mrázek, zoološki polihistor in primerjalni anatom † Jaromír Weninig. Na generacijo mladih zoologov ima velik in blagodejen vpliv sedanji profesor na Karlovi univerzi Jul. Komárek. Njegovo delo o poliedriški bolezní pri gosenicah *Limantria monacha* in številne druge aplikacije zoologije so vzbudile odmev v vsem zoološkem svetu. Profesor Komárek deluje tudi v lovstvu in je ravnatelj gozdarskih raziskovalnih institutov. Z eksperimentalno zoologijo se bavi na univerzi profesor Viktor Janda, s poljedelsko zoologijo prof. J. Šámal kot ravnatelj zoološkega inštituta tehnike. Od visokošolskih delavcev v zoologiji je treba omeniti še prof. J. Štorkána, ki se bavi največ z akaridi, prof. V. Braindla, ki raziskuje mikroorganizme (plasmodium in dr.), od mlajših docenta Jírovca (parasitologija) in docenta Halíka.

V Narodnem muzeju je zbral docent J. Obenberger vse znanstveno delujoče entomologe. Urejuje časopis češkoslovaškega entomološkega društva ter je ustanovil „Sborník entomologickeho oddělení Nár. musea“. Njegova sodelavca v muzeju sta Dr. Mařan in F. Tábořský, ki se poleg entomologije bavi tudi z evertebrati. Vertebratolog Nar. muzeja je dr. J. Štěpánek, ki se bavi največ s herpetologijo.

Na brnski Masarykovi univerzi sta vzgojila vrsto mladih zoologov hidrobiolog in entomolog prof. J. Zavřel, in V. Teyrovský.

Zoološki inštitut visoke poljedelske šole v Brnu (nastal tudi v republiki) se je pod vodstvom prof. E. Bayerja dokopal do sijajnih znanstvenih uspehov. Prof. Bayer ima prav tako velik smisel za zoološki polihistorizem, izpod njegovega peresa so izšla hidrobiološka, entomološka in celo mikološka dela. Ustanovil je biološko stanico brnske univerze v Lednici, od koder je izšla vrsta cenjenih hidrobioloških in ornitoloških del.

Na znanstveno podlago je postavila ornotologijo Čsl. společnost ornithologická, ustanovljena leta 1928. Sodeluje z Nar. muzejem. Njen predsednik je dr. A. Hořica, imetnik največje in najdragocenejše zbirke ptičev na Češkem. Društvo izdaja znanstveni časopis „Sylvia“ s tujejezičnim izveščkom (Ustanovljen 1936). Društvo je uvedlo obročkanje ptičev in raziskovanje ptičjega leta.

S hidrobiologijo in z raziskovanjem ribarstva se bavi univ. prof. Schäfern.

Razen v že omenjenih revijah se objavlja delo naših zoologov v publikacijah Češke akademije znanosti in umetnosti, v Časopisu Nar. muzeja, v univerzitetnih Zbornikih (Sborníci přírodovědeckých fakult Karlovy a Masarykovy university a Sborníci Vysokých škol zemědělských) in v Spisih Šafaříkovga društva (Spisi Učene Společnosti Šafaříkovy).

Poleg navedenih društev je treba omeniti še Zoološko društvo (Československá společnost zoologická). Iz predvojne dobe obstojajo Prirodoslovni klubi v Pragi, Brnu, Plznu in v Prostějovu; v Mor. Ostravi in v Přerovu delujeta podobni društvi (v Mor. Ostravi Moravská přírodovědecká společnost, v Přerovu Ornithologický spolek); zadnje izdaja popularni časopis „Čsl. ornitholog“.

Razvoj antropologije se prične pri nas prav za prav šele z letom 1911, ko je bil na Karlovi univerzi ustanovljen poseben institut (Anthropologický ústav). Utemeljitelj naše antropologije in do pred kratkim ravnatelj tega instituta je prof. dr. J. Matiegka, ki je vzgojil današnjo generacijo antropologov. Iz nepregledne vrste njegovih del, objavljenih v tujini in doma, moramo omeniti njegova raziskovanja okostij čeških kraljev v kraljevski grobnici v Pragi, okostja Komenskega v Naardenu in dr. Matiegka je ustanovitelj izredno dragocenih zbirk tega instituta in češkega znanstvenega časopisa „Anthropologie“ (od leta 1923). Njegovo izdajanje je s posebnim fondom omogočil ameriški Čeh prof. dr. A. Hrdlička, ravnatelj antropološkega instituta v Washingtonu. V Ameriki je študiral antropologijo tudi današnji profesor antropologije J. Malý. Leta 1923 je ustanovila republika tudi antropološki institut na Masarykovi univerzi v Brnu, ki ga vodi prof. dr. J. Suk. Ta je pokrenil znanstvena potovanja v Afriko in na Labrador. Na Slovaškem se bavi z antropologijo prof. dr. Z. Frankenger. Češka antropologija je razvila svoje delo daleč preko meja bivše države.

K razvoju znanstvene vzgoje je prispevalo v veliki meri založništvo „Melantrich“, ki izdaja od leta 1935 zbirko „Vysokošk. rukověti“ (priročniki) za štiri stroke: medicino, prirodoslovje, duhovne vede in pravo. Od temeljnih del so izšli doslej ti-le učbeniki: Bělehrádek—Bergauer: Obecná biologie. Florian—Frankenger: Embryologie. Studnička—Wolf: Histologie a mikroskopická anatomie. Tryb: Praktická dermatologie itd. Iz prirodoslovne vrste: Augusta—Remeš: Uvod do všeobecné paleontologie. Slavík: Uvod do speciální mineralogie. Koláček: Zeměpis Československa. Vitásek: Fysický zeměpis. V tisku so: Kabelík: Serologie, Rosický: Mineralogický klíč; Mělka: Fysiologie smyslů (čutov), pripravljala pa se Komárkov učbenik zoologije.

BOTANIKA

DOC. DR. K. CEJPL

Delovanje češkoslovaških botanikov je bilo v letih samostojne državnosti izredno bogato in je obsegalo skoraj vse veje botanike. V kratkem pregledu ni mogoče podati popolnega števila publikacij iz poslednjih 20 let, v ta namen služi bibliografija, ki je izhajala v reviji „Preslia“. Tam je zbrano, z referati opremljeno in s prevodi imen dopolnjeno vse, kar je bilo doslej objavljeno tako iz čisto teoretične kakor tudi uporabne botanike.

Alge je študiral in zbiral Prát. Objavil je celo vrsto prispevkov in je pozneje v svojih fizioloških delih izdatno uporabljal gradivo iz skupine cianoficej kakor tudi iz morskih alg. S trosovkami se je pečal Bílý na Moravi, velik katalog čeških vrst pa je sestavil Procházka. Najnižje alge in plankton študira Fott. Characeae je floristično in biološko obdelal Vilhelm, čigar predvojna monografija čeških vrst je položila temelj študiju te skupine.

Češko mikologijo je zasnovalo Velenovskega delo „Češke gobe“ (1920—22), ki pomeni vobče temeljno delo za študij višjih gob v srednji Evropi. Številni prispevki florističnega in podrobno monografičnega značaja in razprave iz biologije in morfologije višjih gob so bile objavljene v strokovnem tisku doma in v zamejstvu (Annales mycologici, Bull. Soc. Mycol. de France, Hedwigia, Mycologia. New York, etc.).

Semkaj spada tudi vrsta podrobnih monografij.¹⁾

Med morfološkimi študijami je treba omeniti zlasti Kavinovo o cistidah Hymenomycetov, o mlečnicah (Nábčlek), o dorsiventralnosti plodišč (Němec). S teratologijo se pečajo razprave Kučere in Vilhelma.

Za širjenje mikologije sta skrbela dva časopisa — „Mykologia“ od 1924—31, z zbirko „Travaux mycol. tchécoslovaques“, ki ju urejuje prof. Velenovský in „Časopis českosl. houbařů“ od 1920 dalje, v redakciji prof. Smotlache; zanimiva odkritja je prinašal v mikol. rubriki tudi časopis „Věda přírodní“. „Mykologia“ je imela v vsaki številki barvne priloge, večidel po originalih akad. slikarja B. Dvořáka, ki so tvorili barvni atlas gob. Za potrebe praktičnih gobarjev je izdal Kavina manjši atlas gob s slikami O. Zejbrlíka, dalje se je nanovo natisnil razširjeni Mackov priručnik Český houbař. Za popularizacijo gobarstva sta skrbeli dve društvi Mycologický klub in Společnost čsl. houbařů.

Mikromicete najrazličnejših skupin so obravnavale razne floristične razprave, ki imajo pomen v prvi vrsti za fitopatologijo in gospodarsko botaniko.²⁾ Kolikor temelji patologija rastlin na mikologiji, so bila obravnavana razna vprašanja glivnih parazitov, zlasti onih na uporabnih in kulturnih rastlinah (Blatný, Bandyš, Pichauer in dr.).

V lihenologiji je prvi Suza, čigar floristični prispevki obsegajo vse dele bivše države; v njih prihaja na fitogeografski podlagi do pomembnih zaključkov glede spoznavanja posameznih flornih elementov, pri čemer so posebno zanimivi lišaji, saj gre včasih za izredne relikte ali s stališča fitogeografije vobče za zanimive rodove. Suzova dela so opremljena navadno s poučnimi malimi zemljevidi, ki ponazorjujejo razširjenost v določenem predelu.³⁾

Briofite, zlasti Grimmiaceae in Racomitrium je raziskoval Vilhelm, mahove poleg njega še Pilous, jetrnjake Suza in Šmarda. Praprotnice je v posebnem učbeniku (Pteridophyta, 1929) obdelal Domin, ki je študiral tudi tropične praproti, zlasti gradivo, ki ga je zbral na zapadnoindijskih otokih. Nekaj razprav za spoznavanje praproti na Havajskih otokih je objavil Krajina za svojega bivanja na teh otokih v letu 1929—30. Floristika cvetnic se je gojila zlasti v učiteljskih in akademskih krogih, pa tudi med akademsko mladino. Razprave so izhajale

¹⁾ Tako so bile obdelane Cyphellaceae, Stereaceae, Polyporaceae, Skepperia, Pleurotus Irpex, Aleurodiscus (Pilát), Hydnaceae, Mycena, Omphalia (Cejp), Amanita (R. Veselý), Geaster (Reisner), Gomphidius (Kavina), Helvellaceae, Geoglossum, Cudoniella, Humaria (Klika), Russula (Melzer, Zvara), poleg številnih razprav Kučere, Kudrne in dr. Sordariaceae (A. Bayer), Hysteriales (Hilitzer) in dr. Skupina Discomycetes je temeljito obdelana v Velenovskega delu (1934) „Monographia Discomycetum Bohemiae“. Jamske glive sta študirala Žofka in Pilát.

²⁾ Podrobneje je treba navesti zlasti Pichauerova, Baudyšova, Klikova, Hilitzerova, Pilátova in J. Veselega dela. Fikomicete, zlasti parazite iz skupine Chytridiales, dalje tako imenov. „vodne plesni“ iz skupine Oomycetes je v florističnem, fiziološkem in biološkem pogledu obdelal Cejp (Saprolegniaceae, paraziti konjugat, Sphaerita, Pythiomorpha); zigomicete pa Dyr (Mucor). Z najnižjimi glivami se pečajo razprave Němca o spolnosti Olpidium brassicae in pregled rodu Jaraia.

³⁾ Poleg Suzovih je omeniti še Hilitzerove, Kutátove, Servitove, Losove, Podzinkove. Černohorskega študije in Servitova in Nádvořníková dela, ki obravnavajo Podkarpatsko Rusijo. Servit je obdelal tudi gradivo tujih zbiralcev in svoje v zamejstvu, zlasti iz Jugoslavije.

v časopisih „Věda přírodní“ in „Příroda“, in v raznih zbornikih. Sistematično pa je bila češkoslovaška flora obdelana v drugem izdanju Polívkovskega Ključa, z dodatki iz Slovaške in Podkarpatske Rusije („Klíč k úplné květeně československé, Olomouc 1928). Popolni seznam vrst z glavnimi sinonimi in inačicami je izdal Domin v delu „Plantarum Českosloviae Enumeratio“. Delo navaja do leta 1935 5184 poznanih in opisanih vrst. Pomembne floristične razprave iz Češke obsega serija Rohlenovih člankov v Časopisu Nar. muzeja. Floristično in zbirateljsko delo je bilo organizirano v botaničnem inštitutu Karlove univerze, kjer so nastali veliki herbariji; drugi veliki herbariji so bili zasnovani v botaničnem inštitutu Masarykove univerze v Brnu in v Nar. muzeju v Pragi.

Floro Morave je sistematično obdelal prof. Podpěra v delu „Květena Moravy“ (dosedaj trije deli). Na Slovaškem in v Podkarpatski Rusiji so delali večidel češki in moravski botaniki, zlasti člani botaničnih inštitutov praških in brnskih univerz in muzejev; med domačimi floristi moramo imenovati zlasti Ptačovskega, Nábělka, Hlavačka in Pulcharta.

Številne so tudi monografije posameznih rodov, sekcij ali celih družin cvetnic.⁴⁾ Zelo uporaben priročnik je sistematični Přehled gymnosperm, recentních i fossilních, ki je nadaljevanje Dominovih učbenikov (1938). Iz sociologije rastlin je izdal Domin učbenik (Methody a problémy rostlinné sociologie), ki je dober vodnik pri vrednotenju rastlinskih asociacij.

Drugi priročnik, Příručka metodiky rostlinné ekologie a sociologie, je izšel leta 1934 kot skupno delo V. Nováka, Kavine in Klika. Manjši geobotanični priročnik so izdali Smolík, Prát in A. Němec. Kot vzorno sociološko monografijo posameznih predelov in ozemelj moramo imenovati Krajino razpravo o dolini Mlýnice v Vys. Tatrah, dalje vzorno Sillingerjevo monografijo „Bílé Karpaty a Nízké Tatry“. Številna so tudi dela iz drugih predelov bivše republike.⁵⁾

Sociološki študij se je vzajemno dopolnjeval s florističnim raziskovanjem, tako da so se neprestano odkrivala nova nahajališča vrst v raznih predelih, ki pred tem niso bile znane. Ekologija in mikrobiološka raziskovanja gozdnih združb so bila zlasti v poslednjem času predmet Sillingerjevih študij; številni izsledki niso mogli biti dokončani radi predčasne avtorjeve smrti. Češkoslovaške bukve je monografsko obdelal Domin.⁶⁾

Ekspperimentalno morfologijo si je izbral za svojo glavno stroko R. Dostál v Brnu. V fiziologiji rastlin beležimo številne izsledke po zaslugi šole prof. Němca; rešeno je bilo mnogo modernih vprašanj, na pr. vprašanje rast pospešujočih snovi, rastlinske imunosti, vitalnega barvanja, dalje vprašanje koncentracije vodikovih ionov, vpliva kovin, prisotnosti zlata v rastlinah in učinkovanja infra-rdečih žarkov. V citologiji so delovali Němec, Prát, Babička in Retovský, v bakteriologiji Kořínek. Genetika je dobila izvrstnega interpreta v Brožku (*Mimulus*, *Drosophila*), čigar delo

⁴⁾ *Dianthus* (Novák), *Ononis*, *Trigonella* (Sirjaev), *Coronilla* (Uhrová), *Centaurea* (Dostál), *Poa* (Jirásek), *Sesleria* (Deyl), *Festuca* (Krajina), *Pedicularis* (Klásterský), *Hieracium* (Zlatník), *Gentiana* (Krist), *Verbascum*, *Spergularia*, *Ane-mone*, *Erodium*, *Blackstonia* (Domin) in dr.

⁵⁾ V ekologiji in sociologiji: v Krkonoših Schuster in Zlatník, v Brdih Domin, v Císařském Lesu Domin, v raznih krajih na Slovaškem Domin, Novák, Klika, Krajina, Mikyška, Dostál, Sillinger, na Moravi Suza, Šmarda, Krist, Otruba, Martinec in dr.; Kserotermne predele so raziskovali zlasti Podpěra, Suza, Šimr in drugi.

⁶⁾ Domin je obdelal tudi avstralsko floro; izvenevropsko floro je študiral tudi Krajina (havajski otoki); floro Far Oerov in Islanda pa Hadač.

nadaljuje Hrubý (Salvia, Brunella). Na brnski univerzi se je posvetil Ulehla s svojimi dijaki v prvi vrsti vprašanju koncentracije vodikovih jonov kakor tudi ostalim modernim vprašanjem rastlinske fiziologije. O anatomiji drevesa je izšla obširna Kavinova študija.

Paleobotaniko nadaljujeta Velenovský in Viniklár s svojimi deli o češki kredni flori; njih delo doseže višek v monumentalni štiridelni študiji Flora Cretacea Bohemiae (1926—31). Pomembna odkritja iz karbona je objavil Němec, čigar dela so velikega pomena za reševanje raznih morfoloških in filogenetskih problemov fosilnih skupin.

Tudi uporabna botanika je častno zastopana. V dendrologiji je bilo monografsko obdelanih mnogo rodov in vrst, ki so pomembne za gozdno gospodarstvo; enako tudi v široki zdravilnih rastlin. Iz vrtnarstva je bilo objavljenih nekaj pomembnih botanično-vrtnarskih študij.⁷⁾

Med večjimi izdajateljskimi deli je treba imenovati široko zasnovani Aventinski „Rostlinopis“ in drugo izdajo Bayerjeve Botanike. Med ilustriranimi priročniki za širše občinstvo so pomembne Novákové „Rostliny a Horské rostliny“ s slikami Svolinskega. Od kongresov, ki so se vršili iz botanične stroke, je omeniti kongres slovanskih botanikov v letu 1921, dalje V. I. P. E. v letu 1928 in mednarodni kongres za zdravilno rastlinstvo v letu 1938.

Med časopisi, v katerih se je zbiralo skoraj vse botanično delo, moramo navesti revijo „Preslia“, dalje „Studies of the Plant Physiological Laboratory“, ki jo izdaja institut za fiziologijo in anatomijo rastlin na Karlovi univerzi in Studia botanica čehoslovaca. Razen tega so izhajale botanične razprave v publikacijah češke Akademije znanosti in umetnosti, v raznih prirodoslovnih časopisih (Věda přírodní in Příroda), končno v raznih zbornikih prirodoslovnih klubov in društev, ki imajo po raznih krajih svoje sekcije (Brno, Prostějov, Mor. Ostrava, Košice in dr.). Botanično-poljedelske razprave so objavljale publikacije poljedelske akademije, dalje razni gozdarski vestniki (Lesnická práce) in časopisi za zaščito flore (Krása našeho domova) in za vrtnarstvo.

O C E N E

Psychologický sborník k šedesátým narozeninám Mihajla Rostohara. Zvláštní otisk z Psychologie IV. Nákladem sdružených pedagogických korporací v Brně 1938. Str. 332.

Obsežni in odlični zbornik v počastitev šestdesetletnice slovensko-češkega učenjaka dr. Mihajla Rostoharja, profesorja psihologije na Masarykovi univerzi v Brnu, katerega so sestavili njegovi učenci, bi bil moral iziti že lani, toda tragični dogodki, ki so zadeli bratski češki narod, so — kakor pravi uredništvo samo — povzročili skoraj celoletno zakasnitev. Toda tudi s to zakasnitvijo moramo sprejeti publikacijo, zlasti mi Slovenci, z odkritosrčnim veseljem in ponosom, saj je, kakor malo katera druga, nepobiten dokaz najtesnejših slovensko-čeških kulturnih stikov, v katerih nismo bili samo sprejemajoči, marveč tudi dajajoči

⁷⁾ Zgodovino botanike na Češkem obravnavajo Němec, Domin, Wolf in Pejml in drugi.

del. Lepa je že vrsta slovenskih kulturnih delavcev, zlasti znanstvenikov, ki smo jih Slovenci poslali Čehom, da pomagajo graditi njihovo kulturno stavbo ter uveljavijo v širšem svetu naše in njihovo ime. Med njimi zavzema dr. Mihajlo Rostohar posebno odlično mesto, saj je ustanovitelj češke eksperimentalne psihologije, ki se pomembno uvršča v celotno sodobno eksperimentalno psihologijo sploh.

Mihajlo Rostohar je prišel na Češko kot mlad student filozofije in se že od začetka posvetil čisto znanstvenemu delu. V letu 1910/11 se je habilitiral na Karlovi univerzi v Pragi s filozofsko razpravo „Theorie hypothetického soudu“, in že leto kasneje je ustanovil tam prvi češki psihološki laboratorij. S tem je postavil psihološko znanost na nove temelje in vzbudil zanjo veliko zanimanje med mladimi študenti. Toda leta 1915 je moral prekiniti svoje delo in oditi na fronto, od koder se je srečno vrnil v Prago. Leta 1924 je bil imenovan za izrednega profesorja filozofske fakultete na Masarykovi univerzi v Brnu, kamor je premestil iz Prage tudi svoj psihološki laboratorij. Dve leti pozneje je ta laboratorij postal državni psihološki institut, eden najmodernejših in najpomembnejših zadevnih ustanov v Evropi. Velik del opreme, v prvi vrsti instrumentov, je lastno izumiteljsko delo našega velikega znanstvenika.

Psihologija je kot priznana samostojna znanost še razmeroma mlada. Ni še dolgo tega, kar so ji celo mnogi upoštevanji znanstveniki odrekli resno znanstveno veljavo. Vzrok je bil v tem, da je bila psihologija, ki se je razvila iz filozofije, zaradi svojega prvotnega spekulativnega značaja bolj v metafiziko, kakor v empirično znanost segajoča disciplina. Šele v novejši dobi so pričeli moderni psihologi izločevati metafiziko in uvajati namesto nje eksperimentalne metode. Pri Čehih so se pojavili prvi zadevni poizkusi že pred sto leti. Prvi bojevnik za empirično psihologijo je bil slavni učenjak J. E. Purkyně, ki pa tedaj še ni našel posnemovalcev. Leta 1844 je sicer izdal K. F. Hýna priročnik „Dušesloví zkušebné či psychologie“ z enakimi težnjami, pa tudi ni našel večjega odmeva. Vendar tudi ta psihologija še ni bila empirična v pravem smislu, ampak vse prej racionalna. Hýna se je opiral na herbatovsko psihologijo, ki je še vedno izvirala iz metafizičnih temeljev. Pristaši te smeri so bili še F. Čupr, G. Lindner, J. Dastich, J. Durdík, J. Slavík in J. Kapras. Dalje od teh je šel pozneje pozitivistični F. Krejčy, starejši Rostoharjev vrstnik na praški univerzi. Vendar ni bil Krejčy tisti, ki bi vplival na mladega Rostoharja; ta je postal učenec Meinonga in Wundta in prvi popolni pristaš eksperimentalne psihologije. Dr. Mihajlo Rostohar je pa krenil od obeh svojih učiteljev še dosti dalje in izločil iz psihologije zadnje spekulativne ostanke. S to svojo novo metodo psihološkega dela je postal v češki znanstveni psihologiji najznamenitejša osebnost. Zato čitamo v uvodu v Zbornik tudi ugotovitev, da njegovo delo ni bilo pomembno samo za Čehe, ampak tudi za ves ostali svet.

Rostoharjevemu znanstvenemu delu, ki obsega nad 170 večjih in manjših razprav (med njimi mnogo v slovenščini), je treba prišteti kot posebno važno še njegovo organizatorično delo. Omenili smo že organizacijo psihološkega laboratorija v Pragi, ki se je pozneje, po preselitvi v Brno, spremenil v psihološki institut Masarykove univerze, omeniti pa moramo nič manj važno Společnost pro výzkum dítěte, iz katere je nastal pedološki institut. Kot profesor v Pragi in Brnu je vzgojil veliko število odličnih psihologov-znanstvenikov Čehov, Slovakov, Slovencev, Hrvatov, Srbov itd. ter z njihovo pomočjo organiziral prve slovanske pedološke kongrese v Bratislavi, Brnu in Ljubljani. Oni v Ljubljani leta 1937 se je tudi uradno imenoval „Prvi vseslovanski pedološki kongres“ in

je vzbudil ne le med Slovani, marveč tudi povsod drugod živo zanimanje. Rostoharjeva psihologija tako ni ostala svetu odtujena teoretična znanost, ampak je posegla globoko v praktično, vsakdanje življenje, ko je stopila z vsem svojim odličnim aparatom v službo pedagogije, katere si dandanes brez eksperimentalne psihologije sploh ne moremo predstavljati.

Združene pedagoške korporacije v Brnu so bile zato najbolj poklicane, da se oddolže znanstvenemu pomenu in veličini dr. Mihajla Rostoharja ob šestdesetletnici njegovega življenja s tem odličnim Zbornikom. Uvod, v katerem je tudi posvetilo, je napisal za izdajatelje časopisa „Psychologie“, katere odtis je publikacija, V. Komárek (V. K.). Najpomembnejša razprava v Zborniku je pa nedvomno pod naslovom „Rostoharovy psychologické názory“ objavljena, skoraj 50 strani četrtinke obsegajoča studija dr. Vilema Chmelařa o jubilarntovi znanstveni smeri na podlagi njegovih lastnih del. Dr. Chmelař ugotavlja že kmalu po uvodnih odstavkih, da je zgrajena Rostoharjeva psihologija na čistih noetičnih temeljih, ki so popolnoma osvobojeni metafizičnih spekulacij. Izhodišče njegove metode so pojavi psihične strukture po psihični celoti in razvoju. To je postavil celotno zaokroženo prvič v svojem leta 1928 objavljenem spisu „Studie z vývojevé psychologie“ ter se znova vrnil k njemu v leta 1937 napisani studiji „Struktura v duševním životě“ ter istega leta v spisu „Psychické celosti a celostní psychologie“. Vse ostalo podrobno delo je zgrajeno na teh teoretičnih osnovah, pa naj se nanaša na osrednji problem ali na ogranke. Ker je Chmelařevo studijo pregledal pred objavo Rostohar sam, je nedvomno najtočnejši prikaz in kaži-pot, ki bo odlično služil vsakomur, kdor se bo kdaj hotel vglobiti v smer in delo našega velikega rojaka. Ob koncu je dodan precej obsežen francoski izvleček „Opinions psychologiques de M. Rostohar“.

Drugi prispevek, nanašajoč se direktno na jubilaranta, je napisal dr. Jaroslav Parma pod naslovom „M. Rostohar a metoda elementárního čtení“. Tretji prispevek je s šifro „u“ podpisani člančič „Rostoharova účast na pedologických sjezdech“, četrti V. Komárka „Několik vzpomínek z autopsie na činnost dr. M. Rostohara“, peti Zdenka Vašička „Rostohar a Česka zem. péče o mládež v Brně“, šesti F. W. „Vzpomínka“ in zadnji „Publikace Mihajla Rostohara do roku 1938“. Ta bibliografija, ki jo je sestavil Josef Burjanek, našteva v celoti 171 razprav, večinoma v raznih revijah, deloma pa tudi v samostojnih knjižnih izdajah. Nad vse zanimivo pa je, da je od tega velika večina, t. j. 117 del, napisanih v slovenščini in le 52 v češčini, dočim sta v neslovanskih jezikih bili sestavljeni edino dve, eno v francoščini in eno v nemščini. Prvi Rostoharjev spis v slovenščini je bil objavljen leta 1906 v „Omladini“, a prvi češki leta 1912 v „Česki Mysli“. Sicer se pa sploh deli njegovo delo na dva skoraj ostro časovno ločena dela, na slovensko mladostno obdobje, ki sega do leta 1925, in na poznejše češko od tega leta dalje. Dočim je napisal Rostohar do leta 1925 samo sedem del v češčini in vsa ostala v slovenščini, je sestavil pozneje v slovenščini le še eno samo in vsa druga (razen enega v francoščini in nemščini) v češčini. Vendar za presojo pomembnosti del ni odločujoče število razprav: dasi je število slovenskih spisov neprimerno večje kakor število čeških, so češka po obsegu in pomenu precej daleč pred slovenskimi. To je pa tudi razumljivo, ako upoštevamo, da se je učenjak ukvarjal v mladih (slovenskih) letih z vsemi mogočimi problemi, segajočimi večinoma v publicistiko ter celo žurnalistiko, dočim se je v poznejših (čeških) posvetil zgolj poglavljenemu delu na področju znanstvene psihologije in strok, v katerih področje posega, pred vsem pedagogije. Zato je Rostohar kot človek bližji Slovincem, kot znanstvenik pa Čehom.

Ostali del Zbornika so izpolnili večinoma Rostoharjevi učenci z znanstvenimi razpravami s psiholoških področij. Iz vseh moremo spoznati, kako globoko je vplival naš znanstvenik kot duhovni vodja in vzgojitelj na svoje učence, ki predstavljajo dandanes vodilno znanstveno psihološko in pedološko generacijo bratskega češkega naroda. Dr. Josef Burjanek je prispeval razpravo „Vliv délky paus na utváření melodie“, ki je nastala na podlagi eksperimentalnega raziskovanja 22 odraslih ljudi s tonalnimi in atonalnimi sestavi in različnimi pavzami. Rezultat bo zanimal vsakega glasbenika, posebno še komponista in pedagoga. Dr. Vilém Chmelař je napisal razpravo „Vývoj představy děje z optických dojmů“, ki spada na področje čiste eksperimentalne psihologije in ima prav tako važen pomen za pedagogijo. Edini Slovenec, ki ga nahajamo med pisci Zbornika, dr. Vladimír Schmidt iz Ljubljane, je zastopan s spisom „Představitost a tvořivost u dětí a mladistvých“. Na podlagi eksperimentalne metode razpravlja tu avtor o predstavnosti in dejavnosti otrok in mladoletnih. F. Traviček je zastopan s sestavkom „Mluvnický a psychologický podmět“, L. Kolářková pa s spisom „Kausalita u dětí předškolního věku“, zgrajenim na izsledkih prof. M. Piageta.

Robert Konečný se dotika v svojem spisu „City a emoce estetické“ problemov estetike na podlagi vprašanj, kaj je estetično, kakšna je reakcija na estetične vplive, kakšno je estetično doživljanje tvornega umetnika in kritika, kakšen je obseg estetičnega itd. Delo je načrt za teoretična raziskovanja na estetsko-psihološkem področju. Obširnejša je studija dr. Emila Pejhovskega „Vytváření a zažívání světa u dospívající mládeže“, ki se nanaša zopet na važna psihološko-pedagoška vprašanja, dočim sega naslednji spis Jana Uhra, „Student a společnost“, na psihološko-sociološko področje. Ferdinand Kratina se ukvarja v studiji „Psychoanalýza a dítě“ s podzavestnimi doživljaji otroka, odnosno razvojem njegove podzavesti, ki je odločujoče važnosti za oblikovanje značaja in celotne poznejše osebnosti vsakega posameznika. Zelo zanimiv je naslednji sestavek dr. Ladislava Kempnega: „Příspěvek k psychologii prostituce“, v katerem nam daje vpogled v psihološke probleme, ki se razvijajo v vsakem psihološko-seksualno-socialnem in biološko-ekonomskem procesu, ki ga prostitucija predstavlja. Avtor postavlja tu najvažnejša vprašanja prostitucije v štirih točkah: 1. v psihologiji prostitucije izvajajočih, 2. v psihologiji prostitucije se poslužujočih, 3. seksualni psihologiji v prostituciji se uveljavljajočih, in 4. psihološko-socialnih procesih ter tvorbah, ki se iz prostitucije razvijajo. Zanimivo je posebno poglavje o psihični strukturi prostituiračih se individuov. Razprava zasluži pozornost tako s strani pedagogov, kakor sociologov, zdravnikov in tudi juristov. Pozornost učiteljev in profesorjev risanja, kakor tudi pedagogov sploh, mora vzbuditi S. Karmele Důbravove studija „Výtvarné projevy dětí duševně úchylných kresbou a modelováním“, ki je tudi ilustrirana. Zadnji spis, „Jinochova povídka“, je prispeval srbski znanstvenik dr. Slobodan Popović.

Rostoharju posvečeni „Psychologický sborník“ je tako v celoti odlično delo bratske češke moderne psihološke znanosti, ki vzbuja pozornost ne le pri Čehih in pri nas, ampak tudi drugod, ker je po ob koncu razprav objavljenih francoskih, angleških ali nemških izvlečkah pristopno tudi tistim interesentom, ki češčine ne razumejo. Pogrešamo pa zelo stvarno in imensko kazalo, ki bi na vsak način sodilo v tako obsežno knjigo. Mimo tega je zborniku dodana slika jubilaranta dr. M. Rostoharja ter večbarvna stran slik duhovno defektnih otrok. Zbornik je natisnila grafično brezhibno tiskarna Bartoš v Přerovu.

Radivoj Rehar

Cenjenim naročnikom

Poravnajte zaostalo članarino!

Uprava Obzorij

Maribor, Kopališka ulica 6

**Pokažite drugim revijo in pridobivajte nove
naročnike!**

